

Kapitel I

BAKGRUNDEN

"Jag har aldrig mött så många intelligenta människor samlade på så få kvadratmeter."

(R. Aron, *Mémoires*, 1983, p. 31. Uttalandet gäller Arons studieår vid École normale supérieure, rue d'Ulm.)

Den intellektuella eller vetenskapliga världen kan vid en given tidpunkt analyseras som ett objektivt fält av positioner. Ur den enskildes synvinkel framträder samma värld som ett subjektivt fält av möjligheter.

Tag en framgångsrik filosofistudent i femtiotalets Paris, Bourdieu eller någon av hans generationskamrater. Denne hade att orientera sig i ett objektivt fält, där en dominerande position representerades av existentialisterna, med Sartre som centralfigur och *Les temps modernes* som publicistisk tribun. Andra positioner representerades av den traditionella spiritualistiska skol- och universitetsfilosofin, åter andra av epistemologerna, vartill kom positioner utanför filosofins fält: historievetenskapens, antropologins, sociologins etc, samt positioner inom den utom-akademiska intellektuella världen. Ett sådant system av positioner framträder för den unge man som där söker vinna inträde som ett fält av möjligheter: vissa positioner uppfattas som möjliga och värda att eftersträva, andra är uteslutna, omöjliga, ovärdiga eller helt enkelt osynliga. Pretendentens hållning till de tillgängliga positionerna styrs av hans bakgrund och hans egen aktuella position, i Bourdieus fall uppväxten i folklig, lantlig miljö, och lyckosam karriär genom parisiskt elitgymnasium och *khâgne*, fram till humaniorasektionen vid École normale supérieure, rue d'Ulm.

Låt oss således teckna kartan över de positioner till vilka Bourdieu hade att förhålla sig i början av sin bana, under femtio- och sextiotalen. Vi får därmed samtidigt veta något om ett antal ungefär jämnåriga unga filosofer vilkas banor hade en likartad utgångspunkt och som några decennier senare skulle besätta framträdande positioner inom det franska intellektuella livet.

1. FILOSOFINS FÄLT¹

1.1 Krön och kröning

Bourdieu underkastades den mest kvalificerade filosofiska dressyr som Frankrike kunde erbjuda: filosofiklassen vid landets förnämsta humanistiska gymnasium, *la khâgne* vid samma skola, och under åren 1951-54 humaniorasektionen vid École normale supérieure, rue d'Ulm.

Vid denna tid, slutet av fyrtioalet och början av femtioalet, framstod det fortfarande som självklart att de mest begåvade gymnasisterna skulle välja filosofiklassen och därefter gå vidare till *la khâgne* och École normale supérieure. Lika självklart var att filosofistudenterna förväntades vara de mest begåvade; en cirkulär föreställning om sambandet mellan filosofistudier och intellektuell överlägsenhet som utövade ett starkt tryck på Bourdieus generation.² För att citera François Châtelets stridsskrift mot den rutiniserade skolfilosofin: "I England, Tyskland, USA bestämmer sig eleven för att bli filosof; i Frankrike blir den elev som inträder i gymnasiesmaskinen med nödvändighet filosof, mer eller mindre."³

Innan vi går vidare bör kanske några sakupplysningar infogas. Sista årskursen av gymnasiet (*lycée*; vid den tid vi här behandlar var *collège*-organisationen inte införd) var indelad i olika varianter <sections>. En av dessa var *la classe de philosophie*. Efter studentexamen kunde de mest framgångsrika eleverna - dvs. de som hade de bästa studentbetygen samt de bästa samlade resultaten från hela gymnasietiden - gå vidare till en tvåårig påbyggnadsutbildning, *les classes préparatoires*, som utgör en förberedelse för inträdesproven till de elitskolor som kallas *les grandes écoles*. Den preparandutbildning som förbereder för inträdesprovet till den humanistiska <lettres> studieinriktningen vid École normale supérieure kallas *la khâgne* (ibland kallas första årskursen *hypo-khâgne* och den andra *khâgne*). Det finns flera Écoles normales supérieures, egentligen

¹ En tidigare version av detta avsnitt publicerades i *Sociologisk årbok 1989*, 2 halvbind, Oslo 1989, pp. 161-187.

² Jag skriver i förfluten tid. I dag torde även i Frankrike matematiken och naturvetenskaperna ha övertagit den position överst i universitetsämnenas hierarki som tidigare tillkom filosofin.

³ F. Châtelet, 1970, p. 10.

gymnasieläraryhögskolor. Den vid rue d'Ulm i Paris åtnjuter högst prestige och det är om den vi skall tala i det följande. Undervisningen är fyraårig och leder för de mest framgångsrika fram till *agrégation*, den examen som ger tillträde till gymnasie- och universitetsläraryrkariärer.

Därmed åter till de franska gymnasiernas filosofiklasser, som har varit utomordentligt viktiga för att hos generation efter generation befästa viljan att bli intellektuell i allmänhet och filosof i synnerhet. Filosofistudierna uppfattades som krönet på gymnasieutbildningen.⁴ Gymnasielärarna i filosofi utgjorde en kärna i den publik som följde debatterna i de intellektuella tidskrifterna, fyllde sina privata bibliotek med filosofisk litteratur och kanske umgicks med planer på att en dag lägga fram en avhandling. En avgörande betingelse för den franska filosofins receptions villkor är denna klyvning av det filosofiska fältet, den avgrund som skilde de "verkliga" filosoferna, vilka förväntades tänka nya tankar och skriva böcker, från filosofilärarna vilka utgjorde en publik för de förra och hade att förmedla deras tankar.⁵

Att gymnasiet var så viktigt i sammanhanget, måste förstås mot bakgrund av att lärarna vid det franska universitetets humanistiska fakultet länge hade som främsta och snart sagt enda funktion att fungera som jury i samband med studentexamen; innan 1877 existerade knappast några universitetsstudenter alls.⁶ Universitetets expansion är av sent datum i Frankrike. Gymnasiets filosofiklass förblev länge normerande för all filosofisk aktivitet.⁷

Fransk filosofiundervisning är inte minst en träning i att behärska ett specifikt språkbruk. En framgångsrik elev var den som gjorde väl ifrån sig i de uppvisningar i språkligt mästarekap som kallas *dissertations*⁸ (den närmaste svenska motsvarigheten var gymnasiets stora uppsatsskrivningar). Filosofiundervisningen fostrade också studenterna i ett specifikt sätt att läsa filosofiska texter och förhålla sig till filosofihistorien, materialiserad som en kanon av klassiska texter. Den etablerade franska skol- och universitetsfilosofin

⁴ Krön- och kröningsmetaforerna är av tradition vanligt förekommande i den officiella diskursen om filosofiundervisningens plats i skolans läroplan (för kritiska kommentarer se F. Châtelet, 1970, p. 9 *et passim*; J.-L. Fabiani, 1985, p. 378 och p. 402 not 9; J.-L. Fabiani, 1988, p. 10, 49).

⁵ Filosofihistorikern Jean-Louis Fabiani har försökt ge en sociologisk förklaring till att denna klyvning uppstod under det sena 1800-talet (innan dess var det självklart att filosoferna framför allt var lärare), se Fabiani, 1988, pp. 9, 87-91.

⁶ "Före 1877 existerade inte humaniora- eller naturvetenskapsstudenten [...]", för att citera Antoine Prosts standardarbete om det franska utbildningssystemets historia (1968, p. 230). Jfr äv. t.ex. V. Karady, 1986, p. 310ff.

⁷ J.-L. Fabiani, 1988, p. 9f. För en analys av filosofiklassens kursplaner, se Fabiani, 1983 (ny version i Fabiani, 1988, pp. 45-71).

⁸ Om dissertationens betydelse, bl.a. som den franska skolfilosofins viktigaste redskap, se L. Pinto, 1983, pp. 21-36; ny version i L. Pinto, 1987, pp. 15-38.

har sedan första världskriget i hög grad haft karaktär av just filosofihistoria⁹.

Skolfilosofins och universitetsfilosofins dominerande strömningar kan karaktäriseras som "subjektsfilosofi", "medvetandefilosofi" eller "spiritualism". Platon, Descartes och Kant utgjorde den "kanoniska treenigheten".¹⁰ Filosofins uppgift ansågs vara att reflektera över subjektet, medvetandet eller jaget (ofta identifierat med filosofens subjekt, medvetande eller jag) och dess tillägnelse av världen. Som vi skall se kom Bourdieus generation att revoltera mot denna syn på filosofins ärende.

Mycket av vad som ovan sagts om filosofiklasserna gäller än mer uttalat för *la khâgne*¹¹, det vill säga de klasser med humanistisk inriktning dit de mest framgångsrika eleverna efter avlagd studentexamen söker sig för att preparera sig inför inträdesprövningarna till humaniorasektionen vid École normale supérieure.

De mest prestigeladdade *khâgne*-klasserna (vars elever hade bäst chans att vinna tillträde till École normale supérieure, rue d'Ulm) fanns vid Louis-le-Grand och Henri-IV i Paris samt lycée du Parc i Lyon, i nämnd ordning.

La khâgne vid dessa skolor har varit en genomgångsstation för (och i inte ringa grad format) dagens ledande franska intellektuella.¹² Bourdieu gick på Louis-le-Grand, och bland de ungefär jämnåriga eller något äldre som varit *khâgneux* vid samma skola kan nämnas Jacques Le Goff, Jean-François Lyotard, Jules Vuillemin, Alain Touraine. Henri-IV kan bland sina *khâgneux* räkna Gilles Deleuze, Michel Foucault, René Girard, Emmanuel Le Roy Ladurie. Bland eleverna vid lycée du Parc i Lyon fanns i slutet av trettioalet Louis Althusser. Och så vidare.

⁹ J.-L. Fabiani, 1988, p. 84. Denna tonvikt vid filosofins historia består alltså. Enligt Louis Pintos beräkning uppgick andelen filosofihistoriska artiklar i de ledande universitetsfilosofiska tidskrifterna (*Archives de philosophie, Études philosophiques, Revue de métaphysique et de morale, Revue philosophique*) under perioden 1982-1985 till inte mindre än 58 procent (L. Pinto, 1987, pp. 41, 43).

¹⁰ Louis Pinto antyder en sociologisk förklaring till att denna treenighet dominerat fransk filosofiundervisning. Platons, Descartes' och Kants succé sammanhänge med att de bygger under tron på filosofilärarkårens värde. De representerar såväl den krävande brytningen med vardagsförståndet (grottligheten, det metodiska tvivlet respektive transcendentalismen) som värdigheten hos det subjekt som utgör grunden för världens förståelighet (den förlösta själen, cogito, respektive jagets enhet, sedelagen etc). Se L. Pinto, 1987, pp. 22, 54.

¹¹ Mycken etymologisk möda har ägnats åt att spåra ursprunget till det egendomliga ordet *khâgne*. Den tidiga formen var helt enkelt *cagneux*, kobent, möjligen ett tillmål som naturvetarstudenter riktade mot de förlästa och opraktiska studenter som aspirerade på att söka in vid den humanistiska sektionen av École normale supérieure. Dessa senare accepterade benämningen och gav så småningom ordet dess nuvarande kvasilärda stavning. (Etymologin har utretts av J.-F. Sirinelli, "La khâgne", 1986, pp. 590f; 1988, pp. 36-40.)

¹² Hur en elevs tillvaro i *hypokhâgne*-klassen vid Henri-IV kunde gestalta sig omedelbart efter andra världskriget är väl skildrat i Emmanuel Le Roy Laduries memoarbok, 1982, pp. 25-31.

Den undervisning som gavs vid *la khâgne* bestämdes givetvis, till form och innehåll, av villkoren för inträdesprövningen till École normale supérieure. Bourdieu har i flera sammanhang karaktäriserat *khâgne*-lärarna som tränare¹³, med uppgift att förbereda sina adepter för denna ödesmatch. Lärarnas renommé var avhängigt av hur många elever de lyckades slussa vidare till École normale supérieure.

De elever som passerade genom filosofiklassen och *la khâgne* uppfattades och uppfattade sig som en intellektuell elit.¹⁴ De lärde sig studieflikt¹⁵, de lärde sig att erkänna filosofins överhöghet och mötte de stora klassiska tänkarna och de förebildliga samtida intellektuella¹⁶. Framför allt lärde sig *les khâgneux* en total vördnad inför språket¹⁷, och ett mycket speciellt och särskiljande sätt att handskas med språket och att utnyttja det rätta citatet¹⁸.

Vetenskaperna i allmänhet och samhällsvetenskaperna i synnerhet stod lågt i kurs i dessa miljöer. Bourdieu har talat om sin generation som "uppfödd på ett av filosofin vidmakthållet förakt för allt som berör samhällsvetenskaperna"¹⁹.

¹³ Se bl.a. avsnittet om "tränarkåren" <corps d'entraîneurs>, pp. 14-21 i P. Bourdieu, "Épreuve scolaire...", 1981. Denna Bourdieus liknelse har Sirinelli tagit fasta på i sina undersökningar av *khâgne*-lärarnas funktion, se J.-F. Sirinelli, 1985, pp. 119, 126; "La khâgne", 1986, p. 615; 1988, p. 494. Sirinelli belägger för övrigt att Bourdieu inte var först med att använda uttrycket *entraîneurs* om *khâgne*-lärarna (Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 624 not 58).

¹⁴ I Pierre Noras tidskrift *Le débat* ger 1980 pseudonymen "XXX" - bakom vilken lär dölja sig Nora själv (enligt en uppgift i Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 623) - en bild av den filosofiundervisning som *les khâgneux* utsattes för vid den tid då Bourdieu läste vid Louis-le-Grand. Pierre Nora hade i likhet med bland andra Sartre varit elev vid bägge de parisiska elitgymnasierna Louis-le-Grand och Henri-IV och porträtter här några av sina mest framstående lärare.

¹⁵ Alain Touraine, som stammade från en intellektuell parisfamilj, berättar i sina memoarer (1977, p. 27) att han inte hade något skollov mellan sitt femtonde och sitt tjugonde levnadsår.

¹⁶ J.-F. Sirinelli (1986, p. 618) uppger att André Gide strax före andra världskriget var mästertänkaren för *les khâgneux* vid Henri-IV. Alain Touraine, som var *khâgneux* vid Louis-le-Grand under andra världskrigets sista år, anser sig ha tillhört "den sista generationen för vilken Gide var den stora modellen" (Touraine, 1977 p. 21). Under Bourdieus skoltid (han var fem år yngre än Touraine) torde Sartre och Camus ha övertagit den funktionen.

¹⁷ J.-F. Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 620.

¹⁸ "Citatet! Det var brödet för en *khâgneux*, den duktiges hemliga vapen och den svages krycka. Överallt fanns citat: intet ämne som inte skulle kunna vara en kommentar till ett citat. Citatet var uppsatsskrivningens alfa och omega [...] alla sparade svartsjukt på sin lilla samling, som dessutom hade fördelen att man kunde ha den i byxfickan, att konsulteras på toaletten under inträdesprövningsdagen. [...] Jakten på det välplacerade citatet liknar när en husfru inte ger sig innan hon funnit en Louis XV-pall för att möblera det där lilla hörnet. Hela den franska litteraturen reducerades slutligen till en omfattande arsenal av citat, där varje *khâgneux* kunde plocka åt sig det fulländade vapnet, som en dolk eller en revolver som skulle låta honom bli antagen [till École normale supérieure]." (P. Nora, 1980, p. 98f)

¹⁹ P. Bourdieu, "Repères", 1987, p. 68. Det är lätt att finna liknande vittnesbörder om samhällsvetenskapernas låga prestige. En annan blivande sociolog, Alain Touraine, som gick på Louis-le-Grand några år tidigare, skriver i sina memoarer: "I denna miljö kunde

1.2 "Skolan"

Filosofiämnet intog således platsen på prestigehierarkins krön. Här följer några noteringar om den skola som åtnjutit högst anseende när det gäller att skola filosofer.

Varje ung man med siktet inställt på att bli intellektuell i allmänhet och filosof i synnerhet drömde om att bli antagen vid humaniorasektionen av École normale supérieure vid rue d'Ulm, de intellektuellas drivhus framför andra, ofta rätt och slätt kallad Skolan, *l'École*. Här utvecklades en mycket speciell livsstil.²⁰ Skolan var ett internat, vid denna tid med enbart pojkar som elever. Den som väl blivit antagen var därefter under de fyra studieåren befriad från materiella bekymmer såtillvida att han försågs med mat och logi och månadslön. Denna slutna, självtillräckliga värld, där man var viss om att tillhöra den yppersta intellektuella eliten och inte hade mycket till övers för det som skedde på annat håll (lärarna och studenterna vid Sorbonne betraktades som nollor²¹), leder

samhällsvetenskaperna inte ha någon plats." Touraine berättar i detta sammanhang om sitt sista minne från *khâgne*-tiden. Han undergick filosofiförhören inför antagningen till École normale supérieure, rue d'Ulm, och examinatoren, Georges Canguilhem, frågade vad "sciences morales et politiques" innebär. "Jag var en god *khâgneux*, så jag svarade: 'Något sådant existerar inte.'" (Touraine, 1977, p. 24). Pierre Nora minns hur en av de legendariska *khâgne*-lärarna i filosofi, Étienne Borne, verksam vid Louis-le-Grand, försäkrade sina elever att vetenskapen aldrig kan besvara filosofins problem: "Om filosofin icke vore annat än sökandet efter orsaker och betingelser, så skulle den reducera det högre till det lägre och reducera sig själv till en konstellation av förhållanden och lagar. Dessa falska nycklar öppnar icke Varat, öppnar icke för Varat, och den antika idén om Varat, såsom Vara, har icke upphört att förfölja alla våra filosofier. Vetenskapens man förväxlar orsaken med det utan vilket orsaken icke skulle vara orsak..." (Nora, 1980, p. 89)

²⁰ Trots det panegyriska syftet förmedlar den antologi som Alain Peyrefitte utgav 1950 intressanta vittnesbörder från forna elevgenerationer om livsstilen vid skolan, ritualerna samt den egenartade interna jargongen (se ordlistan pp. 295-305).

²¹ Aron berättar i sina memoarer att *les normaliens* var så "genompyrda av överlägsenhet" att de ogärna bevistade föreläsningarna vid Sorbonne (*Mémoires*, 1983, p. 68). Se även kurskamraten Sartres vittnesbörd i de sena samtalen med Simone de Beauvoir, där han minns att han under åren vid École normale supérieure betraktade sig som ett geni. Simone de Beauvoir tillfogar: "Ni, Nizan, Maheu hade vid Sorbonne rykte om er att inta en extremt föraktfull attityd gentemot hela världen, och i synnerhet gentemot sorbonnarderna." Sartre bekräftar: "Det berodde på att sorbonnarderna representerade varelser som inte var hela människor < qui n'étaient pas tout à fait des hommes >." (de Beauvoir, 1981, pp. 313-315) För den som läser dessa referat får plötsligt de högstämda slutorden i Sartres självbiografi från mitten av sextioalet en helt ny innebörd: "Det som jag älskar i mitt vanvett är att det från första stund har skyddat mig för 'elitens' frestelser: jag har aldrig trott mig vara den lycklige innehavaren av en 'talang': min enda strävan var att bli frälst - tomhant och med tomma fickor - genom arbete och tro. Med den påföljd att mitt rena uppsåt inte höjde mig över en enda människa: utan verktyg och utan redskap gick jag med hull och hår till verket för att rädda mig själv med hull och hår. Om jag städar undan den omöjliga frälsningen på rekvisitavinden, vad återstår då? En hel människa, formad av alla människor, som är allas jämlike och en jämlike för vem som helst < Tout un homme, fruit de tous les hommes et qui

tankarna till Durkheims beskrivning av de första kristna skolorna, där all påverkan koncentrerades mot ett och samma mål, att skapa en kristen habitus²². Vid Skolan samverkade allt till att skapa en intellektuell habitus. Här övade man sig i att anlägga en mycket speciell intellektuell stil, en speciell hållning i tänkande, åtbörder och sätt att tala och skriva. I denna enkönade värld samtalade man ständigt om sina läsefrukter, visste mycket om varandra och knöt livslånga band.

Här är en liten utvikning på sin plats. Åtskilliga skeenden inom den franska intellektuella världen blir begripliga först mot bakgrund av de nära relationerna, vänskapsbanden och rivaliteterna mellan f.d. *normaliens*. Ett exempel: De ledande franska sociologernas problematiska förhållande till filosofin, liksom filosofernas antagonism gentemot sociologin, måste sättas in i det här antydda sammanhanget. Alla var de från början filosofistuderande, och de mest framgångsrika, det vill säga den lilla hårt selekterade skara som tog sig in på de parisiska elitgymnasierna och École normale supérieure, kände varandra. Alain Touraine (som skulle bli Bourdieus argaste konkurrent om positionen som sin generations ledande sociolog) uppger i sina memoarer²³ att hans närmaste vän under slutet av *khâgne*-tiden vid Louis-le-Grand var Jean-François Lyotard. En av Bourdieus närmaste vänner under tiden vid École normale supérieure var Jacques Derrida. De franska konfrontationerna mellan filosofi och sociologi är betingade av dessa nära personliga relationer. Från filosofens horisont framstår sociologen som en desertör, medan sociologen kan anse sig fullfölja en kritisk intention som filosofen givit upp genom att stanna kvar inom filosofin - en motsättning som exempelvis tagit sig uttryck i den ständiga men ofta outtalade polemik mellan Bourdieu och Derrida som blev offentlig i och med den förres postskriptum i *La distinction*²⁴.

Medlemmar ur denna intellektuella elitkärna har givit varandra draghjälper i karriärerna eller bekrigat varandra. Jämnåriga *normaliens* har ofta definierat sina intellektuella projekt i förhållande till varandra.²⁵ *Normaliens* ur olika

les vaut tous et qui vaut n'importe qui >." (*Les mots*, 1964, p. 213; här i Lorenz von Numers' svenska översättning) Var "en hel människa" för Sartre, som i ett annat sammanhang talat om sin tid vid skolan som "fyra år av lycka" (Sartre, 1987 [1960], p. 20), helt enkelt det slags människa som är formad för och av École normale supérieure?

²² *L'évolution pédagogique en France*, 2 uppl. 1969, pp. 37-40; Durkheim använder för övrigt just i detta sammanhang termen habitus (p. 37).

²³ A. Touraine, 1977, p. 25.

²⁴ P. Bourdieu, *La distinction*, 1979, pp. 565-585.

²⁵ Några bekanta exempel är brytningen mellan Foucault och Derrida (jfr D. Eribon, 1989, pp. 144-147), eller den nyss berörda konflikten mellan Bourdieu och Derrida. Ett annat exempel är att Canguilhem och Sartre - båda tillhörande den illustra kull som 1924 antogs vid École normale supérieure, rue d'Ulm - under sextioalet kom att framstå som härförarna för två fientliga styrkor inom det filosofiska fältet.

generationer har på mångskiftande sätt varit förbundna med varandra. Denna väv av relationer, vänskaper och fiendskaper diskuteras sällan offentligt²⁶ (vilket ibland gör det svårt för en utlänning att dechiffrera utspelen inom det franska intellektuella fältet), men dess betydelse för det franska intellektuella livet blir uppenbar så snart man går till memoarer och den biografiska litteraturen. Följande upplysningar om Michel Foucaults levnadsbana (sidangivelserna nedan hänvisar till Didier Eribons biografi från 1989) illustrerar hur relationerna till andra *normaliens* fungerar som ett "socialt kapital" i Bourdieus mening, som kan mobiliseras i samband med den akademiska karriärens brytpunkter.

När Foucault nitton år gammal, efter ett första misslyckat försök att vinna tillträde till École normale supérieure, lämnat hemstaden Poitiers hösten 1945 för att preparera sig ytterligare vid lycée Henri-IV i Paris, fick han Jean Hyppolite som filosofilärare (pp. 34-36). Hyppolite, *normalien* av årgång 1925 (här och i det följande avser årtalet antagningsdatum till École normale supérieure, rue d'Ulm), utlade den tolkning av Hegels *Phänomenologie des Geistes* som under kommande år - Hyppolites avhandling publicerades 1947 - skulle få avsevärd betydelse för fransk filosofi. När Foucault åter 1946, och den här gången med framgång, underkastades inträdesprövningen till École normale supérieure, fungerade som censor den i sådana sammanhang fruktade vetenskapsfilosofen Georges Canguilhem, *normalien* ur 1924 års kull (pp. 41f). Vid ENS knöt Foucault nära vänskapsband med framför andra filosofen Louis Althusser, som från och med 1948 fungerade som *caïman*, det vill säga som ansvarig för att drillas ENS-eleverna inför *agrégation*-examen i filosofi (p. 50 *et passim*). Foucault tillhörde också de trognaste åhörarna till filosofen och psykologen Merleau-Pontys (ENS 1926) föreläsningar; under den tid, 1947-48, då Merleau-Ponty föreläste vid ENS var detta det enda ställe i Paris där man kunde höra honom (pp. 49f). Foucault studerade dessutom psykologi vid

²⁶ Någon gång kan dock aktörerna tala klarspåk om denna sida av verksamheten. Efter "de nya filosofernas" genombrott 1975-1977 noterade den publike anföraren Bernard-Henri Lévy i ett intervjuuttalande att det rörde sig om ungefär jämnåriga vänner, ofta med gemensam bakgrund: *la khâgne* vid Louis-le-Grand, École normale supérieure ... (*Le Monde de l'éducation*, février 1977, p. 10, cit. efter J.-F. Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 623 not 46). Louis Pinto har (1987, pp. 150-154) noterat att "de nya filosoferna" ofta var före detta elever från École normale supérieure vid rue d'Ulm (Jean-Marie Benoist, Bernard-Henri Lévy) eller Saint-Cloud (André Glucksmann, Philippe Nemo) och *agrégés* i filosofi (Benoist, Glucksmann, Christian Jambet, Guy Lardreau, Lévy), men som (med undantag för Benoist) inte nått positioner som universitets- eller högskolelärare i filosofi. Denna kombination av skolmässig framgång och stäckta akademiska banor utgjorde, fortfarande enligt Pinto, en förutsättning för de "nya filosofernas" företag att upprätta en ny "mondän" journalistisk pol inom filosofins fält. För övrigt hade Maurice Clavel, som från sin position vid *Le Nouvel Observateur* mer än någon annan bidrog till att lansera "de nya filosoferna", samma bakgrund: *normalien*, *agrégé* i filosofi, men utan position som universitetslärare inom den högre utbildningen.

Sorbonne, med psykologen Daniel Lagache (ENS 1924) som lärare och handledare (pp. 61f). Efter att ha kuggats i första försöket att avlägga *agrégation*-examen i filosofi klarade han sig genom nålsögat år 1951; i juryn satt sociologen Georges Davy (den gamle durkheimianen, ENS 1905), Hyppolite samt Canguilhem (p. 56). Nästa steg i karriären skulle normalt ha varit en tjänst som gymnasielärare, ett öde som Foucault önskade bli förskonad från, varför han sökte upp Canguilhem som ordnade en doktorandtjänst vid Fondation Thiers (p. 57). Året därpå, 1952, fick han efter ett ingripande från Althussers vän filosofen Jules Vuillemin (ENS 1939) en tjänst som assistent vid universitetet i Lille (pp. 82f, 153-155). Samtidigt undervisade Foucault - på Althussers uppdrag - i psykologi vid ENS, där han blev ledargestalt för en krets av unga kommunistiska *normaliens* (bland dem Jean-Claude Passeron) (pp. 70ff). Det var också Althusser som till Foucault förmedlade uppdraget från förlaget P.U.F. att skriva den bok om sinnessjukdom och personlighet som skulle bli den senares första publicerade verk (p. 90). En äldre *normalien*, den välrenommerade mytforskaren Georges Dumézil, installerad vid Collège de France sedan 1949, som genom hörsägen fått veta att Foucault var en begåvad ung *normalien*, ordnade så att denne under senare hälften av femtioalet fick tjänsten som fransk lektor först i Uppsala, därefter i Warszawa (pp. 95, 111). Under dessa år färdigställde Foucault sin avhandling om *Folie et déraison*, och Dumézil följde noga manuskriptets framväxt (p. 108). Även Althusser var en av de första att läsa manuskriptet och han lånade ut det till Vuillemin (p. 153). Canguilhem accepterade att fungera som *directeur* för huvudavhandlingen, och Hyppolite åtog sig att vara *directeur* för den kompletterande avhandlingen (en kommenterad översättning av Kants *Anthropologie*) (pp. 125f). Vid disputationen 1961 satt Canguilhem och Lagache tillsammans med en tredje gammal *normalien*, Henri Gouhier, i betygsnämnden för huvudavhandlingen (p. 133). Därefter var Foucault formellt behörig till en tjänst som ordinarie professor. Han rekryterades av Vuillemin, som (uppsbackad av Merleau-Ponty; senare skulle Vuillemin överta Merleau-Pontys stol vid Collège de France) tilldelats en stol vid fakulteten i Clermont-Ferrand och där samlade unga briljanta filosofer kring sig (pp. 151ff). Foucault övervägde 1965 att söka en tjänst vid Sorbonne, därtill uppmanad av Georges Gurvitch, som dock hade en svag ställning inom Sorbonne-kollegiet (Gurvitch var inte *normalien*, vi återkommer till den saken nedan i behandlingen av sociologins fält), och Canguilhem avrådde Foucault från att kandidera (p. 168). Ett par år senare bad Canguilhem sin vän Raymond Aron (ENS 1924) att försöka ordna en stol vid Sorbonne åt Foucault; därav blev dock intet, och Aron tog reda på att en annan tänkbar möjlighet, en stol vid sjätte sektionen av École pratique, vore mindre

lycklig eftersom en sådan placering skulle kunna bli ett hinder för Foucaults väg till Collège de France, där den femte, religionsvetenskapliga sektionen hade starka vänner (pp. 209f). 1969 rekryterades Foucault (på Canguilhem's förslag) till det nystartade Vincennes-universitetet, där han - ungefär som Vuillemin i Clermont-Ferrand tio år tidigare - samlade unga medarbetare kring sig, bland dem flera av Althusser's och Lacan's elever från ENS (pp. 213ff). Den allra mest prestigefyllda akademiska positionen var en professur vid Collège de France. Foucault's vänner Hyppolite och Vuillemin, som sedan början av sextiotalet hade stolar där, hade länge, med stöd av Dumézil, verkat för att Foucault skulle väljas in vid Collège de France (p. 157), vilket lyckades i november 1969, då professorskollegiet (Vuillemin höll anförandet till förmån för Foucault's kandidatur) röstade för att han skulle överta stolen efter Hyppolite, sin gamle filosofilärare från Henri-IV (pp. 226-232). I sin tur verkade Foucault för att Bourdieu (ENS 1950) skulle väljas in vid Collège de France.

Dessa noteringar om etapper i Foucault's institutionella karriär skall inte läsas som anklagelser för vänskapskorruption - vänskapsbanden var invävda i intellektuella och vetenskapliga projekt som de inblandade sannolikt ärligen trodde på. Jag har blott velat illustrera hur väl placerad den lilla hårt selekterade skaran av *normaliens* varit i den franska intellektuella och akademiska världen. De har haft enastående goda möjligheter att kontrollera inte bara spelet inom de intellektuella och akademiska fälten utan även reproduktionen av den intellektuella eliten.

Några ord bör sägas om rekryteringen till École normale supérieure. Det var ingen utpräglad överklasskola. Visserligen fanns bland eleverna få barn till arbetare och bönder, men i synnerhet andelen söner till lärare var anmärkningsvärt stor. Under tredje republiken hade i genomsnitt var tredje elev varit lärarbarn. Var femte elev var under samma period son till folkskollärare; folkskolläraryrket utgjorde vid denna tid den mest månghövdade och homogena gruppen bland ENS-eleverna, och över huvud taget var barnen till statstjänstemän i blygsam ställning väl representerade. Skolan var med andra ord en väg för social uppstigning, vilket är viktigt med tanke på att alternativa vägar - särskilt till högre offentliga ämbeten - synes ha varit mindre öppna för medelklasserna.²⁷

Sådana var förhållandena alltjämt under den period, första hälften av femtiotalet, när Bourdieu var elev vid skolan. Inom parentes kan tilläggas, att den därefter i flera avseenden förlorat sin privilegierade ställning. I takt med att andelen studerande från högre sociala skikt ökade förlorade skolan delvis sin karaktär av uppstigningsväg för medelklassernas studiebegävningar (därmed

²⁷ J.-F. Sirinelli, "La khâgne", 1986, pp. 600f.

urholkades givetvis även den traditionella funktionen hos *la khâgne*). Vidare har den förlorat sin ställning på toppen av elitskolornas prestigehierarki. Det har främst att göra med att en annan av *les grandes écoles*, nämligen ENA (École nationale d'administration), seglat upp till en obestridd tätposition. Ett indicium på att ENA erövrat en dominerande position är att åtskilliga elever från École normale supérieure, rue d'Ulm i dag efter avslutade studier påbörjar ännu en utbildning, vid ENA, varigenom de skaffar sig en inträdesbiljett till de mest uppsatta positionerna inom ämbetsmannavärlden, de politiska fälten etc.²⁸

Det finns fler faktorer som förklarar att École normale supérieure, rue d'Ulm, tappat i betydelse. De akademiska karriärvägarna har blivit mindre framkomliga och lockande (den växande andelen yngre akademiker innebär minskade utsikter till professur), samtidigt som de expanderande marknaderna för massmediaintellektuella, möjligheterna att arbeta för olika slags utredningsinstitut etc, medfört att tunga akademiska investeringar inte längre är lika obligatoriska.

Till sist har den humanistiska sektionen vid École normale supérieure förlorat en del av sin ställning på grund av att filosofin inte längre intar en obestridd position på disciplinhierarkins krön. I hela det franska utbildningsväsendet har de klassiska studieinriktningarna minskat både i omfattning och betydelse. Matematiken har numer ersatt latinet som det franska gymnasiet's främsta selektionsinstrument²⁹.

1.3 Hinsides agrégationen

Vi börjar nu närma oss slutet av beskrivningen av den utbildningsbana - gymnasiet's filosofiklass, *la khâgne*, École normale supérieure vid rue d'Ulm - som varit typisk för toppskiktet bland franska universitetsintellektuella inom det humanistiska fältet. Nästa etapp var *agrégation* i filosofi.

Det var inte många som passerade detta nålsöga. Några tiotal kandidater (antalet varierade från år till år) godkändes vid de årliga *concours d'agrégation* i filosofi. Eleverna från École normale supérieure har lyckats väl i denna nationella tävlan, antingen man räknar det totala antalet *normaliens* som klarat sin *agrégation* eller ser till deras placering på rankinglistan. Vi kan som extremt exempel välja året 1950 - det år då Bourdieu antogs som elev - som var ett

²⁸ Dessa och andra omvandlingar av relationerna mellan *les grandes écoles* finns väl belagda i en serie undersökningar vid Centre de sociologie européenne, från vilka de första syntetiska resultaten publicerades i *Actes de la recherche en sciences sociales*, n° 69, 1987 och n° 70, 1987, och på nytt i tredje delen (pp. 183-369) av P. Bourdieu, *La noblesse d'État*, 1989.

²⁹ M. Armate et al, 1988, p. 3.

ovanligt gott år för *les normaliens*: i 1950 års *agrégation des lettres* erövrade de 16 av de totalt 27 platserna, och besatte samtliga de 12 främsta platserna.³⁰

En avlagd *agrégation*-examen var förutsättningen för en karriär inom den franska universitetsvärlden. Primus hade genast chans till universitetslärartjänst i Paris. De som placerade sig närmast på rankingskalan kunde räkna med en tjänst vid något provinsuniversitet (och efter ett antal år i förvisning söka en tjänst vid parisuniversitetet). Övriga, det stora flertalet, blev gymnasielärare; gymnasierna och universitetet ingick i samma organisation, och det var vanligt att universitetslärare började sin yrkesbana som gymnasielärare.

Eftersom vi här intresserar oss för de sociala förutsättningarna för Bourdieus projekt, bör tilläggas, att *agrégation* i filosofi under större delen av nittonhundratalet - från durkheimianernas framträdande och fram till sextiotalet - var den modala utbildningsbakgrunden för i stort sett alla ledande franska universitetssociologer. Detta är givetvis en viktig betingelse för det i Frankrike ständigt lika problematiska förhållandet mellan filosofi och sociologi. Mer därom nedan.

Trots en viss nedgång var fortfarande efter andra världskriget *normaliens* väl representerade inom den franska högre utbildningen. De utgjorde år 1946 alltså 44 % av universitetsprofessorerna i humaniora vid Sorbonne. Vid provinsuniversitetet besatte de 34% av professurerna.³¹

1.4 Existentialismen, fenomenologin, marxismen

Vilket var nu det fält av möjligheter som breddade ut sig för den generation av unga män som för fyra decennier sedan var elever vid École normale supérieure, rue d'Ulm?

Vi kan lämna den dominerande universitetsfilosofin - främst spiritualistiska riktningar och nykantianism - åsido. Gräddan bland de unga blivande filosofer som formades vid École normale supérieure var preparerade för att skapa sina egna projekt och hade inte mycket till övers för det slag av filosofi som lärdes ut vid Sorbonne och i skolornas filosofiundervisning. Det var helt andra positioner som framstod som alternativ för det yngsta filosofiska avantgardet. Som vi sett exempel på erbjöd också *normaliens*-miljön unika möjligheter att komma i kontakt med de nyaste strömningarna.

Först och främst måste existentialismen nämnas. Existentialismen och den existentialistiska receptionen av fenomenologin representerade under femtiotalet

den dominerande polen inom det intellektuella fältet.

Inte minst i *khâgne*-miljöerna utgjorde Jean-Paul Sartre den ständiga referensen och framstod som modellen för den fulländade intellektuelle. Vid École normale supérieure, rue d'Ulm var situationen visserligen en annan, såtillvida att man, har Bourdieu och andra berättat, gärna gav uttryck för åsikten att Sartre var en nolla men att Heidegger var väl värd att läsas³². Modellen Sartre dominerade inte desto mindre hos den bredare intellektuella publiken, inklusive *les khâgneux*, och utövade en avsevärd dominans även över dem som inte accepterade hans filosofi.³³

Existentialisterna var långtifrån numerärt dominerande inom filosofkåren, men framstod lika fullt för Bourdieus generationskamrater som socialt dominerande. Sartre representerade inom det intellektuella fältet den exemplariska personligheten, gentemot vilken man måste definiera sig. Var och en som kände sig kallad att bli filosof eller intellektuell tvangs förhålla sig till modellen Sartre, om så för att ta avstånd.

För dem som tog avstånd från existentialismen öppnade sig olika möjligheter. En möjlighet var att gå till källorna bakom Sartre: man kunde - vilket som nämnts var vanligt vid École normale supérieure - hylla Heidegger³⁴. Man kunde också hämta stöd hos Husserl och dennes plädering för den sorgfälliga beskrivningen och avståndstagande från de metafysiska utflykterna. Att ge sig in i fenomenologin kunde således vara ett sätt att mot Sartre spela ut dennes läromästare, en *ad fontes*-strategi som alltid brukar tilltala unga ambitiösa heterodoxa intellektuella.

Marxismen - eller snarare kommunismen - spelade stor roll vid ENS under de år vi här behandlar.³⁵ Det franska kommunistpartiets exemplösa framgångar

³² Redan åren kring 1930 lär *Sein und Zeit* ha varit den mest utlånade boken från biblioteket vid École normale supérieure (A. Boschetti, 1985, p. 91).

³³ Enligt filosofihistorikern Louis Pintos bedömning behöll Sartre den dominerande positionen inom det filosofiska fältet fram till början av sextiotalet (L. Pinto, 1987, p. 77).

³⁴ Heidegger var av allt att döma mer hyllad än läst. Föga av hans författarskap hade överförts till franska; framför allt tycks vid denna tid en översättning av *Brief über den Humanismus* ha fungerat som en lathund som tillät Heideggers vara-filosofi att spelas ut mot Sartres subjekt filosofi. Det skulle dröja till 1985 innan hela *Sein und Zeit* blev tillgänglig på franska (då i gengäld i två översättningar, först en icke auktoriserad på förlaget Authentica, några månader senare en auktoriserad på Gallimard).

³⁵ För en utförlig diskussion av vad kommunismen betydde för ENS-eleverna under den period vi intresserar oss för, förra hälften av femtiotalet, se Emmanuel Le Roy Ladurie, 1982, pp. 44-131. Författaren, partimedlem åren 1949-1956 och ledarfigur inom P.C.-cellen vid École normale supérieure, rue d'Ulm, är väl skickad att beskriva denna miljö - som han i efterhand karaktäriserar som "ett andligt Gulag" (p. 77) - och de mekanismer som förvandlade en yngling av konservativ katolsk familj till hårdför stalinist. Om kommunismen vid ENS vid denna tid, se vidare D. Eribon, 1989, pp. 50-54, samt J.-F. Sirinelli, "Les normaliens...", 1986. Den sistnämnda uppsatsen är i sin helhet ägnad frågan om

³⁰ J.-F. Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 608.

³¹ V. Karady, "Recherches...", 1976. Siffrorna återges även i Sirinelli, "La khâgne", 1986, p. 609.

omedelbart efter andra världskriget (över 25 procent av rösterna) präglade inte bara det politiska utan även det intellektuella livet i Frankrike. Emmanuel Le Roy Ladurie (Foucaults skolkamrat från Henri-IV) blev tämligen omgående efter det att han antagits till ENS 1949 sekreterare för skolans kommunistiska cell, och utövade enligt samstämmiga vittnesbönder en inkvisitorisk makt över skolkamraterna. Allra viktigast blev dock Althusserns inflytande. Denne hade antagits som elev redan 1939 men inkallades och tillbringade kriget i tyskt fångläger, och när han återvände till skolan och klarat av sin *agrégation* 1948 blev han utnämnd till *caïman* (det vill säga anförtrödd uppgiften att träna eleverna inför *agrégation*-examen), en funktion som han skulle hålla fast vid trots erbjudanden om universitetslärartjänster³⁶. Samma år blev han medlem av kommunistpartiet (som ung hade han varit glödande katolik³⁷) och förblev under många år en nyckelfigur inom PCF-miljön vid ENS³⁸.

Somliga *normaliens* höll en viss distans till partiet. Bourdieu, som aldrig var partimedlem, bildade tillsammans med Derrida ett slags tredjeståndpunkt-förening (det vill säga ett utrymme för dem som varken ville vara kommunister eller gaullister). Foucault umgicks redan under sitt första år vid skolan med tankar på att ansluta sig till partiet, men hans säregna anti-kollektivistiska hållning - han kunde tänka sig att gå med i partiet men vägrade bli medlem av studentfackföreningen - förhindrade detta fram till år 1950. Under första hälften av femtiotalet, då Foucault undervisade i psykologi vid ENS, samlade han kring sig ett liten krets av kommunistiska lärjungar med en mjukare framtoning än den officiella PCF-linjen (i denna så kallade "folklore-grupp" ingick bland andra Paul Veyne och Jean-Claude Passeron). Foucault lämnade partiet 1953, och när han lämnade Frankrike för att flytta till Uppsala 1955 hade han övergivit marxismen (vilket inte hindrade att han förblev nära vän till Althusser).³⁹

Det bör poängteras, att det var kommunismen och de politiska

kommunisternas antal och inflytande. För perioden i slutet av fyrtiotalet finner Sirinelli (*op. cit.*, p. 574) att antalet partianslutna kommunister uppgick till ett trettioital, det vill säga ungefär 15 procent av de totalt ca 200 eleverna. Därmed korrigerar Sirinelli en siffra som ofta anförts, 25 procent, men han tillade att denna lilla krets av kommunister var utomordentligt inflytelserik. Dels var kommunisterna alltifrån krigsslutet fram till början av femtiotalet den mest manstarka och homogena politiska grupperingen vid skolan (pp. 574, 583), dels var sympatisörerna talrika (pp. 576ff). Vid den tidpunkt när Bourdieu började vid skolan, 1950, var kommunisterna som mest sekteristiska; med Edgar Morins formulering talar Sirinelli om "den andra stalinistiska nedisningen" (pp. 582f).

³⁶ Jfr D. Eribon, 1989, pp. 50, 154.

³⁷ Jfr minnesbilderna och brevcitaten i den memoarbok som Althusserns filosofilärare i Lyon åren 1937-39, Jean Guilton, utgivit (1988, om Althusser se pp. 150-160).

³⁸ Dock tycks det ha dröjt några år innan Althusser framträdde som den obestridda ledaren, jfr J.-F. Sirinelli (*op. cit.*, 1986, p. 577) som utfrågat bland andra Foucault.

³⁹ Om Foucaults förhållande till PCF och marxismen, se D. Eribon, 1989, pp. 54, 70-78, 162f *et passim*.

ställningstagandena, snarare än marxismen som vetenskapligt program som präglade studerandemiljön vid École normale supérieure fortfarande under de år då Bourdieu var elev.⁴⁰ Det dedicerade teoretiska projekt som skulle ta form kring Althusser utvecklades senare (och blev bekant för en bredare publik först 1965 i och med publiceringen av *Pour Marx* och *Lire le Capital*).

Det förefaller, sammanfattningsvis, som om den generation som läste vid École normale supérieure under slutet av fyrtio- eller början av femtiotalet, det vill säga Foucaults och Bourdieus generation, hade att inrätta sig inom ett "epistemologiskt rum"⁴¹ strukturerat av två axlar, marxismen och fenomenologin. Låt oss förena marxism och fenomenologi, löd ett vanligt fältrop bland tongivande avantgarde-filosofier under femtiotalet och det tidiga sextiotalet⁴². Den yngre generation vi här talar om kan inte ha varit opåverkad

⁴⁰ En *normalien* av äldre årgång, Jean-Toussant Desanti, kommunist och filosofiprofessor vid Sorbonne, vars föreläsningar vid ENS av allt att döma betydde en hel del för eleverna under den period vi här behandlar, har vittnat om att hans egen väg till marxismen från och med slutet av trettioalet gått via "den militanta praktiken (och icke den intellektuella anslutningen till de av Marx utvecklade teoretiska tillvägagångssätten) [...]" (Desanti, 1976, p. 13). Le Roy Ladurie, elev vid ENS under första hälften av femtiotalet, berättar att man egentligen inte läste Marx särskilt noga; möjligen kände man något till den unge Marx' skrifter (Le Roy Ladurie, 1982, pp. 107f). Så torde fallet ha varit för de flesta *normaliens* ända fram till dess att Marx - och då inte ungdomsskrifterna utan de mogna arbetena - blev påbjuden läsning i och med att Althusserns projekt tog fast form i början av sextiotalet.

⁴¹ Termen lånar jag från Foucault. Se *Les mots et les choses*, 1966, pp. 358ff, där Foucault hävdade att humanvetenskaperna är infogade i ett tredimensionellt "epistemologiskt rum" <espace épistémologique>, vars axlar utgörs av de matematiska och fysikaliska vetenskaperna, de lingvistiska, biologiska och ekonomiska vetenskaperna, samt den filosofiska reflexionen.

⁴² Jean-Toussant Desanti är redan nämnd; hans bland *les normaliens* inflytelserika försök att förena marxism och fenomenologi kan studeras i Desanti, 1963, en närläsning av Husserls cartesiska meditationer i syfte att utveckla fenomenologin till en "praxisfilosofi". Andra uppmärksammade samtida försök att förena marxism och fenomenologi var Tran-Duc-Thaos projekt (vars betydelse för Bourdieus näre vän Derrida under studieåren vid École normale supérieure framgår av den sistnämndes första stora Husserlkommentar, författad 1953-54 men publicerad först 1990), samt, givetvis, Sartres försök som kulminerade med *Critique de la raison dialectique*, 1960. Åtskilliga av dessa försök laborerade med ett begrepp om "praxis" som gick tillbaka på Marx' ungdomsskrifter och som vid mitten av sextiotalet dömdes ut av althusserianer och andra (jfr Desanti, 1976, p. 16, som i efterhand kallat sitt dåtida begrepp praxis en "deus ex machina"). För övrigt präglades även Foucaults allra tidigaste författarskap - de skrifter om psykologins problem som han senare inte ville kännas vid (jfr D. Eribon, 1989, p. 92) - av en strävan att förena fenomenologi (i synnerhet i form av heideggerianen Ludwig Binswangers s.k. existentiella analys) med marxism (bl.a. Pavlov). Vi skall återvända till ämnet i samband med diskussionen av Bourdieus habitusbegrepp. Det ligger nämligen nära till hands att betrakta Bourdieus habitusteori som ett försök att realisera denna ambition, som spelade så stor roll inom fransk heterodox filosofi under de år då han utbildade sig och anträdde sin vetenskapliga bana: att förena "fenomenologi" med "marxism", analysen av människors föreställningar med analysen av de objektiva sociala omständigheterna under vilka de lever.

av detta tidens stora projekt, och de skulle, på olika sätt, ägna sina livsverk åt att spränga marxismens och fenomenologins ramar.

Allra viktigast för Bourdieu och en krets av likasinnade som redan under studieåren var disponerade att söka sig bort från både den spiritualistiska universitetsfilosofin och existentialismen, och som så småningom även kom att misstro försöken att förena marxism och fenomenologi, blev den franska historiska epistemologins tradition.

1.5 Den historiska epistemologins tradition

En av dessa likasinnade var den några år äldre Michel Foucault, som formulerat tesen att fransk filosofi präglas av en huvudmotsättning mellan subjekt filosofi och begreppsfilosofi. Låt oss citera en passage ur *Revue de métaphysique et de morale* 1985 (temanumret om Georges Canguilhem). Foucault skriver:

"Utan att bortse från de motsättningar som på senare år och alltsedan krigsslutet ställt marxister mot icke-marxister, freudianer mot icke-freudianer, disciplinspecialister mot filosofer, dem som är verksamma inom universitetet mot dem som är verksamma utanför universitetet, teoretiker mot politiker, tycks det mig ändå som kunde man finna en annan skiljelinje som skär tvärs över alla dessa motsättningar. Det är den som åtskiljer en erfarenhetsfilosofi, meningsfilosofi, subjekt filosofi från en vetandefilosofi, rationalitetsfilosofi, begreppsfilosofi; å ena sidan härstamningen från Sartre och Merleau-Ponty, å andra sidan härstamningen från Cavaillès, Bachelard, Koyré och Canguilhem. Denna klyvning går utan tvivel längre tillbaka och dess spår kan återfinnas under hela 1800-talet: Bergson och Poincaré, Lachelier och Couturat, Main de Biran och Comte. Men klyvningen konstituerades under 1900-talet såtillvida att det var via den som den franska receptionen av fenomenologin ägde rum."⁴³

Foucaults uppdelning av fransk filosofi i "subjekt filosofi" och "begreppsfilosofi" var givetvis en partsinlaga. Han räknade sig till det senare lägret, som han ville skänka en genealogi, och det är inte troligt att alla hans motståndare blev förtjusta över att buntas samman under rubriken "philosophie du sujet".

Ändå tror jag att motställningen säger något om den faktiska utvecklingen inom fransk filosofi, åtminstone sådan denna avtecknade sig för Foucault, Bourdieu och andra som intog en likartad position i början av sina vetenskapliga banor. För dem tedde sig såväl den officiella spiritualistiska universitetsfilosofin (både de bergsonska och de nykantianska varianterna) som Sartres existentialism som oacceptabel "subjekt filosofi", det vill säga som arvtagare till en cartesianisk

⁴³ M. Foucault, 1985, p. 4. En engelsk version av samma text hade redan under Foucaults livstid publicerats som förord till översättningen 1978 av Canguilhems *Le normal et le pathologique*.

tradition där den mänskliga subjektiviteten placeras i högsätet. I stället sökte de sig till en annan rationalistisk tradition som snarare utgått från cartesianernas vedersakare Leibniz och Spinoza. Jag avser den tradition inom naturvetenskapernas och matematikens filosofi som i Frankrike brukar benämnas den "historiska epistemologin", med namn som Bachelard, Canguilhem, Cavaillès. Innan vi går vidare bör några bibliografiska upplysningar infogas.

Gaston Bachelards (1884-1962) författarskap ägnades framför allt fysikens, i någon mån kemins, biologins och matematikens filosofi. De grundläggande teserna formulerades redan i avhandlingen *Essai sur la connaissance approchée* (1928). Sedan följde bl.a. *Le nouvel esprit scientifique* (1934), *La formation de l'esprit scientifique* (1938), *La philosophie du non* (1940), *Le rationalisme appliqué* (1940), *L'activité rationaliste de la physique contemporaine* (1951), *Le matérialisme rationnel* (1953). Han skrev dessutom en rad inflytelserika verk om poetiska bilder. Några av Bachelards epistemologiska teser kan sammanfattas så här: vetenskapsfilosofin måste underordnas (natur)vetenskapernas egen utveckling; naturvetenskaperna utvecklas i kamp mot fel <erreurs> och hinder <obstacles>, främst det vardagliga tänkandets realistiska och substantialistiska föreställningar; det vetenskapliga objektet är inte givet utan konstruerat, som ett system av relationer.

Samma tänkande återfinns vi hos Georges Canguilhem (1904-), som räknar sig som Bachelards lärjunge⁴⁴ och främst arbetat med biologins och medicinens historia och filosofi. Efter studietiden vid École normale supérieure - samma årskull, antagna 1924, som Sartre, Aron och Nizan⁴⁵ - var Canguilhem verksam som lärare vid fakulteten i Strasbourg, där han 1943 lade fram sin avhandling i medicin, en historisk studie av den medicinska filosofins sätt att handskas med begreppen normalitet och patologi⁴⁶. Från och med 1955 var han verksam i Paris. Canguilhems författarskap omfattar ytterligare några medicin- och fysiologihistoriska arbeten⁴⁷, två filosofihistoriska verk, även de till största delen

⁴⁴ Canguilhem efterträdde 1955 Bachelard på stolen i l'Histoire et philosophie des sciences vid Sorbonne och övertog även ledningen för l'Institut d'histoire des sciences (efter Canguilhem har Bachelards dotter Suzanne fungerat som ledare för institutet). Canguilhem var dock inte Bachelards elev i mer bokstavig bemärkelse, han hävdar att han aldrig följde dennes föreläsningar (Canguilhem, 1981, p. 9).

⁴⁵ J.-F. Sirinelli, 1988, p. 652.

⁴⁶ *Essai sur quelques problèmes concernant le normal et le pathologique* (2 uppl. 1950, Les Belles Lettres, Paris; 3 utv. uppl. under titeln *Le normal et le pathologique*, Paris: P.U.F., 1966).

⁴⁷ *La connaissance de la vie*. Paris: Hachette 1952 (2 utv. uppl., Vrin, 1966); *La formation du concept de réflexe au XVIIe et XVIIIe siècle*. Paris: P.U.F. 1955 (2 uppl., Vrin, 1977), *Du développement à l'évolution au XIXe siècle* (tills m G. Lapassade, J. Piquemal och J. Ulmann). Paris: P.U.F. 1962 (2 uppl. 1985).

behandlande biologins och medicinens historia⁴⁸, samt ett stort antal artiklar.

Jean Cavaillès (1903-1944), som arbetade med matematikens och logikens historia och filosofi, har haft ett inflytande som vida överstiger den blygsamma omfattningen av hans publicerade skrifter. Cavaillès läste vid École normale supérieure i mitten av tjugotalet, var väl förtrogen med tysk matematik och filosofi, medverkade vid utgivandet av brevväxlingen mellan Cantor och Dedekind⁴⁹, och försvarade 1937 en nyskapande avhandling om mängdlärens problem och frågan om matematikens grund⁵⁰. Därutöver publicerade han ett tiotal artiklar, innan slutet framför en tysk exekutionspluton i andra världskrigets slutfas⁵¹, efter legendariska bedrifter i motståndsrörelsen. Två postuma arbeten publicerades 1947.⁵² Utöver dessa skrifter i logiska och matematiska ämnen finns fyra artiklar från trettioalets första hälft om samtida politiska och religiösa rörelser i Tyskland. Det är hela författarskapet.

Fler namn kunde räknas till den historiska epistemologin. På våra breddgrader torde Alexandre Koyré⁵³ (1892-1964) vara mest bekant för *From the Closed World to the Infinite Universe* (1957, fransk utgåva 1962), för att ha myntat uttryck som "den vetenskapliga revolutionen" och för att ha inspirerat Thomas Kuhns författarskap. Koyré betraktade sig inte som filosof utan som religions- och (natur)vetenskapshistoriker. Hans författarskap och undervisning hade som en genomgående ambition att påvisa att varje epoks vetenskap (fysik, astronomi, matematik) är oupplösligt sammanvävd med samtida filosofiska, metafysiska och religiösa doktriner. Han har också betytt mycket för att befästa

⁴⁸ *Études d'histoire et de philosophie des sciences*. Paris: Vrin, 1968 (5 utv. uppl. 1983); *Idéologie et rationalité dans l'histoire des sciences de la vie*. Paris: Vrin, 1977 (2 uppl. 1981).

⁴⁹ Nytryck i Cavaillès, 1962, pp. 177-251.

⁵⁰ *Méthode axiomatique et formalisme. Essai sur le problème du fondement des mathématiques*. Paris: Hermann, 1938 (nyutgåva 1981). Även Cavaillès' *thèse complémentaire* behandlade mängdläran (*Remarques sur la formation de la théorie abstraite des ensembles*. Paris: Hermann, 1938; omtryck i Cavaillès, 1962 pp. 23-176).

⁵¹ När Cavaillès' kropp återfanns i en massgrav i Arras registrerades den som "Okänd n° 5". "Jag har ofta tänkt", sade vännen Canguilhem i ett hyllningstal, "att man, även om man försökt, inte hade kunnat finna på ett mer gripande epitafium åt en matematikfilosof [...]" (Canguilhem: *Vie et mort*, 1984, p. 23; jfr Canguilhem och Charles Ehresmann, "Avertissement des éditeurs à la première édition", i Cavaillès, 1976, p. XII; Ferrières, 1982, p. 204).

⁵² *Transfinité et continu*. Paris: Hermann, 1947 (omtryck i Cavaillès, 1962, pp. 253-274), samt *Sur la logique et la théorie de la science*. Paris: P.U.F., 1947 (2 uppl. 1960; 3 uppl. på Vrin, 1976).

⁵³ Den bästa introduktionen till Koyrés liv och verk är utan tvivel Pietro Redondis utgåva *De la mystique à la science. Cours, conférences et documents 1922-1962*. Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales, 1986. Här varvas biografiska notiser med ett stort antal tidigare opublicerade dokument, vilka ger en fyllig bild av i synnerhet Koyrés inflytelserika undervisning vid École Pratique des hautes études.

uppfattningen - som han delade med Bachelard - att vetenskapernas utveckling skall förstås som ett historiskt förlopp, präglad av misstag och diskontinuiteter⁵⁴.

Bland Koyrés föregångare kan nämnas Pierre Duhem (1861-1916), vars främsta verksamhetsfält var naturvetenskapernas och filosofins historia under medeltiden, särskilt fysikens och kosmologiernas utveckling. Hans magnum opus var tiobandsverket *Le système du monde* om naturvetenskapernas historia från antiken till renässansen. Duhem var en utpräglad anti-empirist, en företrädare för den åsikt som går igen hos de redan nämnda filosoferna, att "fakta aldrig är nog".

Ytterligare namn kunde räknas in bland den moderna franska historiska epistemologins fäder eller farfäder. Om vi ville teckna stamträdet borde vi beakta Henri Poincarés och Léon Brunschwigs vetenskapsfilosofi, filosofi- och matematikhistorikern Louis Couturat, med flera företrädare för en anti-cartesiansk rationalism. Men då avlägsnar vi oss från vissa centrala teman hos Bachelard, Cavaillès och Canguilhem (så närde exempelvis Poincaré en tro på kunskapens kontinuitet mot vilken hans efterföljare gjorde uppror).

Om inte annat sägs är det trojkan Bachelard, Cavaillès och Canguilhem som i det följande avses med hänvisningarna till "den historiska epistemologin". Jag skall längre fram i denna bok karaktärisera deras insatser (kapitel IV) och försöka visa att Bourdieus sociologi är impregnerad med ett besläktat tänkande (kapitel V).

1.6 "Den epistemologiska fraktionen"

Låt oss nu åter färdas fram i tiden till den period under femtio- och sextiotalen då Bourdieus projekt konstituerades.

Åtminstone en utomstående betraktare har lätt att identifiera en gemensam tankestil hos en grupp tänkare, för vilka Georges Canguilhem efter hand kom att framstå som en samlande gestalt. Låt oss kalla dem den epistemologiska fraktionen inom den franska filosofins fält. Utöver Bourdieu avser jag Jules Vuillemin, Michel Foucault, Michel Serres, Jean-Claude Pariente, m.fl. Även Louis Althusser och hans lierade kan räknas hit.

Samtliga dessa hade en bakgrund som *normaliens* under senare hälften av fyrtioalet eller första hälften av femtioalet, samtliga var *agrégés de*

⁵⁴ För att citera ur programförklaringen som Koyré infogade i sitt curriculum vitae inför kandidaturen till Collège de France 1951: "man måste ägna lika stor omsorg åt att studera felen och misslyckandena som åt att studera framgångarna. Descartes och Galileis fel, Boyles och Hookes misslyckanden är inte bara instruktiva, de uppenbarar de svårigheter man varit tvungen att besegra, de hinder man varit tvungen att övervinna." (Koyré, 1973, p. 14)

philosophie, samtliga drogs (åtminstone i början av sin bana, Serres och Foucault gick sedan som bekant sina egna vägar) till den franska historiska vetenskapsfilosofiska tradition för vilken Canguilhem vid denna tid framstod som den mest etablerade företrädaren.

Canguilhems betydelse som centralgestalt förefaller ha varit avsevärd. För att återigen citera Foucault: "Om ni inte tar hänsyn till Canguilhem förstår ni inte mycket av hela raden av diskussioner bland franska marxister; ni förstår inte heller det som utmärker sociologer som Bourdieu, Castel, Passeron, och hur dessa präglade det sociologiska fältet; ni saknar en hel aspekt av det teoretiska arbete som utfördes av psykoanalytikerna och i synnerhet lacanianerna. Dessutom är det i hela den diskussion som föregick och följde efter 68-rörelsen lätt att återfinna dem som mer eller mindre på avstånd formats av Canguilhem."⁵⁵

Om Canguilhems sociala betydelse vittnar att han var *Inspecteur Général*⁵⁶. De yngre männen inom den epistemologiska fraktionen representerade heterodoxa, marginella positioner, och Canguilhem kunde vid behov föra deras talan från en synnerligen central position inom det universitetsfilosofiska etablissemangen.

Dessutom tycks Canguilhem ha tjänat som modell för yngre filosofer som tog avstånd från existentialismen och över huvud taget från det lösliga sysslandet med de stora frågorna, och i stället sökte sig till en sträng filosofi, ägnad avgränsade och väldefinierade problem.⁵⁷ Canguilhems bidrag till medicinens filosofi torde ha framstått som exemplariska.

Och inte minst viktigt: Canguilhem var *normalien*. Var och en som inte var *normalien* var, oavsett hur mycket erkännande och respekt han tillvann sig, dömd till en på sätt och vis marginell position inom det franska filosofiska fältet.⁵⁸ Andra framträdande representanter för den franska historiska

⁵⁵ Foucault, *op. cit.*, 1985, pp. 3f.

⁵⁶ Uppdraget som *Inspecteur Général de l'Instruction Publique* innebar bl.a. att utarbeta riktlinjer för gymnasieundervisningen och att inspektera gymnasielärarnas verksamhet. Canguilhem kunde på så sätt öva ett avsevärt inflytande på filosofikårens reproduktion. Det säger något om Canguilhems hållning att han accepterade ett så "institutionellt" - i motsats till intellektuellt - uppdrag och det säger något om hans position att han tilldelades det. Till *Inspecteur Général* utses en universitetsman med avsevärd akademisk prestige, känd för att ge briljanta föreläsningar och med erkänd kompetens inom sin specialitet (i Canguilhems fall medicinens filosofi).

⁵⁷ Jfr t.ex. P. Bourdieu, "«Fieldwork...», 1987, p. 14.

⁵⁸ Claude Lévi-Strauss' position måste förstås i ljuset av att han inte var *normalien*. Han utgav sig inte för att vara deltagare i spelet inom det filosofiska fältet, och stod därigenom friare i förhållande till den filosofiska dominansen. Se exempelvis hans försvar när Paul Ricoeur i början av sextioalet menade sig kunna påvisa filosofiska motsägelser i *La pensée sauvage*: "Jag har inte haft för avsikt att skapa en filosofi. Jag har bara, eftersom jag haft personlig nytta därav, försökt göra mig klar över filosofiska implikationer av några aspekter

epistemologins tradition, som Gaston Bachelard eller Alexandre Koyré, kunde redan av detta skäl knappast fylla funktionen som ledare för en skara av unga *normaliens*. Jean Cavaillès, som däremot i högsta grad var *normalien*, hade kanske kunnat göra det om han överlevt ockupationen.

Det som nu sagts om Canguilhems sociala position och hans betydelse som modell, skall inte förleda oss till att övervärdera hans roll som lärare i mer egentlig mening. Han fick sin tjänst vid Sorbonne och började föreläsa vid l'Institut d'Histoire des Sciences vid rue du Four först 1955⁵⁹, samma år som Foucault for till Sverige och Bourdieu till Algeriet (innan dess hade Canguilhem haft sin tjänst vid fakulteten i Strasbourg). Canguilhems direkta inflytande över Foucaults tidiga arbeten har sannolikt vanligen övervärderats (inte minst på grund av att den senare gärna utpekade den förre som sin lärare): i själva verket tycks Foucault när han började sitt avhandlingsarbete knappast ha läst Canguilhems skrifter⁶⁰. Canguilhem fungerade som patron när Foucault 1961 lade fram avhandlingen om *Folie et déraison*, men läste manuskriptet först när det var färdigt och Foucault lär ha struntat i hans ändringsförslag.⁶¹ Det var heller inte, som ofta antagits, Canguilhem som till sin serie "Galien" på förlaget P.U.F "beställde" Foucaults *Naissance de la clinique*, publicerad 1963; det var författaren själv som när manuskriptet var färdigställt föreslog Canguilhem detta arrangemang⁶². Bourdieu odlade visserligen under studietiden intressen (biologi och psykosomatisk medicin) som anslöt till Canguilhems och den unge Foucaults specialiteter och Canguilhem var den tilltänkta patronen för Bourdieus avhandlingsplaner, men den senare hävdar att han aldrig följde Canguilhems föreläsningar och det är onekligen svårt att skönja några direkta inflytanden från Canguilhem i hans tidiga skrifter.

Snarare var det så att Canguilhem med början ungefär 1955, då han installerade sig i Paris, och sedan under hela sextioalet alltmer kom att framstå som ett i institutionellt och vetenskapligt avseende "tungt" namn. Inom det filosofiska fältet fungerade hans namn kort sagt som en motvikt och motpol⁶³ till

av mitt arbete. [...] och jag är på den punkten beredd att låta mig läxas upp av filosoferna." (Lévi Strauss, 1963, p. 633)

⁵⁹ För en förteckning över ämnena för Canguilhems föreläsningsserier vid Sorbonne och l'Institut d'Histoire des Sciences, se *Revue de Métaphysique et de Morale*, vol. XC, n° 1, janvier-mars 1985, pp. 104f.

⁶⁰ Uppgiften stammar från ett brev från Foucault till Canguilhem i juni 1965, citerat av D. Eribon, 1989, p. 127.

⁶¹ D. Eribon, 1989, p. 126.

⁶² Enligt vad Canguilhem uppgivit för Didier Eribon, se Eribon, 1989, p. 178.

⁶³ Efter den extraordinära publika framgången med *Les mots et les choses*, 1966, kom Foucault delvis att fylla samma funktion. Han attackerades mycket riktigt av Sartre-anhängarna, och Canguilhem ryckte ut till hans försvar med en uppsats i *Critique* 1967 som offentligen infogade Foucault i den historiska epistemologins tradition.

Sartre. En hel generation av yngre filosofer och forskare⁶⁴ - av vilka de flesta börjat sin bana utan att vara särskilt påverkade av just Canguilhem och åtskilliga senare skulle komma att utvecklas i helt annan riktning - som under denna period delade ambitionen att bryta sig ur medvetandefilosofins herravälde kunde på olika sätt åberopa Canguilhems position och auktoritet⁶⁵.

Det var givetvis inte enbart fråga om ett socialt spel. Canguilhems stringenta vetenskapsfilosofi framstod säkerligen för många som mönstergill, utan att för den skull ha varit i egentlig mening mönsterbildande: redan innan Canguilhem erövrat sin ledarposition hade den generation vi här behandlar börjat leta sig fram i liknande riktning. Deras startpunkt var förmodligen sällan den historiska epistemologin, låt vara att denna tradition säkerligen var närvarande: minnet av Cavaillès lär ha vårdats ömt vid skolan, Althusser uppmärksammade gärna sina elever på Canguilhems betydelse och Koyrés föreläsningar vid École pratique attraherade somliga *normaliens*. Ändå vore det förhastat att tro att de inslag i Foucaults eller Bourdieus projekt som ansluter till den historiska epistemologin skulle ha funnits färdigutbildade under studietiden.⁶⁶ Åtminstone vad gäller Foucault och Bourdieu förefaller det rimligt att anta att de (i likhet med så många av sina kurskamrater) under åren vid École normale supérieure rört sig inom det ovan nämnda kraftfältet mellan marxism och fenomenologi, och att den historiska epistemologin fick avgörande betydelse för dem först under loppet av sextioalet.⁶⁷

⁶⁴ Canguilhem hade uppenbarligen betydelse för de filosofer som anslöt sig till den althusserianska skolan, såsom Dominique Lecourt, Alain Badiou, Pierre Machery m.fl. Se t.ex. hyllningarna till Canguilhem i åtskilliga av Lecourts skrifter, eller i Balibars och Lecourts förord till nytgåvan 1985 av Canguilhem et al, *Du développement à l'évolution au XIXe siècle*. Varje nummer av tidskriften *Cahiers pour l'Analyse*, utgiven av Althusser och Lacans lärjungar vid École normale supérieure, brukade inledas med ett motto hämtat ur Canguilhems skrifter.

⁶⁵ J.-L. Fabiani (1989, p. 119) använder uttrycket "totem" för att karaktärisera hänvisningarna till Canguilhems arbeten. Bourdieu nämnde 1988, i ett anförande där han blickade tillbaka på sin ungdoms filosofiska miljö, att Canguilhem fungerade som en "eponymisk stamfader" ("Aspirant philosophe", 1989, p. 20). Bilden är väl vald. Just så, som *patronymikon*, bör vi förmodligen förstå Georges Canguilhems funktion under senare hälften av femtiotalet och sextioalet: en förfader som, utan att det behöver vara fråga om en faktisk intellektuell nedåstigande släktlinje, med sitt goda *namn* förenar en liten stam av unga filosofer. I en annan tillbakablick, en intervju 1985, talade Bourdieu om Canguilhem som en "exemplarisk profet" i Webers mening ("«Fieldwork...», 1987, p. 14).

⁶⁶ Foucaults första publicerade arbeten strax före mitten av femtiotalet präglades av hans intresse för Ludwig Binswangers Heideggerinspirerade "existentialanalys", rysk psykologi samt marxism (jfr D. Eribon, 1989, pp. 64 ff). Hos Bourdieu, som började publicera sig fem år senare, finns som vi skall se redan tidigt vissa teman som kan leda tankarna till den historiska epistemologin (eller Cassirer) men som i många fall kanske lika väl kan uppfattas som ett försök att återuppliva traditionen från durkheimianerna.

⁶⁷ 1967 markerade Canguilhem offentligen, i en artikel i *Critique*, att Foucault med *Les mots et les choses* året innan skrivit in sig i den historiska epistemologins tradition. Som vi skall se

1.7 En utmanarposition

"Den epistemologiska fraktionen" hade också annat gemensamt: vänskapsband, arbetsgemenskaper.⁶⁸ Här skall jag bara, avslutningsvis, påtala det sociologiskt intressanta förhållandet att de, så långt jag kunnat kontrollera, hade jämförelsevis blygsamt socialt ursprung - "jämförelsevis" i förhållande till de födda akademikerna. Det är förmodligen i den riktningen vi har att söka en sociologisk förklaring till att de attraherades av den epistemologiska polen inom filosofins fält, med dess knytning till naturvetenskaperna och de specialiserade avgränsade problemen, långt från skol- och universitetsfilosofins stora eviga frågor.

Den historiska epistemologins tradition var länge marginell, eller snarare en utmanarposition, inom det franska filosofiska fältet. Alexandre Koyrés bana, liksom den behandling som två av hans läromästare, Pierre Duhem och Paul Tannery, utsattes för, är illustrativa exempel.

Trots ett växande internationellt anseende förblev Koyré en outsider i det franska akademiska livet. Han var av rysk härkomst och erhöll sin filosofiska utbildning i Tyskland, bl.a. av Husserl, samt i Paris vid den femte (den religionsvetenskapliga) sektionen av École pratique des hautes études. Han var under resten av sitt liv verksam vid den sistnämnda institutionen, där han sedan 1931 innehade en tjänst som directeur d'études vid femte sektionen. Efter andra världskriget knöts Koyré till den nybildade sjätte sektionen (ekonomiska och sociala vetenskaper), som samlade många tänkare med heterodoxa projekt; Annales-kretsens insatser hade gjort att historievetenskapen framträdde som en utmanare till filosofin, och Koyré hade nära band till Annales-historikerna, i synnerhet till Lucien Febvre⁶⁹. Koyré tillhörde även grundarna av tidskriften *Critique*, ett viktigt forum för diskussionen bland oppositionella yngre filosofer och en kanal för inflödet av tyskt tänkande. Han kandiderade vid två tillfällen utan framgång till Collège de France: 1931 till en stol i medeltidsfilosofi⁷⁰, och 1951 till en stol i "Histoire de la pensée scientifique". Under de sista tio åren av sitt liv delade han sin tid mellan Frankrike och USA.

Pierre Duhem föddes visserligen i välbeställd borgerlig miljö i Paris, men

i nästa kapitel dröjer det till senare hälften av sextioalet innan denna tradition på allvar börjar prägla Bourdieus författarskap.

⁶⁸ När Vuillemin 1951 fått en stol i filosofi i Clermont-Ferrand (där Canguilhem tidigare varit verksam) skaffade han tjänster där åt Serres och Pariente och - när denne 1960 återvände till hemlandet efter fem år i Sverige, Polen och Tyskland - även Foucault. Vuillemin gjorde också ansträngningar för att rekrytera Althusser, som föredrog att stanna vid École normale supérieure. (Jfr D. Eribon, 1989, p. 154)

⁶⁹ Koyré, 1986, P. XXVI *et passim*.

⁷⁰ Se den i Koyré, 1986, pp. 18f, publicerade brevväxlingen.

utan att egentligen vara förankrad i den: fadern, en affärsman med intressen i textilbranschen, var inflyttad och dog tidig. Som elev vid École normale supérieure, rue d'Ulm, i mitten av 1880-talet utmärkte sig Duhem genom monarkistiska och högerkatolska sympatier som svor mot den radikala republikanska anda som besjälade de flesta *normaliens*. Denna hållning kanske förklarar att han aldrig accepterades av det intellektuella Paris.⁷¹ Den oortodoxa avhandling i matematisk fysik som den mycket unge Duhem försökte lägga fram 1884 underkändes.⁷² Han förblev, också geografiskt, en marginaliserad figur, förvisad till provinsen (Bordeaux) och aldrig begåvad med den stol i Paris som han så hett åträdde. En jesuitskoleprodukt som Duhem - med åren allt mer halsstarrigt reaktionär, anti-dreyfusard och motståndare till det sekulariserade republikanska utbildningssystemet - måste ha framstått som en omöjlig figur ur det nya republikanska Sorbonne-etablissemangets synvinkel. Det stora intresset för Duhems insatser är av sent datum. Hans efterlämnade papper blev liggande till slutet av femtiotalet innan någon på allvar intresserade sig för dem⁷³; sedan dess har intresset tilltagit (inte minst bland amerikanska vetenskapsteoretiker).⁷⁴

En annan av Koyrés inspiratörer, vetenskapshistorikern Paul Tannery, förvägrades 1903 en professur vid Collège de France. Stolen gavs i stället till en positivist. Historien upprepade sig femtio år senare, 1951, när Koyré blev utkonkurrerad av Martial Guéroult. Även om den senare i andra avseenden stod nära den historiska epistemologins tradition, var han en militant motståndare till Koyrés sätt att historisera den filosofiska sanningen. I sin installationsföreläsning vid Collège de France formulerade Guéroult sin ståndpunkt: "vetenskapen som en uppsättning etablerade sanningar befinner sig utanför historien, eftersom sanningen (det matematiska teoremets, den fysikaliska teorins sanning) i sig är icke tidslig och icke historisk". Dessa två fall, behandlingen av Tannerys och Koyrés kandidaturer, har av historiskt orienterade vetenskapsfilosofer ofta anförts som skandalösa exempel på hur vetenskapshistorien trängts ut ur fransk filosofi.⁷⁵

⁷¹ Detta förmodande, liksom de biografiska uppgifterna är hämtade från Paul Brouzengs monografi om Duhem, 1987.

⁷² Brouzeng, 1987, pp. 31-33.

⁷³ Brouzeng, 1987, p. 8.

⁷⁴ Se t.ex. Stanley L. Jaki Duhem-biografi från 1984 och samma författares utgåva från 1987 av Duhems artiklar i *Revue des questions scientifiques* under 1890-talet. Jaki menar, att Duhem missförstått i den anglosaxiska världen; *La théorie physique* utnämndes först av positivistiska fysikteoretiker till ett mästerverk, varefter en period följde då Duhems verk betraktades som en fransk omtagning av Machs tänkande (Jaki i Duhem, 1987, p. viii).

⁷⁵ Om fejden 1951 kring Koyrés kandidatur till Collège de France, se Pietro Redondis framställning i Koyré, 1986, pp. XXVI f, 4 och 118f, samt dokumentationen pp. 123-134 (Guéroult-citatet återfinns på sidorna XXVI f). Om Tannerys kandidatur 1903, se t.ex. pp. XII f.

Från och med 60-talet öppnades portarna till Collège de France för några tänkare som vi här räknar till "den epistemologiska fraktionen": Vuillemin (1962), Foucault (1970) och Bourdieu (1982). Men vi skall hålla i minnet att den intellektuella glans som kringstrålar Collège de France inte motsvaras av samma mått av makt inom det akademiska konkurrensfältet. Om vi med akademisk makt avser förmåga att påverka den högre utbildningens och forskningens kursinnehåll, forskningsanslag, tjänstetillsättningar etc, så är en tjänst vid Collège de France inte automatiskt förenad med akademisk makt. Fram till slutet av sitt liv hade till och med en bland de intellektuella så uppburen tänkare som Foucault tämligen begränsad akademisk makt.

Den historiska epistemologins tradition var således länge i viktiga avseenden marginell i förhållande till de akademiska fälten, och i synnerhet i förhållande till filosofin, trots det intellektuella anseende som vissa bland dess representanter periodvis och inom trånga kretsar åtnjutit. Fortfarande under femtiotalet var den historiska epistemologin alls ingen framträdande strömning inom fransk filosofi.⁷⁶ Låt vara att den historiska epistemologin attraherade unga män som med tiden skulle vinna stort inflytande - såtillvida är Foucaults ovan citerade karaktäristik rimlig - men vid den tid vi här intresserar oss för utgjorde de ett avantgarde, inte en dominerande skola.

Dessa unga filosofer var som regel inte barn av den parisiska storbourgeoisin eller de parisiska ämbetsmanna- eller professorsdynastierna. De stammade från provinsen och/eller från medelklasserna eller de folkliga klasserna, och kände sig uppenbarligen främmande för de filosofiska strömningar som dominerade bland dem som fötts in i den parisiska intellektuella världen.⁷⁷ Detsamma gällde

⁷⁶ Det är betecknande att den historiska epistemologins tradition blott nämns i förbigående i den även i Norden välbekanta (boken föreligger sedan 1986 i dansk och sedan 1988 i svensk översättning) översikt över fransk filosofi efter 1933 som Vincent Descombes i slutet av sjuttioalet författade med tanke på en engelskspråkig publik (*Le même et l'autre*, 1979). Enligt författaren (muntlig information, mars 1988) är denna lakun inte resultatet av ett förbiseende, utan en följd av syftet att presentera det filosofiska tänkande som faktiskt vunnit genomslag hos en bredare allmänhet. (Möjligen kan utelämnandet dessutom ha att göra med Descombes' skepsis gentemot den historiska epistemologin; jfr Descombes, 1989, pp. 156-163, där Canguilhem attackeras med den anglosaxiska språkfilosofins vapen.)

⁷⁷ I Bourdieus författarskap finner vi denna iakttagelse redan i ett tillägg till den engelska versionen av Bourdieus och Passerons uppsats från 1966 om fransk efterkrigssociologi och -filosofi. I detta tillägg ställs frågan på vad sätt ett antal tänkare, Bachelard, Piaget, Guéroult, Canguilhem och Vuillemin, alla representerande motpoler till subjektfilosofin, skiljer sig från de existentalistiska filosoferna. Universitetsbakgrunden är ju gemensam. "[...] man finner ingen annan förklaringsgrund än skillnader i social och geografisk bakgrund. De förra har sitt ursprung i arbetarklass eller lägre medelklass och stammar i regel från provinsen. Finns det inte en förbindelse mellan en till denna sociala situation knuten *étos* och det slags intellektuell moral som, åtminstone indirekt, uttrycks i driften att återupprätta vetenskapen och det vetenskapliga arbetet?" (P. Bourdieu och J.-C. Passeron, "Sociology and Philosophy...", 1967, p. 211 not 54.)

för de tre filosofer av äldre årgång som är av störst intresse när vi diskuterar de epistemologiska inslagen i Bourdieus sociologi.

Georges Canguilhem stammade från provinsen, från Castelnau-dary i sydöstra Frankrike. Fortfarande i dag, i framskriden ålder, bevarar han ett dialektalt uttal: han uttalar sitt eget efternamn utan hörbart *l*, medan parisarna uttalar *l'*et.

Även Gaston Bachelard⁷⁸ lär hela sitt liv ha behållit sin nordfranska dialekt. Han växte upp i Champagne, föräldrarna hade en liten tidnings- och tobaksbutik i Bar-sur-Aube (det cirkulerar även en uppgift om att fadern var skomakare⁷⁹). Såväl detta blygsamma sociala och geografiska ursprung som hans sena start i den akademiska världen gjorde honom till en extraordinär figur bland ledande franska universitetsmän: han arbetade tio år som posttjänsteman, blev först när han närmade sig fyrtioårsåldern *agrégé* i filosofi (1922), och var, som han i efterhand uttryckt saken⁸⁰, fysik- och kemilärare i ett gudsförgädet gymnasium i provinsen när han fem år senare lade han fram sin avhandling. Den prisbelönades av franska Akademien och det berättas⁸¹ att Bachelard i parisiska studentkretsar framstod som modellen för en folkets son som lyckats göra sig gällande. Vid 46 års ålder, 1930, påbörjade han sin egentliga akademiska karriär med en filosofilärartjänst i Dijon. Ytterligare tio år senare tillträdde han professuren i Histoire et philosophie des sciences vid Sorbonne och blev ledare för l'Institut d'histoire des sciences. Först under femtiotalet blev han en i den bredare offentligheten erkänd tänkare, 1955 invald i L'Académie des Sciences morales et politiques och 1961 tilldelad le Grand Prix National des Lettres. I dag är han inlemmad bland det officiella Frankrikes andliga heroer (i tunnelbanestationen Cluny-La Sorbonne i Paris finns hans namnteckning i takets mosaikinläggning).

Också Jean Cavaillès⁸² stammade från provinsen. Under uppvuxen flyttade familjen runt till olika orter i sydfrankrike, fadern var geografilärare vid militärhögskolor.

Fortfarande i dag representerar den historiska epistemologins tradition - trots sitt intellektuella renommé och trots att i synnerhet Bachelards *La formation de l'esprit scientifique* är en mycket använd grundbok i filosofiundervisningen - ingen dominerande position inom den franska universitetsfilosofin. I skolans

⁷⁸ Det existerar fortfarande ingen egentlig levnadsteckning, men många författare har bidragit med biografiska upplysningar och minnesbilder (ofta av hagiografisk natur). Se bl.a. F. Dagognet, 1965, pp. 1-4; C. Ramnoux, 1984; P. Ginestier, 1981 pp. 3-16.

⁷⁹ C. Ramnoux, 1984, p. 217.

⁸⁰ I ett föredrag från 1960, publicerat i Bachelard, *L'engagement rationaliste*, 1972. Citatet från p. 168.

⁸¹ C. Ramnoux, 1984, p. 218.

⁸² Standardbiografen *Jean Cavaillès, philosophe et combattant (1903-1944)* skrevs av systemen, Gabrielle Ferrières (1950, ny upplaga under ändrad titel 1982).

filosofiundervisning tycks dess ställning ha försvagats under de senaste decennierna.⁸³

1.8 Utträdet ur filosofin

Det här antydda mönstret i fråga om social och geografisk härkomst och sociala banor vore värd en egen undersökning, och jag vill inte dra för stora växlar på ett magert material⁸⁴. Vi nöjer oss med att fastslå att Bourdieus situation inte var unik, låt vara att hans bana, från en bondby i Béarn till Collège de France och positionen som sitt lands dominerande sociolog, beskrivit en extrem lutning. Fler unga filosofer med högt ställda ambitioner men utan särskilt mycket kulturellt kapital i arv eller på annat sätt av udda karaktär⁸⁵ torde ha känt sig främmande för de dominerande strömningarna inom den parisiska filosofiska världen, såväl den intellektuellt dominerande polen, dvs. existentialismen, som den institutionellt dominerande, den spiritualistiska filosofi som lärdes ut vid Sorbonne och i gymnasier. De erfor motvilja mot filosofier med totalitetsanspråk och filosofer med anspråk på att ha svar på allt och ansvar för allt, och drevs i stället åt andra håll. Bourdieu har vittnat om betydelsen av de alternativ som erbjöds, såsom tidskriften *Critique* - ett andningshål för heterodoxa filosofiska strömningar och ett fönster mot den tyska filosofin - eller Eric Weils och Alexandre Koyrés föreläsningar vid École pratique des hautes études, där ett annat, mer hantverksmässigt sätt att handskas med filosofiska texter demonstrerades.⁸⁶ I stället för de stora frågorna om människans existens och väsen drogs de till studiet av det avgränsade, partikulära och till forskningsobjekt som dithills varit nedvärderade inom det franska filosofiska

⁸³ Ett indicium på den försvagade ställningen i skolans filosofiundervisning finner vi i Louis Pintos beräkningar av fördelningen av de i samband med studentexamen använda filosofiska texterna åren 1972-1980. De epistemologiska och naturvetenskapsfilosofiska texterna (Bachelard, Claude Bernard etc) har minskat sin andel från 10,6 procent till 1,1 procent (se tabellen i L. Pinto, 1983, p. 25, äv. återgiven i L. Pinto, 1987, p. 23).

⁸⁴ Jag har inte genomfört någon systematisk undersökning, utan bygger på samtal, spridda biografiska notiser i litteraturen samt källor av typen *Répertoire national des chercheurs*, olika upplagor av *Who's who in France*, etc.

⁸⁵ Mot den här skisserade ansatsen till sociologisk förklaring kunde invändas att Foucaults föräldrahem var socialt väletablerat (fadern uppburen kirurg, professor och lokal notabilitet i Poitiers, modern dotter till en kirurg) och ekonomiskt välbeställt (jfr D. Eribon, 1989, pp. 21ff). Det är sant att Foucault i unga dagar hade gott om pengar (fortfarande minns man i Uppsala hans krämfärgade Jaguar). Han stammade inte desto mindre från provinsen, betraktades av skolkamraterna som en lantis när han började vid Henri-IV i Paris (*op. cit.*, p. 32) och framstod uppenbarligen till hela sin person - sitt kantiga och aggressiva uppträdande, sin sexuella läggning - som motsatsen till en Kulturens självskrivne arvtagare.

⁸⁶ P. Bourdieu, "«Fieldwork...», 1987, pp. 13f.

fältet. Foucaults många uttalanden i intervjuer och på annat håll om vikten av att syssla med det avgränsade och partikulära⁸⁷ bör nog förstås mot bakgrund av uppgörelsen med existentalisternas och andras förkärlek för de stora eviga frågorna. I kampen mot existentalisternas variant av engagemangsmoral kunde hjälten från motståndsrörelsen, Jean Cavaillès, fungera som ett föredöme: denne strängt specialiserade forskare som förstod sig själv som spinozist⁸⁸ - han ville fördriva varje cogito ur den matematiska teorin - visade under ockupationsåren i praktisk handling prov på moraliskt engagemang av sällsynt halt⁸⁹. "Det går inte att tala om honom utan att känna en viss skam, ty om man överlevt honom beror det på att man gjorde mindre än han"⁹⁰, som Canguilhem uttryckt saken i ett minnestal.

Den epistemologiska fraktionen drevs med andra ord mot en omvändning av det filosofiska fältets värdehierarkier. Allmänna och ahistoriska filosofiska problemställningar, ämnen som betraktas som värdiga en *grande thèse*, skulle få stryka på foten för ämnen - historiska undersökningar, naturvetenskapsfilosofi, samhällsvetenskap, arkivgenomgångar - vilka brukade förknippas med det mer anspråkslösa hantverksmässiga kunnande som vanligen redovisades i den kompletterande avhandlingen, *la petite thèse*. Foucaults disputation var, som Bourdieu påpekat⁹¹, ett paradigmiskt exempel på denna revolution: ämnet för huvudavhandlingen *Folie et déraison*⁹² skulle normalt ha betraktats som hörande till en specialdisciplin, långt från de stora frågor som förutsattes tillhöra filosofernas hjärteangelägenheter. Men när Foucault 1961 försvarade sina avhandlingar bestod betygsnämnden för huvudavhandlingen utöver ordföranden filosofihistorikern Gouhier av två specialister, biologi- och medicinhistorikern Canguilhem och psykologen Lagache, medan den akademiske centralfiguren Hyppolite (patron för en rad betydande avhandlingar, på tur att tilldelas en stol vid Collège de France) satt i betygsnämnden för den kompletterande avhandlingen (en hittills opublicerad kommenterad översättning av Kants

⁸⁷ I den uppsats i häfte nr 9 av althusserianernas tidskrift *Cahiers pour l'Analyse* där Foucault försvarade sin metod, sade han bl.a. att vart och ett av arbetena *Historie de la folie*, *Naissance de la clinique* och *Les mots et les choses* är "en synnerligen partiell undersökning av en begränsad region. De bör läsas som en serie av ännu nätt och jämt skisserade deskriptiva experiment" (Foucault, 1968, p. 20).

⁸⁸ G. Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, pp. 28f, 31, 45, 48; G. Bachelard, "L'oeuvre de Jean Cavaillès" [1950], 1982, p. 210.

⁸⁹ G.-G. Granger, 1947, pp. 278f; G. Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, p. 3 et *passim*; G. Canguilhem, "Préface", 1972, p. 6.

⁹⁰ G. Canguilhem, *Vie et mort*, 1984, p. 38.

⁹¹ P. Bourdieu, "Aspirant philosophe", 1989, p. 24 not 12.

⁹² Upplagorna från och med 1972 bär den i dag mer bekanta titeln *Histoire de la folie*, Vansinnets historia.

Anthropologie).⁹³

Liknande reaktioner mot filosofins dominans förekom bland fler författare än de här nämnda. År 1965 utkom stridsskriften *Sagesse et illusions de la philosophie*. Författaren, Jean Piaget, brukar som bekant i vårt land läsas genom den amerikanska utvecklingspsykologins brillor, men han var lierad med och lämnade betydande bidrag till den samtida epistemologin (även om han inte delade det historiska perspektivet hos den trängre krets jag här valt att ge namnet "den historiska epistemologin"). Piagets ärende framgick redan av bokens titel: att karaktärisera filosofins "visdom" och kritisera dess "illusioner". Filosofin utgör en "visdom" <sagesse>, som är oundgänglig för mänsklig verksamhet men som icke leder fram till vetande och kunskap <savoir, connaissance> i egentlig mening.⁹⁴ De flesta filosofer odlar illusionen att filosofi är allt som behövs. Visserligen är "den filosofiska reflexionen oundgänglig för varje komplett människa", dess uppgift är att vidga problemfältet och att påminna om den epistemologiska dimension som är nödvändig för varje vetenskap, men filosofisk reflexion är inte tillräcklig för att skaffa kunskap. Filosofin saknar redskap för verifiering. Att så många nöjer sig med att filosofera beror på att det är mer ansträngande att skaffa sig erfarenhetskunskap än att läsa texter och ägna sig åt personliga spekulationer; dessutom är filosofiska system bekvämare än vetenskaplig teori eftersom de förra inte kan vederläggas. Piagets bok var avsedd som ett "varningsrop", och författaren konstaterade i en nyutgåva från början av sjuttioalet att "problemen i dag är exakt desamma som när jag skrev boken".⁹⁵

Exemplen kunde mångfaldigas. Den historiska epistemologins representanter och dem närstående tänkare ville, stick i stäv med samtidens dominerande franska filosofier, tilldela vetenskapen överhöghet i förhållande till filosofin.⁹⁶

⁹³ Om Foucaults disputation, jfr vidare D. Eribon, 1989, pp. 125-139.

⁹⁴ J. Piaget, 1972 [1965], p. 1 et *passim*.

⁹⁵ *Op. cit.*, p. v.

⁹⁶ Denna ambition var central för den historiska epistemologin, och går igen i exempelvis Bourdieus verk. Andra har dock brutit upp från denna tro på vetenskapens överhöghet; Michel Serres har hävdad att Bachelard inordnade sig i en gammal suspekt tradition: "Varje gång en vetenskap upptäcker en ny referens där den kan förankra sin reflexion, tillkännager den att filosofin är död och att det den frambringat är en vetenskap: Descartes och *mos geometricus*, Leibniz och *calculus*, Kant och den kopernikanska revolutionen (och metafysiken som blivit vetenskap), Marx och den dialektiska materialismen, Freud och drömmarnas vetenskap, Husserl och fenomenologin som sträng vetenskap - alla har de i tur och ordning annonserat denna vetenskap. Intet nytt under solen. Man måste översätta: det är inte den sålunda skapade filosofin som är vetenskap; vetenskapen är den nya ankarpunkten för filosofin, det som filosofin utpekar som referens." (M. Serres, 1970, p. 19) Alla sådana försök bygger enligt Serres på den godtyckliga idén att det existerar en vetenskapernas drottning (*op. cit.*, p. 20). (Drottningen skulle i så fall för Bachelard vara den matematiska fysiken, och sociologin för Durkheim eller Bourdieu.) Samma kritik av Bachelards

Alexandre Koyré inledde sina föreläsningar i Kairo 1937 om Descartes *Discours de la méthode* med att påminna om att denna text, när den publicerades för 300 år sedan, av läsekretsen uppfattades som ett jämförelsevis obetydligt företal till författarens egentliga demonstrationer, nämligen de essäer om optiken, de celesta fenomenen och geometrin som presenterades i samma volym; det var enligt Koyré tack vare de tre vetenskapliga essäerna som boken vann inflytande, och det är här, inte i det tämligen banala filosofiska företal som eftervärlden tillmätt så stor vikt, som den verkliga cartesiska revolutionen bör sökas.⁹⁷ Ambitionen med Jules Vuillemins stora arbete från 1955, *Physique et métaphysique kantienne*, antyds redan av titeln: att visa att Kants fysikteori ligger till grund för dennes metafysik.⁹⁸ Samma ordningsföljd mellan (natur)vetenskap och filosofi finner vi för övrigt två decennier tidigare i titeln till Martial Guéraults Leibnizmonografi.⁹⁹

Jag har här bara kunnat ge några fragment till en förståelse av varför unga filosofer under femtio- och sextiotalen repellerades av det filosofiska fältets subjektstilfilosofiska poler och attraherades av därtills marginella eller lågt värderade områden som naturvetenskapernas filosofi, historiska undersökningar, och i Bourdieus fall så småningom etnologin och sociologin.

Samtidigt var de beroende av sin förankring i filosofin. De hade förmodligen aldrig kunnat gå i land med sina projekt om de inte gjort sina första tunga investeringar på filosofins område. Man kan uttrycka saken så att de ackumulerade ett aktningvärt filosofiskt kapital som de kunde konvertera till andra arter av akademiskt eller intellektuellt kapital.

Om den tolkning som ovan skisserats är riktig, gav Bourdieu inte upp det epistemologiska programmet när han lämnade filosofins fält. Han ställde sig - eller ställdes inför - frågan: är det möjligt att realisera det epistemologiska programmet och samtidigt stanna kvar inom filosofin?

Flera av hans likasinnade jämnåriga eller något äldre filosofkolleger har genom sina verk visat att de svarat ja på frågan. Michel Foucault fortsatte för en tid i den inslagna riktningen, men bröt sedan sin egen bana; trots att han gav sig in på områden som kunde rubriceras historisk kultursociologi, förblev Foucault livet ut filosof eller idéhistoriker. Även om Michel Serres i dag förflyttat sig

vetenskapstro återfanns för övrigt hos fler tänkare - såsom althusserianerna - vilka inspirerats av den historiska epistemologin men föredragit att stanna inom filosofin, se t.ex. D. Lecourt, 1974, p. 165 *et passim*.

⁹⁷ A. Koyré, 1944, pp. 19-22.

⁹⁸ J. Vuillemin, 1987 [1955]. För att styrka sin tes att Kants fysikaliska teori ligger till grund för hans kunskapsteori företog här Vuillemin en jämförande läsning, där *Kritik der reinen Vernunft* tolkas i ljuset av *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*.

⁹⁹ M. Guérault: *Dynamique et métaphysique leibniziennes*, 1934; 2 uppl. 1967 under titeln *Leibniz, dynamique et métaphysique*.

långt från den lärda kommentargenren i sitt tidiga monumentala Leibniz-arbete, har han förblivit inom det filosofiska fältet.¹⁰⁰

Bourdies verk däremot innebär ett eftertryckligt nekande svar på frågan. En radikal kritik av kunskapens möjligheter och betingelser förutsätter att man studerar kunskapens sociala betingelser; det genomförda epistemologiska programmet leder över till sociologin.¹⁰¹

¹⁰⁰ Det av Michel Serres ledda arbetet med att hos förlaget Fayard utge en oerhörd mängd mer eller (oftast) mindre känd franskspråkig filosofi, *Corpus des oeuvres de philosophie en langue française*, lanserades som ett försök att demonstrera att fransk filosofi - trots beroendet av tysk och senare av anglosaxisk filosofi - har något eget att erbjuda.

¹⁰¹ Detta ställningstagande, som genomsyrar hela Bourdieus produktion, är en viktig grund för den permanenta striden mellan honom och vissa filosofer. På senare år har Bourdieu varit föremål för åtskilliga attacker från en lång rad ofta yngre filosofer som slår vakt om filosofins anspråk. De betraktar uppenbarligen Bourdieu som en usurpator som gjort sig för bred på den franska intellektuella scenen, framför allt genom sina anspråk på att behandla frågor som hör filosofin till. Ett exempel var *L'empire du sociologue*, Paris: La Découverte, 1984, av författarkollektivet "Révoltes logiques" under ledning av den forne althusserianen Jacques Rancière; det "sociologens imperium" som åsyftades i bokens rubrik var Bourdieu. Det är heller inte förvånande att attacker mot Bourdieu har utgått från de nya subjektstilfilosofiska strömningarna bland yngre franska intellektuella; se exempelvis L. Ferry och A. Renaut, 1985, en kritik (från en närmast nykantiansk position) av Lacan, Foucault, Derrida och Bourdieu.

De redan nämnda konfrontationerna mellan Bourdieu och skolkamraten och vännen från École normale-tiden, Jacques Derrida, har tagit formen att den förre anklagar den senare för att stanna kvar inom det filosofiska fältet och där hantera frågor som egentligen hör samhällsvetenskapen till. Jfr Bourdieus kritik av Derridas Kantläsning (*La distinction*, 1979, pp. 578-585), samt den debatt dem emellan som utspelades i *Libération* med anledning av att de ungefär samtidigt utgivit var sin bok om Heidegger (i vilka de för övrigt, fränsett en not på sidan 67 i Bourdieus *L'ontologie politique...*, 1988, inte nämnde varandra vid namn; ändå torde det för alla initierade ha varit uppenbart att här fortsatte polemiken mellan två gamla studiekamrater). Ur Derridas perspektiv har Bourdieus verksamhet utgjort ett angrepp på filosofin. Samtidigt finns det band, och inte blott personliga sådana, mellan Bourdieu och Derrida, vilket den senare särskilt tydligt uttryckte i radioutsändningen "Le bon plaisir de Pierre Bourdieu", France Culture, 23 juni 1990. Här upprepade Derrida flera gånger att Bourdieus analyser, även av det filosofiska fältet, varit "absolut nödvändiga" och av vital betydelse. Derrida noterade att han och Bourdieu egentligen hade gemensamma intressen av att attackera den förstenade professorliga franska filosofin. Dessutom betonade Derrida i samma radioprogram att han och Bourdieu har likartad uppfattning om "det intellektuella ansvaret" beträffande det egna arbetet: "varje intellektuell borde känna sig förpliktad att analysera, förevisa och objektivt de praktiska, institutionella eller sociologiska betingelserna för det han gör medan han gör det. Han [Bourdieu] kan t.ex. inte ge en föreläsning utan att, i själva föreläsningen, presentera åtminstone möjligheten till en sociologisk analys av det som sker: Jag ger en föreläsning, vad sker, vad driver mig att ge den, vilken är normen för diskursen, vilka är källorna till den sociala legitimiteten för det jag gör, vilka har inbjudit mig, vilka lyssnar till mig? [...] Själv försöker jag [Derrida] varje gång jag skriver en text att ställa dessa frågor, och i denna mening bör varje ansvarig intellektuell handling innehålla ett slags sociologisk analytik." Det ligger otvivelaktigt något i Derridas karaktäristik. En jämförelse av de självreflekterande inslagen i de två författarskapen vore säkert mödan värd. Nyligen har för övrigt Bourdieu i sin tur ovanligt nog offentligen uttryckt sin respekt för Derridas arbete genom att i sin kulturbilaga *Liber* (n° 5, oktober

Om vi så vill, kan vi betrakta Bourdieus insats som ett led i en fortskridande utvidgning av den historiska epistemologins domäner. Duhem, Bachelard och Koyré behandlade i huvudsak de "hårda" naturvetenskapernas epistemologi, och Cavaillès uteslutande matematikens och logikens epistemologi. Canguilhems arbeten, liksom François Dagognets och andras, innebar att den historiska epistemologins problematik överfördes till biologins och medicinens epistemologi; Canguilhem kom sedan i många av sina sena arbeten att uppmärksamma de samhällseliga villkoren för vetenskapens utveckling¹⁰². Även Foucault ägnade sin avhandling åt medicinshistoria, dock i motsats till sin patron Canguilhem icke från den fysiologiska änden, och övergick sedan till att utforska andra institutioner och diskurser än de medicinska. Louis Althusser, Dominique Lecourt m.fl. införde sin version av den historiska epistemologins program i den marxistiska teorin.¹⁰³ Jean-Claude Pariente, Gilles-Gaston Granger och andra har med hjälp av samma program berikat lingvistikens. Vi kan även nämna den generation av litteraturvetare, tio år äldre än Bourdieu, som utvecklade den s.k. tematiska kritiken (Jean-Pierre Richard m.fl.), men här var det Bachelards estetiska skrifter till skillnad från de epistemologiska som hade betydelse; medan Maurice Blanchot tycks ha byggt in Bachelards "nejets filosofi" som grundläggande princip i sin estetik.

Jag nämner inte dessa namn för att teckna stamträd. Det tror jag vore vilseledande. Femtio- och sextiotalsens många försök att bryta med den i Frankrike alltjämt dominerande subjektphilosofin var inflätade i varandra. Här har jag bara velat betona att det vid sidan av de i vårt land mer bekanta strukturalistiska och semiologiska strömningarna fanns en tradition från den historiska epistemologin, och att Bourdieus inträde i sociologin kan uppfattas som ett led i denna traditions utbredning till allt fler discipliner.

1990) tillsammans med en uppskattande redaktionell ingress publicera dennes uppsats "L'autre cap".

¹⁰² Se t.ex. ett urval av Canguilhems uppsatser från sjuttio-talet, *Idéologie et rationalité*, 1977, 2 uppl. 1981. Enligt egen utsago (*op. cit.*, 1981, p. 9) var det under inflytande av sina yngre efterföljare Foucault och Althusser som Canguilhem kom att intressera sig för vetenskapliga ideologier [i närmast marxistisk mening].

¹⁰³ Dominique Lecourt torde vara den marxist som mest ihärdigt uppehållit sig vid Bachelards författarskap. Han skrev redan under studieåren en uppsats om Bachelards epistemologi som blev så väl mottagen att den år 1969 försedd med ett förord av Canguilhem utgavs av Frankrikes mest ansedda förlag för filosofisk litteratur, Vrin (ny upplaga 1972). De böcker som följde 1972 och 1974 var mer upproriska mot mästaren: Lecourts ambition var kort sagt att läsa Bachelard som en brukbar borgerlig filosof, ungefär som Marx läste Hegel.

2. SOCIOLOGINS FÄLT

2.1 Inledning

Vi skall nu närma oss frågan hur sociologins fält¹⁰⁴ tedde sig under den epok då Bourdieu konstituerade sitt projekt, femtio-talet och sextio-talet. En historisk tillbakablick är nödvändig. Ett vetenskapligt fält definieras i hög grad av sin egen förhistoria. Dess struktur bestäms av utgången av tidigare strider om vad som skall räknas som legitim vetenskap. Fransk sociologi har under hela nittonhundratalet levt i skuggan av durkheimianerna, antingen dessa fungerat som modeller eller som avskräckande exempel. I detta kapitel tecknas med stöd av den nyare sociologihistoriska forskningen¹⁰⁵ kartan över den franska

¹⁰⁴ Ordet sociologi är mångtydigt. I denna bok förekommer det i två skilda bemärkelser. I samband med resonemang om institutionella förhållanden (lärostolar, universitetskurser och examina, tidskrifter, arbetsdelning mellan forskare med olika disciplintillhörighet etc) används en snävare institutionellt bestämd definition: sociologi är den disciplin som bedrivs av innehavare av lärostolar i ämnet. Oftast används dock ordet i durkheimianernas vidsträckt mening, inkluderande etnologin, den historiska sociologin etc. "Samhällsvetenskap" vore en tänkbar synonym, som jag dock undvikit med tanke på att föreliggande studie är ägnad åt ett försök, Pierre Bourdieus, att återuppliva durkheimianernas omfattande program för en sociologisk vetenskap. Dessutom är termen "samhällsvetenskap" idag belastad med kategoriseringar som ofta går på tvärs med durkheimianernas intentioner: vissa discipliner (ekonomi, statskunskap) som brukar klassificeras som samhällsvetenskaper inrymmer mycket som svårligen låter sig förenas med det durkheimska programmet, medan man inom åtskilliga humanistiska (historia) eller s.k. beteendevetenskapliga discipliner ägnar sig åt frågor som upptog durkheimianerna.

¹⁰⁵ Tack vare den livaktiga sociologihistoriska forskningen har vi idag i jämförelse med för något decennium sedan en betydligt bättre överblick över den franska sociologins utveckling och i synnerhet den durkheimska skolan. Ett grundläggande arbete har genomförts av forskare med mer eller mindre nära anknytning till Philippe Besnards "Groupe d'études durkheimiennes", bildad vid Maison des sciences de l'homme i slutet av 1975. Gruppen har närmast fyllt en redaktionell funktion: Besnard har låtit publicera en rad vägande bidrag till durkheimianismens historia, särskilt med avseende på den tidiga perioden, fram till första världskriget. De tyngst vägande insatserna torde här ha gjorts av Victor Karady. Bland andra värdefulla arbeten kan nämnas två omfattande avhandlingar (båda framlagda 1986, senare utgivna i bokform) i kollektivbiografi-genren av historikerna Christophe Charle och Jean-François Sirinelli, behandlande mellankrigstidens generation av *normaliens* respektive en något tidigare generation av kulturella och ekonomiska eliter; sociologerna Louis Pintos, Jean-Louis Fabianis och Anna Boschettis studier av filosofins och de intellektuella moderna historia; Michaël Pollaks och Monique Hirschhorns undersökningar av Weberreceptionen i

sociologins fält. Inledningsvis skall vi försöka fånga de sociala villkoren för den durkheimska sociologins etablering genom att granska dess förhållande till några andra discipliner. Därefter skall vi diskutera den durkheimska skolans uppsplittring och nedgång under mellankrigstiden, och slutligen den sociologiska disciplinens expansion och inflödet av nya strömningar under efterkrigstiden.

Lika litet som i det förra kapitlet är syftet här att redogöra för Bourdieus biografi. En sådan ambition vore svår att förverkliga av både praktiska och etiska skäl: det tillgängliga materialet är för magert, och undersökningens föremål intar en så dominerande position inom de franska intellektuella och samhällsvetenskapliga fälten att varje detaljerat försök att skriva hans sociala biografi skulle fungera som en insats i de aktuella striderna inom samma fält. Den uppgiften anförtros framtida sociologihistoriker. Ett ännu viktigare skäl är metodiskt. För att vi skall ha någon chans att förstå de sociala villkoren för en individs inträde på ett vetenskapligt fält och den bana han sedan beskriver, måste vi först skaffa oss en åtminstone provisorisk karta över fältet, det vill säga en uppfattning om det system av relationer mellan positioner till vilket individen har att förhålla sig. Detta kapitel är ägnat en sådan förberedande kartering.

I de följande kapitlen har vi ofta anledning beröra sambanden mellan durkheimianernas projekt och Bourdieus. Därmed kommer vi att kunna underbygga en tes som skisseras i slutet av detta kapitel: att Bourdieus insats i förhållande till såväl mellankrigstidens antidurkheimianska strömningar som efterkrigstidens inflöde av empiristisk amerikansk sociologi i åtskilliga avseenden framstår som ett slags "motreformation", nämligen ett återknyttande till durkheimianernas ursprungliga projekt.

2.2 Durkheimianerna och sociologins etablering som universitetsdisciplin

2.2.1 Den första generationen durkheimianer

Först en ordförklaring. Med "durkheimianerna" avses i det följande Durkheim, Mauss, H. Hubert, Hertz, Simiand, Halbwachs, H. Bourgin, Bouglé, Lapie, Parodi, Fauconnet, Davy, Granet och (med vissa förbehåll) Lévy-Bruhl.

Med undantag för de två sistnämnda, som skulle liera sig med Durkheim-

Frankrike; Michaël Pollaks, Johan Heilbrons och andras studier av sociologins utveckling under mellan- och efterkrigstiden. Jag har även haft nytta av samtal med flertalet av de nämnda forskarna.

skolan vid en senare tidpunkt, var dessa centrala medarbetare i den första serien (volymerna I-XII, publicerade 1898-1913) av *L'Année sociologique*. Näst efter Durkheim själv var de flitigaste skribenterna i *L'Année sociologique* Marcel Mauss och Henri Hubert, grundläggare av den franska etnologin som legitim vetenskaplig disciplin. David Hertz var en yngre medarbetare till Mauss och Hubert. François Simiand, Maurice Halbwachs och Hubert Bourgin konstituerade en grupp för sig, med inriktning på ekonomisk sociologi, social morfologi och statistisk metodologi. Célestin Bouglé, Paul Lapie och Dominique Parodi utgjorde en annan grupp med mer moralfilosofisk orientering. Paul Fauconnet och Georges Davy, två av Durkheims mest närstående lärjungar, inriktade sig på rättssociologi.

Så långt de centrala medarbetarna i den första serien av *L'Année sociologique*.¹⁰⁶ Vi bör utöka listan med något eller några namn som inte medverkade i den första serien av *L'Année sociologique* men efter hand kom att framstå som ledande företrädare för den durkheimska skolan. I första hand gäller det sinologen Marcel Granet, som tillsammans med Mauss och Hubert kom att upprätta ett durkheimianskt fäste vid femte sektionen av *École pratique des hautes études*. Filosofen Lucien Lévy-Bruhl är ett gränsfall. Han var jämgammal med Durkheim och kan till skillnad från de hittills nämnda inte räknas som dennes lärjunge. Eftersom han kom att stå durkheimianerna nära och i sitt senare författarskap huvudsakligen ägnade sig åt etnologins problem räknar jag honom till deras krets.

Därmed är de män nämnda som i det följande kommer att benämnas "durkheimianerna".

2.2.2 Filosofins dominans

Fransk universitetssociologi har alltifrån begynnelsen och åtminstone fram till tiden för ämnets stora expansion åren kring 1960 i hög grad dominerats av filosofin. Långt in i nittonhundratalet betraktades sociologin ofta som en specialitet inom moralfilosofin. Durkheims livslånga kamp för att avgränsa den nya vetenskapen och dess objekt från filosofin är välkänd. Han tog vid åtskilliga tillfällen öppen strid med filosoferna, som han anklagade för att förhindra den

¹⁰⁶ Jag har förutom ett antal mindre betydande namn utelämnat rättssociologen Gaston Richard. Denne var visserligen i yngre dagar en framträdande och välmeriterad gestalt i durkheimianernas läger (ansedd som minst lika lovande som Durkheim själv) och en produktiv medarbetare i *L'Année sociologique* som bidrog till den första seriens samtliga årgångar, men deserterade under loppet av samma period till durkheimianernas värsta motståndare, kretsen kring *Revue Internationale de Sociologie*, vars anförare han så småningom blev. Om detta förlopp, se W. Pickering, 1979.

positiva vetenskapens utveckling och för att inte begripa sig på de sociala fenomenens egenart. Samtidigt förutsatte Durkheims projekt den legitimitet som filosofin representerade, han behövde allianser med filosofer och försökte på många sätt påverka filosofiundervisningens innehåll och organisering.¹⁰⁷

Flertalet av de medarbetare som Durkheim samlade kring sig var i likhet med honom själv *normaliens* och *agrégés* i filosofi. Bland de 46 medarbetarna i första serien av *L'Année sociologique* fanns 24 *normaliens* och 21 *agrégés* i filosofi.¹⁰⁸ I synnerhet perioden efter det att Durkheim flyttat till Paris (motsvarande volymerna 7-12 av *L'Année sociologique*) karaktäriseras av att de nya rekryterna var *normaliens*: av 22 nya medarbetare var så många som 16 *normaliens*.¹⁰⁹ I uppräkningsen ovan av de mest centrala inom denna den första generationen durkheimianer var samtliga utom Mauss, Fauconnet och Lapie *normaliens*, och samtliga utom H. Hubert och H. Bourgin *agrégés* i filosofi (de två sistnämnda var *agrégés* historia respektive *lettres*). Till durkheimianerna har vi även räknat Lévi-Bruhl och Granet; den förstnämnde var *normalien* och *agrégé* i filosofi.¹¹⁰

Att ämnet sociologi långt i 1900-talet räknades som en specialitet inom filosofin har samband med ämnets institutionella historia. Flertalet studenter aspirerade på en examen i filosofi, och eftersom stolar i sociologi saknades vid flertalet universitet sköttes undervisningen som regel av filosofer. Den första egentliga stolen i sociologi var Durkheims i Bordeaux. Under mellankrigstiden och fram till femtiotalet fanns fortfarande blott fyra universitetsstolar som var kända som "sociologiska":¹¹¹ Durkheims stol i Bordeaux¹¹², Halbwachs' i Strasbourg¹¹³, samt de två stolarna vid Sorbonne¹¹⁴. I samtliga fall var de första

¹⁰⁷ Durkheims förhållande till filosofin är ett återkommande tema i den sociologihistoriska litteraturen, se t.ex. standardmonografin S. Lukes, 1981 [1973], pp. 406-409, 500-506. Från en annan utgångspunkt, nämligen en kartläggning av det samtida filosofiska fältet, har J.-L. Fabiani berört Durkheims tidiga interventioner i debatten om filosofin och filosofiundervisningen, se Fabiani, 1988, pp. 130f, 154-156 *et passim*.

¹⁰⁸ Se sammanställningen i Ph. Besnard, "La formation...", 1979, pp. 28f. Observera att några uppgifter här är felaktiga. De korrigeras i *Études durkheimiennes*, n° 3, 1979, p. 3.

¹⁰⁹ Ph. Besnard, "La formation...", 1979, p. 15.

¹¹⁰ Ch. Charle, 1986, p. 124.

¹¹¹ Jfr t.ex. J. Heilbron, 1985, p. 204.

¹¹² Den tjänst som "Chargé d'un cours de Science Sociale et de Pédagogie" som Durkheim 1887 erhöi i Bordeaux omvandlades 1896 till en stol i "science sociale". Om bakgrunden, se J. Gautherin, 1987. Vid franska universitet var detta den första stol som kan kallas renodlat sociologisk.

¹¹³ Den stol i Strasbourg som skapades åt Halbwachs 1919 var den första i Frankrike med enbart ordet "Sociologie" i titeln. Stolens tillkomst historia har kartlagts av John E. Craig, se "France's...", 1979, samt "Maurice Halbwachs...", 1979, pp. 274ff. Halbwachs förblev dess innehavare intill dess att han 1935 utnämndes till Bouglés vikarie vid Sorbonne.

¹¹⁴ Båda Sorbonnestolarna innehades av flera av de ledande durkheimianerna:

Durkheim utnämndes 1902 till *chargé de cours* i "science de l'éducation". Han fungerade

innehavarna och med få undantag också efterträdarna durkheimianer, och de var skolade som filosofer.

Därtill kommer positioner utanför universitet, såsom de stolar vid Collège de France som under trettioalet skapades åt Mauss och Simiand¹¹⁵. Av större betydelse för realiserandet av det durkheimianska projektet var Mauss', H. Huberts och Granets undervisning vid femte sektionen av École pratique des hautes études¹¹⁶, Simiands undervisning vid fjärde sektionen, samt de två

då som vikarie för Ferdinand Buisson. År 1906 efterträdde han denne på stolen i samma ämne, och 1913 fick hans professur en vidare titel, "science de l'éducation et sociologie". Stolen drogs in efter Durkheims död men ersattes 1921 med en tjänst för Fauconnet som *maître de conférences* i samma ämne. Den sistnämnde blev 1926 professor utan stol och 1932 professor i sociologi. Fauconnets professur övertogs sedan för en kort tid av Halbwachs (1939-40) och under det första efterkrigsdecenniet av Davy.

Den andra stolen, betitlad "histoire de l'économie sociale", intogs 1919 av Bouglé, som allt sedan 1909 varit *chargé de cours* i samma ämne. Under ett par år, 1935-37, vikarierade Halbwachs för Bouglé, innan den sistnämnde 1937-39 återtog professuren - åtminstone formellt; Bouglé var samtidigt rektor för École normale supérieure vid rue d'Ulm. Halbwachs, som 1937-39 innehade en egen nyinrättad stol i "méthodologie et logique des sciences" och 1939-40 som nämnts Fauconnets stol i sociologi, återvände 1941 till stolen i "histoire de l'économie sociale".

I den sociologihistoriska litteraturen, även de mest auktoritativa verken, cirkulerar åtskilliga vilseledande eller direkt felaktiga uppgifter om dessa årtal och titlar. Jag har här i huvudsak stött mig på Christophe Charles nyligen publicerade biografiska arbeten, som tills vidare torde vara de mest tillförlitliga; om Durkheim, Bouglé, Fauconnet och Halbwachs, se Charle, 1985, p. 65; 1986, pp. 35-39, pp. 79f resp. pp. 99-101. Bakgrunden till tillkomsten av stolen i "histoire de l'économie sociale" har undersökts av George Weisz, 1979.

¹¹⁵ Mauss, vars stol rubricerades "sociologie", invaldes 1930 och installerades 1931. Simiand innehade åren 1932-35 en stol i "histoire du travail". Även Halbwachs erhöi en stol vid Collège de France, i "psychologie collective" år 1944, men han dog i Buchenwald året därpå. Ytterligare några för den durkheimianska skolan mindre centrala medarbetare i första serien av *L'Année sociologique* upprätthöll stolar vid Collège de France: Charles Fossey ("philologie et archéologie assyriennes", 1906), Antoine Meillet ("grammaire comparée", 1906), Alexandre Moret ("égyptologie", 1923), Isidore Lévy ("histoire ancienne de l'Orient sémitique", 1933). Samtliga dessa uppgifter återfinns i Charle och Telkès, 1988.

Eftervärlden kan finna det anmärkningsvärt att Durkheim själv aldrig invaldes vid Collège de France. Han kandiderade utan framgång 1897 till en stol i "philosophie sociale"; när Durkheims konkurrent Tarde 1900 erhöi stolen i "philosophie moderne" hade Durkheim underlåtit att anmäla sin kandidatur, vilket han i efterhand tycks ha ångrat; och när Bergson skulle efterträda Tarde misslyckades Durkheim med att utverka att Bergsons tidigare stol i "philosophie grecque et latine" omvandlades till en stol i sociologi. Dessa tre tillfällen, då Durkheims väg till Collège de France syntes möjlig, har berörts av Philippe Besnard, "Durkheim...", 1979, pp. 4f. För övrigt kandiderade likaledes Mauss och Simiand tidigt utan framgång till Collège de France, den förre 1907 och 1909 till en stol i "histoire des religions", den senare 1912 till en stol i "étude des faits économiques et sociaux" (Besnard, *op. cit.*, pp. 6f).

¹¹⁶ Mauss erhöi redan år 1900 ett vikariat vid École pratique des hautes études, och utnämndes i slutet av nästa år till *maître de conférences* i "histoire des religions des peuples non civilisés" vid femte, religionsvetenskapliga sektionen. 1914 utsågs han till *directeur d'études* i samma ämne, och 1938 till president för femte sektionen (Charle och Telkès,

förstnämndas engagemang i det år 1920 grundade Institut d'ethnologie de l'Université de Paris (se nedan).

Först från och med reformen 1920 bereddes sociologin plats i *licence*-examen, men då inte som en självständig del utan ingående i det *certificat* som rubricerades "sociologie et morale". "Morale" var den filosofiska disciplin som under större delen av 1800-talet hårbärgerade frågor av sociologisk natur.¹¹⁷ Sociologins knytning till filosofin bestod med andra ord även i institutionellt avseende ända fram till slutet av femtiotalet. Den som ville bli sociolog var tvungen att i första hand utbilda sig till filosof.

Vi har kunnat konstatera att sociologin under konstitueringsskedet i många avseenden förblev knuten till filosofin. För att belysa den franska sociologins institutionella ställning, och i synnerhet durkheimianernas position, skall vi beakta förhållandet till några granndiscipliner.

2.2.3 Pedagogiken

Som vi sett, uppfattades i Frankrike långt in i vårt sekel sociologin som nära förbunden med moralfilosofin. Vi måste här även uppmärksamma banden till pedagogiken. Med några exempel från perioden kring sekelskiftet skall vi illustrera att sociologins etablering som universitetsdisciplin var tätt knuten till de nya krav som i och med de republikanska utbildningsreformerna ställdes på pedagogiken. Ur durkheimianernas perspektiv var förhållandet mellan pedagogik och sociologi motsättningsfyllt: den senare disciplinens succé inom universitetsvärlden var beroende av anknytningen till den förra, samtidigt som bindningen dem emellan utgjorde ett hinder för sociologins etablering som självständig disciplin. Avslutningsvis skall vi göra en notering om pedagogikdisciplinens fortsatta öden under nittonhundratalet.

Kort sagt var det under pedagogikens täckmantel som durkheimianerna smugglade in sociologin till universitetet. År 1884 hade, på initiativ av F. Buisson och A. Dumont, ansvariga för den franska primärskolan respektive sekundärskolan, en föreläsningsverksamhet under rubriken "science de l'éducation" startat vid humanistiska fakulteten i Bordeaux. Uppdraget hade anförtrotts åt Alfred Espinas, som skulle ge dels offentliga föreläsningar, dels mer renodlat pedagogiska föreläsningar inför folkskollärare och lärarkandidater. Det var denna tjänst, inriktad mot lärarutbildningens och lärarfortbildningens behov, som Durkheim övertog när han 1887 utnämndes till "chargé d'un cours

de science sociale et de pédagogie". Utbildningsministeriet skapade under denna period en mängd liknande tjänster, vilka för övrigt undantagslöst besattes med lärare som var *agrégé* i filosofi; undervisningen bestod i hög grad av moralfilosofi, utläggningar om de filosofiska klassikerna etc. Dessa tjänster betecknades vanligen "science de l'éducation". Durkheims var den första där "pédagogie" ingick i rubriken, ett ord som annars vanligen användes i samband med primärskollärarytutbildning.¹¹⁸

Durkheim ägnade, i enlighet med tjänstens rubricering, åtskilligt - enligt Halbwachs' bedömning en tredjedel¹¹⁹ - av sin undervisning i Bordeaux åt pedagogiken¹²⁰. Han synes ha lagt sig vinn om att strikt skilja mellan de två i tjänstens titel angivna åliggandena, de sociologiska och de pedagogiska. Som Jacqueline Gautherin visat, samlade Durkheims pedagogiska föreläsningar ett tämligen begränsat antal åhörare. Först under det sista läsåret, 1901-02, översteg det samlade antalet kursdeltagare tjugo, vilket skall jämföras med de stora åhörarskaror som fylkades kring vissa uppburna föreläsare i samma ämne vid andra universitet; utbildningsfrågor var centrala i den samtida debatten, och ämnet kunde ha en närmast mondän prägel. Gautherin tror att Durkheim medvetet strävade efter att hålla sina pedagogiska föreläsningar i en sluten krets.¹²¹ Det var inte som pedagog han ville gå till historien.

Detta innebar minst av allt att Durkheim ställde sig vid sidan av de samtida utbildningsreformatoriska strömningar som gjort hans eget projekt möjligt. Hans deklarerade ståndpunkt var att intentionerna med de stora utbildningsreformer som inletts under 1880-talet låter sig realiseras enbart om lärarna lär sig att förstå det samhälle där de har att verka. Sociologin var den enda disciplin som kunde erbjuda denna förståelse. Ungefär så formulerade han saken vid sekelskiftet i sina pedagogiska och utbildningshistoriska föreläsningar¹²² och på

¹¹⁸ J. Gautherin, 1987, pp. 11f. George Weisz har utrett den utbildningspolitiska kontext i vilken dessa pedagogiska lärostolar tillkom, se i synnerhet åttonde kapitlet, pp. 270ff, i Weisz, 1983. Om kursernas brokiga innehåll, se Weisz, *op. cit.*, pp. 281f.

¹¹⁹ M. Halbwachs, 1969 [1938], p. 1.

¹²⁰ Durkheims föreläsningar i Bordeaux förtecknades av Steven Lukes (1981 [1973], pp. 617-619), en redovisning som kompletterats av Jacqueline Gautherin (1987, p. 12).

¹²¹ J. Gautherin, 1987, pp. 12f.

¹²² Se t.ex. slutklämmen i Durkheims programförklaring när han 1887 inledde sin verksamhet som föreläsare i "science sociale et pédagogie" i Bordeaux 1887: kollektivandan har försvagats i det samtida Frankrike, människorna gör sig illusioner om att kunna klara sig helt på egen hand, och sociologin är bättre än någon annan vetenskap i stånd att lära individerna vad samhället vill säga och att vi är beroende av varandra (*La science sociale et l'action*, 1987 [1970], pp. 109f). I sin första föreläsning då han tillträtt vid Sorbonne 1902 fastslog Durkheim att "pedagogiken är mer beroende av sociologin än av någon annan vetenskap. [...] denna idé kommer att dominera all min undervisning, liksom den redan dominerat den liknande undervisning jag nyligen givit vid ett annat universitet [Bordeaux]" (*Éducation et sociologie*, 1926 [1922], p. 106). I den närmast följande föreläsningen, den egentliga

1988, p. 167). Henri Hubert, ursprungligen historiker, var specialiserad på europeisk folklivsforskning och europeiska primitiva folk. Robert Hertz var deras närmaste elev.

¹¹⁷ Se t.ex. V. Karady, 1974, p. 50.

annat håll¹²³. Under perioden kring sekelskiftet förekom dispyter om bästa sättet att sörja för att de nya sekulariserade, republikanska idealen verkligen skulle genomsyra befolkningen. Durkheims uppfattning var klar: universitetet skulle vara den hård från vilken de nya idéerna kunde spridas till blivande gymnasielärare och folkskoleseminariernas lärarutbildare och från dessa vidare ut i folkdjupet.¹²⁴

Durkheims akademiska bana var oupplösligt förenad med de republikanska utbildningsreformerna. Ferdinand Buisson¹²⁵, en av Jules Ferrys närmsta medarbetare i samband med primärskolereformen, hade som *Inspecteur* för primärundervisningen verkat för att skapa den lärartjänst i pedagogik för Espinas i Bordeaux som Durkheim övertog 1878, och när Durkheim 1902 flyttade till Sorbonne var det för att vikariera på nämnde Buissons professur i "science de l'éducation". Samma år genomfördes den sekundärskolereform som bland annat berövade de klassiska språken deras privilegierade ställning, och de republikanska administratörerna och politikerna försökte på allt sätt främja en mer tidsenlig pedagogik. Ett medel var stadgandet att alla parisiska kandidater till *agrégation* i humanistiska ämnen skulle genomgå en obligatorisk kurs i vad vi i dag kanske skulle kalla läroplanshistoria. Därmed fick Durkheim tillfälle att varje år från och med läsåret 1905-1906 och fram till världskrigets utbrott för den mest selekterade eliten av unga blivande gymnasielärare och universitetslärare hålla sin sedermera så berömda utbildningshistoriska föreläsningsserie vid École normale supérieure, postumt publicerad under titeln

inledningen till kursen om "éducation morale", hänvisade han till de nyss genomförda republikanska utbildningsreformerna för att motivera ämnets aktualitet (*L'éducation morale*, 1974 [1925], p. 3). I början av den utbildningshistoriska föreläsningsserie, som Durkheim gav vid Sorbonne 1904-1905 och följade år, ägnades båda de inledande föreläsningarna (återgivna i *Éducation et sociologie*, 1926 [1922], pp. 134-158, resp. *L'évolution pédagogique en France*, 1969 [1938], pp. 9-21) åt att inskräpa att den just då aktuella sekundärskolereformen förutsatte att lärarna görs förtrogna med pedagogikens historiska utveckling.

¹²³ Exempelvis i sjunde volymen av *L'Année sociologique*: "pedagogikens konst har minst lika stort behov av hjälp från sociologin som av hjälp från psykologin" (Durkheim, *Textes*, 1, 1975, p. 261). I ett brev till Bouglé i maj 1902 skrev Durkheim: "det bästa hos pedagogiken är sociologiskt" (*Textes*, 2, 1975, p. 435).

¹²⁴ Vid 1900 års Congrès international de l'éducation sociale företog Durkheim ett utbildningspolitiskt utspel med denna innebörd (omtryck som Durkheim, "Rôle...", 1976). De blivande gymnasielärare som Durkheim 1905 fick om hand vid École normale supérieure lät han inledningsvis meddela: "[...] att drillta de blivande lärarna i deras yrkespraktik är inte nog; framför allt måste man hos dem driva fram en kraftfull ansträngning att reflektera, som de skall bära med sig under hela sin fortsatta karriär, men som måste börja här, på universitetet; ty blott här finner de blivande lärarna kunskaper utan vilka deras reflexioner om sakförhållandena inte blir annat än ideologiska konstruktioner och verkningslösa drömmar." (*Éducation et sociologie*, 1926 [1922], pp. 144f.)

¹²⁵ För biografiska data om Buisson, se Ch. Charle, 1985, pp. 38-40.

L'évolution pédagogique en France.¹²⁶

Kort sagt, Durkheims bana var infogad i den allmänna utveckling som ledde fram till konstitueringen av den nya republikanska universitetselit vilken kom att benämnas "det nya Sorbonne" - ja, med tiden kom hans gestalt att framstå som inkarnationen av hela denna miljö, med dess antiklerikala ideologi och strävan att inrätta en ny tidsenlig samhällelig moral, dess tilltro till statliga reformer, en ny sekulariserad medborgarfostrande skola och ett tidsenligt universitet som efter tyskt föredöme skulle gynna de moderna positiva vetenskaperna på de klassiska disciplinernas bekostnad. Detta Durkheims rykte fick, som vi skall se, avsevärd betydelse för den franska sociologins vidare utveckling.

Durkheims akademiska bana illustrerar sociologins problematiska relation till pedagogiken decennierna vid sekelskiftet. Den förra disciplinen kunde konstitueras som universitetsdisciplin tack vare sin koppling till utbildningsreformerna och till administrationens ansträngningar att driva fram universitetsbaserade kurser i pedagogik. Samtidigt förutsatte utvecklingen av en sociologi i Durkheims mening en strikt demarkationslinje gentemot pedagogiken. Vi kan finna många uttryck för Durkheims strävan att avgränsa det vetenskapliga studiet av undervisning och uppfostran från pedagogik som "praktisk teori"¹²⁷ och för hans vägran att för egen del bli identifierad som pedagog¹²⁸. Denna hållning var minst av allt självklar för de samtida republikanska administratörerna och politikerna, vilka menade att sociologi och pedagogik kunde dras över en kam såtillvida att båda disciplinerna kunde göra

¹²⁶ Jfr V. Isambert-Jamati, 1971; G. Weisz, 1978, p. 458; G. Weisz, 1983, pp. 283f.

¹²⁷ Närmare bestämt upprättade Durkheim en boskillnad mellan 1. *éducation*, undervisning och uppfostran som praktik, 2. *pédagogie*, en "praktisk teori" som vägleder lärarens och uppfostrarens handlande, och 3. *science de l'éducation*, den egentliga vetenskapliga behandlingen av undervisning och uppfostran. Se t.ex. Durkheims bidrag till 1911 års upplaga av Ferdinand Buissons pedagogiska uppslagsbok, omtryckta som de två första uppsatserna i den av Paul Fauconnet ombesörjda utgåvan *Éducation et sociologie*, 1922. En komprimerad framställning av Durkheims distinktioner återfinns i inledningen till den föreläsning om moralsostran som 1903 publicerades i *Revue de métaphysique et de morale* och på nytt i *L'éducation morale*, 1925 (se pp. 1ff i 1974 års upplaga). Jfr också min egen artikel (1986) i ämnet.

¹²⁸ När i början av seklet chansen erbjöd sig att efterträda Buisson på stolen i "science de l'éducation" vid Sorbonne, var Durkheim, enligt vad han meddelar Bouglé i ett brev, föga trakterad av tanken. "[...] situationen skulle", tillade han, "vara annorlunda om man, *in petto* eller ej, gav mig tillstånd att ägna mig åt sociologi under rubriken pedagogik." Durkheim ville gärna till Paris, men skulle, uppger han i samma brev, föredra att efterträda Espinas. (Tilläggas bör, att Alfred Espinas' professur var rubricerad "histoire de l'économie sociale". Det citerade brevet finns publicerat i Durkheim, *Textes*, 2, 1975, p. 434f. Utgivaren V. Karady anger inget säkert datum, men Ph. Besnard anser att det skrevs i maj 1902, se Besnard, "Datation...", 1979, p. 14.) Ett annat exempel är att Durkheim ett par år senare högst motvilligt åtog sig de nämnda läroplanshistoriska föreläsningarna vid École normale supérieure (S. Lukes, 1981, p. 379; upplysningen härrör från Georges Davy).

likartad tjänst som inslag i medborgarfostran.

Vi har här uppehållit oss vid perioden kring sekelskiftet. Att det nyss nämnda problematiska förhållandet mellan sociologin och pedagogiken bestod ännu efter första världskriget framgår av historien om inrättandet av Halbwachs' stol 1919. Sociologin var fortfarande inte etablerad som självständig universitetsdisciplin; vid samma tid indrogs för en tid den enda existerande franska professuren med ordet "sociologie" i titeln, nämligen den i "science de l'éducation et sociologie" vid Sorbonne som Durkheim innehåft. Halbwachs blev 1919 den förste att utnåmnas till professor i "Sociologie" kort och gott. Ett motiv bakom inrättandet av en sådan professur vid det nygrundade universitetet i Strasbourg, som efter första världskriget åter blivit franskt, synes ha varit ambitionen att överglänsa de tyska universiteten i allmänhet och i synnerhet det som nyss funnits i Straßburg; vid denna tid existerade inte vid något enda tyskt universitet en stol med "Soziologie" i titeln (den celebre Simmel, född samma år som Durkheim och död i Straßburg året innan Halbwachs erhöll sin professur, hade innehåft en stol i filosofi). Ett par månader efter Halbwachs' utnämning ändrades dock titeln till "sociologie et pédagogie", vilket utlöste protester från innehavarens sida. Universitetsstyrelsen accepterade att ändra rubriken till "sociologie", en förändring som trädde i kraft 1922. Därmed fick Frankrike definitivt sin första stol med enbart "sociologie" i titeln. Det var dock blott benämningen som ändrades, Halbwachs var alltjämt ålagd att undervisa i pedagogik, närmare bestämt att föreläsa för de kandidater till *agrégation* som saknade undervisningserfarenhet. Själv hade han önskat att tjänsten skulle klyvas i två, en i sociologi för honom själv och en i pedagogik för någon annan.¹²⁹

I Frankrike har den pedagogiska disciplinen fortsatt att vara nära knuten till den statliga planeringen och de olika reformprogrammen. Ämnet har i hög grad uppfattats som en praktisk disciplin och försvann under trettio-talet i stort sett från universitetens läroplaner.¹³⁰ I stället tillkom så småningom ett särskilt mer akademiskt examensämne, "sciences de l'éducation"¹³¹, som närmast utgör ett

¹²⁹ John E. Craig har med hjälp av arkiven i Strasbourg utrett turena i historien om Halbwachs' stol, se Craigs två uppsatser från 1979.

¹³⁰ V. Karady (1974, p. 49) anför som orsak att pedagogikdisciplinen "saknade solid intellektuell infrastruktur".

¹³¹ Om detta ämnes förhistoria, se G. Mialaret, 1985, en partsinlaga från en av ämnesföreträdarna, verksam vid universitetet i Caen. Här nämns ett antal med Durkheim samtida föregångare som förespråkade en "science de l'éducation" (dock saknas Durkheim själv i uppräknningen, vilket vittnar om de vattentäta skotten mellan skolmän och universitetssociologer i Frankrike). Trots att Gaston Mialaret förespråkade en med svenska mått mätt tämligen traditionell skolforskning, gör han samtidigt anspråk på att det är fråga om *science de l'éducation* i Durkheims mening: "Undervisningsvetenskaperna är för undervisningen vad de fysikaliska, kemiska, biologiska vetenskaperna är för medicinen. Praktikernas kliniska sinne berikas av dessa teoretiska och vetenskapliga kunskaper. Detsamma

konglomerat av andra discipliner (psykologi, sociologi, pedagogik, historia - tyngdpunkten i ämnets profil skiftar avsevärt mellan olika universitet).

2.2.4 Etnologin

För den franska universitetsetnologin var vägen till legitimitet ännu längre än för sociologin. Av naturliga skäl - kolonierna, missionsverksamheten - förekom under förra seklet ett utbrett intresse för studier av exotiska folk. Det var en brokig verksamhet som hade föga gemensamt med våra dagars etnologi. Ännu kring sekelskiftet var terminologin vacklande: rubriker som *anthropologie*, *ethnologie*, *ethnographie*, *sociologie*, *science sociale*, *folklore* eller *géographie humaine* kunde täcka samma område.¹³² Insamlingsverksamheterna liksom de blygsamma undervisningsinsatserna skedde ännu under nittonhundratalets första decennier i huvudsak i anslutning till museer och sällskap utanför de högre utbildningsanstalterna. På universitetet hade etnologin ingen plats.

Däremot skapades en intellektuellt vägande miljö vid den femte, religionsvetenskapliga sektionen av *École pratique*. Här hade Mauss redan i början av seklet övertagit undervisningen i "de ociviliserade folkens religionshistoria" <histoire des religions des peuples sans civilisation> och hans mycket nära medarbetare Henri Hubert hade anförtrodd den nyinrättade undervisningen i "Europas primitiva religioner" <religions primitives de l'Europe>. Vi kan notera att titlarna inte innehöll ord som "etnologi" eller "antropologi"; att Mauss och Hubert erhöi dessa tjänster vid femte sektionen uppfattades av samtiden snarare som en offentlig sanktionering av Durkheims religionssociologi än som ett erkännande av etnologin som egen empirisk disciplin.¹³³ Universitetskurserna i ämnet var få. Vändpunkten när det gällde etnologins introduktion på universitetet synes ha inträffat i och med skapandet av l'Institut d'ethnologie de l'Université de Paris, vars tre grundare representerade var sin inflytelserik miljö: Mauss från *École pratique*, Lévy-Bruhl från filosofidisciplinen och Sorbonne, samt Paul Rivet från den utom-universitära l'École anthropologique. År 1926 tillerkändes detta institut examinationsrätt i ämnet etnologi, närmare bestämt rätten att utdela ett *certificat d'ethnologie* som kunde fungera som ett alternativ för bl.a. den som aspirerade på en *licence* i

gäller för undervisningen." (Mialaret, *op. cit.*, p. 161). Mer sociologiskt orienterad undervisning och forskning i ämnet bedrivs bl.a. i Paris, där Viviane Isambert-Jamati (vid Université René-Descartes-Sorbonne, ledare för UER de sciences de l'éducation) varit den mest centralt placerade ämnesföreträdaren.

¹³² V. Karady, 1982, p. 23 not 23.

¹³³ Enligt V. Karady, "French Ethnology...", 1981, p. 170.

filosofi; något liknande förekom dock inte vid andra universitet¹³⁴. Till skillnad från den exklusiva undervisningen vid École pratique samlade det etnologiska institutet stora studentskaror, varav somliga bedrev fältarbete i framför allt Afrika och Amerika¹³⁵. Den första franska universitetsprofessuren i etnologi inrättades i Paris 1943. Inte förrän 1968 skapades en fullständig grundutbildning som ledde fram till en *licence d'ethnologie*.

Dessa sakförhållanden¹³⁶ har sin betydelse för förståelsen av fransk etnologi. Medan det vid universitetet, liksom vid École Pratique och Collège de France, sedan förra seklet fanns åtskilliga stolar ägnade åt högkulturens språk och kultur, var studiet av skriftlösa folk ända fram till mellankrigstiden i allt väsentligt en angelägenhet för amatörer, missionärer, kolonialtjänstemän och vissa museer och sällskap. Den vetenskapliga etnologin hade det trögt i portgången. Samtidigt innebar denna svaga institutionella ställning att durkheimianerna, främst Mauss och Hubert, tack vare sin position vid École pratique i stort sett kunde monopolisera den etnologiska disciplinen under den fas då den växte fram som vetenskaplig disciplin.

I dag har fransk etnologi internationellt renommé som en väletablerad disciplin. Som vi sett är detta en tämligen nyvunnen position. Långt fram i mellankrigstiden syntes fransk etnologi befinna sig i bakvattnet efter den engelska och tyska. I synnerhet var fransk etnologi efterbliven vad gällde fältundersökningar. Medan det fanns skrivbordstänkare som åtnjöt ett visst mått av anseende, var fältarbetarna föga respekterade.¹³⁷ Victor Karady vill förklara etnologins svaga institutionella ställning med hänvisning till tidens dominansförhållanden: enligt den vittra tradition som dominerat de humanistiska fakulteterna i Frankrike framstod enbart nobla objekt värda lärda studier, studier som i sin tur konsektrerade objekten.¹³⁸ Ur detta perspektiv framstod en disciplin som dels studerade "vildar", dels använde direkt observation, som en omöjlighet¹³⁹. För att etablera etnologin som akademisk disciplin krävdes därför en anslutning till denna akademiska tradition, såtillvida att den lärda diskursen om den västerländska civilisationen överfördes till motsvarande fenomen i andra traditioner¹⁴⁰, och vi har redan noterat att Mauss' och H. Huberts undervisning länge inriktades mot en särdeles "nobel" aspekt av de primitiva folkens liv,

¹³⁴ V. Karady, 1974, p. 50; 1988, p. 32.

¹³⁵ V. Karady, "French Ethnology...", 1981, p. 176, not 29; 1988, p. 31.

¹³⁶ Upplysningarna ovan om etnologins institutionella utveckling härrör från Victor Karady, som genomfört de första mer systematiska sociologiska undersökningarna av den franska etnologins väg till akademisk legitimitet (se "French Ethnology...", 1981; 1982; 1988).

¹³⁷ Jfr V. Karady, 1982, pp. 30, 33.

¹³⁸ V. Karady, 1982, p. 18.

¹³⁹ V. Karady, 1982, p. 21.

¹⁴⁰ V. Karady, 1982, p. 25.

nämligen religionen. Bland de ledande durkheimianerna var det blott den tidigt döde Hertz som ägnade sig åt empiriska etnologiska undersökningar.

För durkheimianernas projekt kom etnologin först så småningom att bli av central betydelse. Under perioden före *L'Année sociologique* ägnade Durkheim inget av sina arbeten åt arkaiska samhällen. Han var uppenbarligen skeptisk till etnologiska undersökningars värde, vilket Karady förmodar sammanhänger med tre ovan berörda förhållanden: den franska etnologin var inte erkänd på universitetet, hade karaktär av perspektivlöst faktasamlade och befann sig på efterkälken i förhållande till den engelska eller tyska. Därför föredrog Durkheim historiska källor framför etnografernas otillförlitliga "reseberättelser".¹⁴¹

Durkheim skulle ändra uppfattning om förhållandet mellan historiska och etnologiska data. Han upphöjde i början av seklet etnologin till sociologins främsta arbetsredskap¹⁴², en uppfattning som speglades i *L'Année sociologique*: hela 45% av anmälningarna i första serien ägnas arbeten om etnologiska och "exotiska" ämnen¹⁴³. I Durkheims egna senare arbeten finner vi rikliga referenser till den etnologiska litteraturen, i synnerhet till anglosaxiska arbeten¹⁴⁴. Durkheims omvändning av hierarkin mellan historia och etnologi kan sättas i samband med hans tidstypiska evolutionism: eftersom komplexa typer och samhällen utvecklats ur enkla, måste vi studera de mest "primitiva" (i den dubbla betydelsen av enkla och tidiga) typerna och samhällena för att kunna förstå vår egen tid. Dessutom gav, som Victor Karady påpekat, etnologiska studier av "primitiva" religioner Durkheim möjlighet att underkasta religionen en objektiv vetenskaplig kritik¹⁴⁵; Durkheims hela verksamhet genomsyras som bekant av övertygelsen att kyrkans föråldrade moral måste ersättas av en ny kollektivmoral, och med etnologins hjälp kunde han på indirekt väg visa att religionen är människors - närmare bestämt samhällets - skapelse och därmed ett legitimt objekt för en positiv vetenskap.

För den första generationen durkheimianer var etnologin närmast en underavdelning till sociologin. I *L'Année sociologique* användes beteckningen "ethnologie" aldrig i klassificeringarna av sociologins underavdelningar, och att Mauss' stol vid Collège de France kom att rubriceras "Sociologie" vill Karady tolka inte bara som en markering av kontinuiteten med Durkheim, utan även som ett uttryck för att sociologin alltså betraktades som mer utvecklad än och

¹⁴¹ V. Karady, "French Ethnology...", 1981, p. 167; 1988, p. 25.

¹⁴² V. Karady, 1988, pp. 30f.

¹⁴³ V. Karady, 1988, p. 29.

¹⁴⁴ Enligt Karadys (1988, p. 29) beräkning hänvisar hela 72% av referenserna i *Les formes élémentaires de la vie religieuse* till anglosaxiska arbeten. Karady betraktar existensen av denna nya, i synnerhet anglosaxiska litteratur som en förutsättning för Durkheims religionssociologi.

¹⁴⁵ V. Karady, "French Ethnology...", 1981, p. 168; 1988, p. 31.

överordnad etnologin¹⁴⁶.

Även om den franska etnologins emancipation fortskridit sedan dess, är ändå den nära knytningen mellan etnologi och sociologi ett arv som sentida samhällsvetare, som i dag Bourdieu, kunnat anknyta till.

2.2.5 Psykologin

Durkheims kamp mot psykologiska förklaringsmodeller är välbekant. Mindre känt var - innan Paul Lapiés korrespondens med Célestin Bouglé offentliggjordes i slutet av 1970-talet - att frågan om sociologins förhållande till psykologin var så omstridd och syntes så oavgjord även inom den trånga krets av rekryter som Durkheim samlade kring sig inför sjösättningen av *L'Année sociologique*-projektet. Lapie och Bouglé förespråkade en starkare länkning av sociologin till psykologin. I Lapiés brev till Bouglé från denna period förekommer tidstypiska formuleringar som snarare leder tankarna till Gabriel Tardes än till Durkheims sociologi: "ett socialt faktum är ett psykologiskt faktum" (30 januari 1895), "sociala fakta har psykologiska orsaker" (18 februari 1895).¹⁴⁷ Durkheim tycks i denna diskussion ha anslagit ett försonligt tonfall. Han gav, om vi får tro Lapiés avskrift (originalbrevet har gått förlorat¹⁴⁸), följande skriftliga svar på Lapiés betänkligheter: "jag ser i sociologin intet annat än en *psykologi, men en psykologi sui generis*"¹⁴⁹ (Durkheim citerad av Lapie i den senares brev till Bouglé, 24 mars 1897).

Vad menar Durkheim här med tillägget *sui generis* (i sin art)? Svaret på den frågan finner vi på många håll i Durkheims författarskap, och även i Durkheims brev till Bouglé den 14 december 1895: "sociologin [...] är en psykologi, *men skild från den individuella psykologin*. Jag har aldrig tänkt annorlunda. Jag har definierat handlingarnas och representationernas sociala fakta, *men sui generis*; jag har sagt att den sociala varelsen är en psykisk individ men av nytt slag [...]. När detta är fastlagt, drar jag slutsatsen att man inte har rätt att behandla den kollektiva psykologin som en förlängning, en utvidgning, en ny illustration till den individuella psykologin."¹⁵⁰ Följande år, 1898, publicerar Durkheim i *Revue*

de métaphysique et de morale programartikeln "Représentations individuelles et représentations collectives", där uttrycket *sui generis* förekommer inte mindre än åtta gånger. Här klargör Durkheim att han med "psykologi" kort och gott avser individuell psykologi¹⁵¹, att det är felaktigt att tro att sociologin enbart är tillämpad psykologi i denna mening¹⁵², och att en sådan felaktig individualistisk sociologi begår misstaget att förklara det komplexa genom det enkla, det högre genom det lägre, det hela med delen¹⁵³. Sociologin är relativt oberoende av psykologin¹⁵⁴, ty de kollektiva representationerna är av annan ordning än de individuella. Samma ståndpunkt fick Durkheim ofta anledning att redovisa offentligt, inte minst i polemik med Gabriel Tardes psykologiserande sociologi¹⁵⁵.

Man finner lätt liknande uttalanden om de sociala fenomenens radikalt egna karaktär, deras *sui generis*-karaktär, på många håll i Durkheims författarskap. Redan i installationsföreläsningen när han 1887 tillträdde tjänsten i Bordeaux klargjorde han att samhälleliga fenomen "förvisso ytterst är rotade i individens medvetande. Men för den skull är det kollektiva livet ingen uppförstorad bild av det individuella livet. Det kollektiva livet uppvisar egenskaper *sui generis*, som icke kan förutses enbart med hjälp av psykologins induktioner."¹⁵⁶ Durkheims tanke varierar av hans disciplar: "Mellan en isolerad individs idéer och handlingar å ena sidan och de kollektiva manifestationerna å den andra existerar en sådan avgrund att de senare måste tillskrivas en ny *natur*, med krafter *sui generis*; i annat fall förblir de oförståeliga"¹⁵⁷, skrev Fauconnet och Mauss i ordboksartikeln "Sociologie" från 1901.

Durkheim tvingades ägna mycken möda åt att avgränsa sociologin från psykologin i egentlig mening, i förordet till andra upplagan av *Les règles* definierad som "vetenskapen om den mentale individen"¹⁵⁸ och i

sociologi och psykologi, jfr W.P. Vogt, 1979, pp. 127-129.

¹⁵¹ Durkheim, *Sociologie et philosophie*, 1924, p. 47 not 1.

¹⁵² Durkheim, *op. cit.*, p. 47.

¹⁵³ Durkheim, *op. cit.*, p. 41.

¹⁵⁴ Durkheim, *op. cit.*, p. 2.

¹⁵⁵ Se t.ex. Durkheims svar 1901 på Tardes kritik i *Revue philosophique*: "Om M. Tarde med sitt en smula vaga uttryck ['den psykologiska uppfattningen om sociala fakta'] avser att beteckna den teori enligt vilken de sociala fakta omedelbart låter sig förklaras av det individuella medvetandets tillstånd, så vidhåller jag att inte en enda rad jag skrivit kan uppfattas på så sätt. [...] Om M. Tarde blott vill säga att det sociala livet för mig är ett system av representationer, av mentala tillstånd, så är detta faktiskt min åsikt, märk väl förutsatt att dessa representationer är *sui generis*, till sin natur skilda från dem som konstituerar individens mentala liv och underkastade egna lagar vilka inte kan förutses av individualpsykologin." (Durkheim: *Textes*, 1, 1975, p. 52)

¹⁵⁶ Durkheim, 1987 [1970], p. 86.

¹⁵⁷ Fauconnet och Mauss, 1969, p. 143.

¹⁵⁸ Durkheim, *Les règles...*, 1981, p. xvii.

¹⁴⁶ V. Karady, 1988, p. 32 not 30.

¹⁴⁷ P. Lapie, 1979, pp. 34 och 35. För övrigt gav Bouglé, som Paul W. Vogt (1979, p. 125 not 11) noterat, uttryck för en mycket positiv uppskattning av Tardes sociologi.

¹⁴⁸ Durkheims korrespondens med Lapie förstördes under andra världskriget, enligt en redaktionell kommentar (sannolikt av Philippe Besnards hand) i *Revue française de sociologie*, vol. XX, n° 1, 1979, p. 119.

¹⁴⁹ P. Lapie, 1979, p. 37.

¹⁵⁰ Brevet publicerades i *Revue française de sociologie*, vol. XVII, n° 2, 1976; citatet från p. 166. Om Durkheims och Bouglés meningsskiljaktigheter i fråga om relationen mellan

installationsföreläsningen 1902 definierad som "den vetenskap som har till föremål att beskriva och förklara den individuella människan"¹⁵⁹. I dag är det svårt att föreställa sig den bittra kamp som måste ha krävts för att genomdriva den tidiga durkheimiska definitionen av de sociologiska forskningsobjektens egenart. Den ovan berörda kontroversen mellan Durkheim å ena sidan och Bouglé och Lapie å den andra illustrerar att frigörelsen från de psykologiska modellerna mötte svårigheter även inom den trängsta kretsen av Durkheims rekryter. För övrigt innebar den durkheimiska avgränsningen av sociologins objekt en kamp inte bara med psykologin utan även med de varianter av sociologi eller samhällsfilosofi som byggde på biologins modeller (Spencers inflytande var vid denna tid alltfjänt avsevärt). Redan denna grundsats, förbudet mot att reducera kollektiva fenomen till individuella, det sociala till det psykologiska eller det fysiologiska, var en erövring och Durkheims seger var inte definitiv; fortfarande i dag fortsätter inom fransk sociologi striderna mellan durkheimianernas arvtagare och förkämpar för en metodologisk individualism (motsättningen mellan Bourdieu och Raymond Boudon kan tolkas i sådana termer).

Durkheims antireduktionistiska postulat låter sig givetvis infogas i den positivistiska traditionen. Under den period vi här uppmärksammar, tiden för konstituerandet av *L'Année sociologique*-projektet, identifierades sociologin alltfjänt i hög grad med traditionen från Comte, och tesen att det sociala utgör en särskild och särdeles komplex ordning som inte låter sig reduceras till andra - om man så vill "lägre" - ordningar (hos Comte: biologiska, kemiska, fysikaliska) kan knappast ha framstått som uppseendeväckande.¹⁶⁰ Problemet var psykologin. Redan i den första föreläsningen i *Cours de philosophie positive* hade Comte slagit fast att psykologin saknar hemortsrätt bland de positiva vetenskaperna: "Under de tvåtusen år som metafysikerna sålunda odlat psykologin, har de inte förmått bli överens om en enda begriplig och fast etablerad sats. Fortfarande i dag är de delade i en mängd skolor som oupphörligt

¹⁵⁹ Durkheim, *Éducation et sociologie*, 1924, p. 108.

¹⁶⁰ I andra avseenden - och med åren allt mer uttalat - bröt durkheimianerna med traditionen från Comte. Det gäller evolutionismen, som präglar åtskilligt av Durkheims tidiga tänkande (trots dennes ofta upprepade kritik av Comtes evolutionism) men som durkheimianerna senare i hög grad frigör sig från. Det gäller vidare Comtes örneperspektiv på samhället (i singularis); här var Durkheim redan i sina tidiga arbeten förvissad om nödvändigheten att i stället studera skilda samhällen (se t.ex. 1887 års installationsföreläsning, Durkheim, 1987, pp. 88-90, eller konstaterandet i *Les règles* att Comte främst intresserat sig för mänsklighetens - i singularis - framåtskridande genom tiderna, Durkheim 1981 [1894], p. 19). Vi kan formulera saken så, att durkheimianerna bidrog till att omvandla samhällsfilosofin till sociologi. Här uppehåller vi oss dock vid kontinuiteten vad gäller Comtes förbud mot att reducera sociologiska fenomen till biologiska, kemiska eller fysikaliska - vartill Durkheim fogar individualpsykologiska, en eventualitet som Comte inte ens ansåg värd ett seriöst övervägande.

disputerar om sina doktriners första element."¹⁶¹ Detta beklämmande förhållande beror enligt Comte på att psykologerna försvurit sig åt en introspektiv metod. "De sanna lärde, de män som vikt sig åt positiva undersökningar, ber alltfjänt förgäves psykologerna att nämna en enda verklig upptäckt, stor eller liten, som denna omskrutna metod [introspektionen] skulle ha frambragt."¹⁶² Comte har knappast ord för sitt förakt för den introspektiva metoden <observation intérieure>. Den är, framhåller han i den femtiosjunde föreläsningen, en "gagnlös parodi"¹⁶³ på den verkliga observationen. Comte var enbart bekant med den introspektiva psykologin och hans nedlåtande hållning till psykologisk vetenskap vore givetvis otänkbar ett halvsekel senare; Durkheim hade att räkna med experimentalpsykologins genombrott, som inneburit att psykologin åtnjöt betydligt bättre anseende som positiv vetenskap än de samtida brokiga verksamheter som kunde sammanföras under rubriken sociologi. I sina programmatiska skrifter använder Durkheim ofta analogier med experimentalpsykologin för att legitimera sociologins vetenskapliga anspråk.¹⁶⁴ Ett återkommade argument är: lika litet som den vetenskapliga psykologin kan återföras till fysiologin¹⁶⁵, kan sociologin reduceras till psykologi eller biologi.

Durkheims förhållande till psykologin måste ses mot bakgrund av att denna disciplin erövrade sin vetenskapliga legitimitet tidigare än sociologin. Som nämnts tilldelades psykologin i samband med 1920 års reform av *licence*-examen ett eget självständigt *certificat*, medan sociologin fick samsas med moralfilosofin.¹⁶⁶ Redan under Durkheims livstid låg psykologin steget före, ja möjligen tjänade Alfred Binets *L'Année psychologique*, som börjat utkomma ett par år tidigare (1895), som den främsta modellen för den utgivning av årsböcker som kom att konstituera durkheimianerna som sammanhållna skola.¹⁶⁷ Det vore fel att av vissa polemiska slängar dra slutsatsen att durkheimianerna i likhet med Comte skulle ha förnekat psykologin som vetenskap. Durkheimianerna erkände

¹⁶¹ Comte, *Philosophie première*, 1975 [1830 sqq.], p. 34.

¹⁶² Comte, *loc. cit.* Tillfogas kan, att den strömning som under lång tid kom att dominera fransk skolfilosofi, Cousins s.k. eklektiska skola, ansåg att introspektionen kunde avtäcka primära sanningar.

¹⁶³ Comte, *Physique sociale*, 1975 [1839 sqq.], p. 637.

¹⁶⁴ Ändå dröjde det enligt Karady (1974, p. 18) till efter första världskriget innan durkheimianerna upprättade mer varaktiga förbindelser med experimentalpsykologerna.

¹⁶⁵ Jfr t.ex. Durkheims kritik i "Représentations individuelles..." (1898) av den fysiologiskt grundade psykologin, dit han även räknar William James (Durkheim, *Sociologie et philosophie*, 1924, pp. 3ff; om James se p. 7).

¹⁶⁶ Se t.ex. V. Karady, 1974, p. 50.

¹⁶⁷ Ph. Besnard, "La formation...", 1979, pp. 10f. Besnards tes att *L'Année psychologique* utgjorde modellen för *L'Année sociologique* är ett alternativ till den bland tongivande anglosaxiska sociologihistoriker (S. Lukes, 1981, p. 292; T.N. Clark, 1973, pp. 181f) utbredda uppfattningen att tyska forskningslaboratorier, i synnerhet Wundts laboratorium i Leipzig som Durkheim besökte 1887, tjänade som den främsta förebilden.

att psykologin behövdes, nämligen för att förklara förmedlingen mellan den biologiska och den sociala ordningen. Durkheims och hans efterföljares kamp gick inte ut på att avliva psykologin som sådan. Deras syfte var att demonstrera att åtskilligt i den verksamhet, Gabriel Tardes och andras, som av samtiden uppfattades som sociologisk inte förtjänade denna benämning så länge den reducerade den sociala ordningen till en psykologisk ordning.

2.2.6 Historievetenskapen

Redan i den programförklaring som inledde den första volymen av *L'Année sociologique* ägnade Durkheim särskild uppmärksamhet åt den vetenskap som under det följande seklet skulle visa sig bli sociologins farligaste konkurrent inom den franska universitetsvärlden: historievetenskapen.

"Fortfarande i dag finns få historiker som intresserar sig för sociologernas forskning och känner att denna berör dem själva. Våra teoriers alltför generella karaktär och otillräckliga belägg gör att man anser sig kunna ignorera dem; man tillmäter dem knappast annat än filosofiskt intresse. Historieskrivningen kan emellertid vara en vetenskap blott i den utsträckning som den förklarar, och man kan inte förklara om man inte jämför. Inte ens den enkla beskrivningen är möjlig på annat sätt, ty om man enbart förfogar över några sällsynta exemplar av ett sakförhållande kan man knappast åstadkomma en god beskrivning av detsamma, eftersom *man inte ser det tydligt*."¹⁶⁸

Detta var en krigsförklaring mot den samtida, utpräglat idiografiska och berättande historieskrivningen med dess inriktning på partikulära händelser och personer. Egentligen ställde Durkheim historikerna inför två alternativ: antingen kunde de fylla den anspråkslösa rollen att leverera material för sociologerna att tolka¹⁶⁹, eller också, för den händelse att de önskade bli moderna vetenskapsmän, fick de bekväma sig att bli sociologer¹⁷⁰. Sådant var Durkheims budskap, ehuru en smula inlindat. Han uttryckte sig i termer av komplementaritet och förutspådde att sociologin och historievetenskapen en dag skulle "förenas i en gemensam disciplin"¹⁷¹, men inget tvivel rådde om att denna framtida enhetsvetenskap skulle ha mer gemensamt med den förra disciplinen än med den senare. Som så många andra hade historikerna all anledning att uppfatta Durkheims anspråk som imperialistiska.

Fler bland durkheimianerna framförde i olika sammanhang under åren kring

¹⁶⁸ Durkheim, 1898, p. II.

¹⁶⁹ "Blott historikern är tillräckligt förtrogen med historien för att tryggt kunna använda sig av den." Sociologerna bör gå till historikernas arbeten och "visa vad som kan hämtas ur det material som historieskrivningen ackumulerat [...]" (Durkheim, *op. cit.*, 1898, p. III).

¹⁷⁰ Sociologin "har behov av historiker som samtidigt är sociologer" (*loc. cit.*).

¹⁷¹ *Loc. cit.*

sekelskiftet samma argument. Den stora första stora offentliga striden bröt ut när François Simiand i början av år 1903 stack huvudet i getingboet genom att besöka Société d'histoire moderne et contemporaine för att läxa upp historikerna (föreläsningen publicerades samma år i Henri Berr's nystartade heterodoxa tidskrift *Revue de synthèse historique*). Med avsevärt metodologiskt raffinemanng demonstrerade Simiand bristerna hos samtidens gängse historieskrivning, som han benämnde "histoire historisante". Attacken kulminerade i en uppgörelse med historieskrivningens tre "idoler". Den politiska idolen innebär att tillmäta överdriven betydelse åt "den politiska historien, politiska fakta, krig, etc". Den individuella idolen innebär att uppfatta historien som en individernas historia, vilket "vanligen leder till att man låter forskningen och arbetena kretsa kring en människa, och inte kring en institution, ett social fenomen, en relation som skall etableras". Den kronologiska idolen innebär "vanan att förlora sig i studiet av ursprung, i undersökningar av partikulära särskildheter [...], att uppfatta historien som en mekanism som oavbrutet rullar vidare [...], att betrakta alla fakta, alla ögonblick som lika värda att studeras och som tillgängliga för ett och samma slag av studium".¹⁷²

Den direkta måltavlan för Simiands attack var Sorbonnehistorikern Charles Seignobos och i synnerhet dennes nytitgivna bok *La méthode historique appliquée aux sciences sociales* (1901), enligt vilken historievetenskapen borde läggas till grund för all samhällsvetenskap, och sociala och ekonomiska faktorer tillmätas ringa betydelse (eftersom sådana faktorer blott utgör "betingelser", inte "orsaker"). Fler historiker än Seignobos hade anledning att känna sig träffade av Simiands angrepp; den samtida historievetenskapen dominerades av ett ur durkheimianernas synvinkel perspektivlöst samlande av fakta om kronologier, händelser, personer och dokument, inte sällan (som hos den inflytelserike Ernest Lavisse, professor i modern historia vid Sorbonne, regeringsrådgivare, från 1904 rektor för École normale supérieure, m.m.) i förening med ett föga vetenskapligt nationalistiskt, närmare bestämt tyskfiientligt, patos. När durkheimianerna framträdde och gjorde anspråk på utrymme inom universitetsvärlden hade de att konkurrera med de talrika och välplacerade historikerna, som således dessutom oftast hade en radikalt annan uppfattning om vad vetenskapligt arbete vill säga.

¹⁷² Uppsatsen föreligger i omtryck i *Annales*, 1960, och i Simiand, 1987, pp. 113-169. Citaten här hämtade från den sistnämnda utgåvan, pp. 166-168.

2.3 Mellankrigstiden: durkheimianismen i skottgluggen

2.3.1 Ett "halvfiasko"

Durkheimianernas succé var anmärkningsvärd. Fortfarande i slutet av förra seklet betraktades sociologin som en specialitet, dominerad av etablerade discipliner som moralfilosofi, politisk ekonomi, religionshistoria eller pedagogik. Två decennier senare hade Durkheim och hans disciplar dels lyckats etablera sociologin som universitetsdisciplin med anspråk på att utgöra den överordnade samhällsvetenskapen, dels själva monopoliserat densamma. Durkheimianernas hegemoni över sociologin som universitetsämne var så total att sociologi och durkheimianism ända fram till slutet av mellankrigstiden ofta uppfattades som synonyma begrepp¹⁷³.

Som vi sett besattes samtliga sociologiska universitetsstolar av betydelse av durkheimianer. De samtida konkurrerande riktningarna fick inget fotfäste på universitetet. De mer ortodoxa positivisterna hade visserligen ett avsevärt inflytande i den offentliga debatten men obetydlig universitetsförankring. Den konservativa Le Play-skolan splittrades och försvagades fram till dess att riktningen närmast dog ut i mitten av tjugotalet. Även de mest betydande konkurrenterna, nämligen kretsen kring *Revue Internationale de sociologie*, med René Worms och så småningom den från durkheimianerna deserterade Gaston Richard i ledningen, konkurrerades ut med besked. Den katolska sociologin - vars företrädare åstadkom föga eget arbete men ägnade desto mer möda åt att vederlägga Durkheim - förblev utan inflytande inom universitetet.¹⁷⁴

Denna succé hade sitt pris. Victor Karady - förmodligen den sociologihistoriker som besitter den mest detaljerade kunskapen om durkheimianerna och de sociala fält där de utkämpade sina strider - har karaktäriserat durkheimianismens seger som ett "relativt misslyckande"¹⁷⁵ och ett "halvfiasko"¹⁷⁶. Samtidigt som de erövrade intellektuell prestige åt sociologin och i stort sett monopoliserade definitionen på vad som skulle räknas som legitim universitetssociologi, misslyckades de med att institutionalisera

¹⁷³ V. Karady, 1974, p. 27.

¹⁷⁴ V. Karady, 1974, innehåller mycket information om durkheimianernas strategier och deras kamp med samtida sociologkonkurrenter (om den katolska sociologin, pp. 19-21; om Le Play-skolan, pp. 21-23; om kretsen kring *Revue Internationale de sociologie*, pp. 23-26 *et passim*). Senare har ett nummer av *Revue française de sociologie* (vol. XXII, n° 3, 1981) ägnats åt durkheimianernas konkurrenter kring sekelskiftet.

¹⁷⁵ V. Karady, 1974, pp. 49, 82.

¹⁷⁶ Uttrycket förekom i rubriken till V. Karady, "Durkheim...", 1976.

disciplinen och därmed säkra dess reproduktion. Som nämnts blev i samband med 1920 års universitetsreform sociologin inget självständigt examensämne. Ämnet förblev ett inslag i utbildningen av blivande lärare i filosofi. Blott en handfull lärostolar i sociologi fanns tillgängliga. Antalet sociologikurser, sociologistudenter och avhandlingar av sociologisk natur minskade kraftigt under trettioalet.¹⁷⁷ Dessa förhållanden bestod ända in i efterkrigstiden. Efter 1945 fortsatte minskningen av antalet kurser i sociologi. Ingen annan disciplin, med undantag för pedagogiken, råkade ut för en motsvarande kräftgång. De som blev sociologer var tillspetsat uttryckt autodidakter. Fortfarande många av dagens ledande franska sociologer, utbildade under femtiotalet eller första hälften av sextioalet, är från början filosofer.

En modern, mer professionell kår av sociologer började formas först från och med slutet av femtiotalet, med skapandet av en *licence* i ämnet och inflödet av amerikanska förebilder. Då tillkom lärartjänster, utredningsuppdrag, forskningscentra och andra arbetsmöjligheter, liksom nya tidskrifter och andra publiceringsmöjligheter (se vidare nedan). Vid det laget framstod den durkheimiska traditionen som hopplöst föråldrad.

2.3.2 En splittrad tradition: "universitetsmännen" och "forskarna"

Den intellektuella generation, som fick sin utbildning under tjugotalet och som i början av trettioalet började betraktas som det nya avantgardet, gjorde uppror mot den republikanska ideologi som kommit att förknippas med durkheimianerna. Till de tongivande bland dessa "1930 års män" hörde tre skolkamrater ur den kull som 1924 antogs till *École normale supérieure*: Raymond Aron, Jean-Paul Sartre och Paul Nizan.¹⁷⁸

Durkheims sociologi uppfattades av Aron som totalitär¹⁷⁹, Sartre lät dödförklara den¹⁸⁰ och för Nizan framstod durkheimianernas doktrin som ett

¹⁷⁷ Jfr V. Karadys statistiska sammanställningar, 1974, pp. 99-100; J. Heilbron, 1985, pp. 230f.

¹⁷⁸ Vi skall inte överdriva denna generations homogenitet; till samma årskull av *normaliens* hörde Georges Canguilhem, till närmast föregående kull (antagna 1923) Jean Cavaillès. Den hittills grundligaste studien av denna generation av *normaliens*, J.-F. Sinirelli, 1988, behandlar framför allt deras politiska banor.

¹⁷⁹ Vi skall i avsnitt 2.4.4 återvända till Arons hållning till - med han eget ord: hans "allergi" mot (1983, p. 71) - den durkheimianska sociologin.

¹⁸⁰ Jfr Sartres ofta citerade dödsdom från 1943 över durkheimianismen: "[...] Durkheims Sociologi är död: sociala fakta är inte ting, de är betydelser < significations > och som sådana hänvisar de till den varelse genom vilken betydelserna blir till, människan [...]." (Sartre, 1947, p. 186)

särdeles motbjudande verktyg för borgarstatens klassherravälde¹⁸¹. Under pionjärperioden kring sekelskiftet hade durkheimianerna tillhört avantgardet: dreyfusarder och förkämpar för ett sekulariserat utbildningssystem, ett modernt vetenskapligt universitet och en ny medborgerlig moral. Under mellankrigstiden framträdde nya intellektuella avantgardes, som från skilda positioner - såsom Arons Weberinspirerade och så småningom allt med konservativa ståndpunkt, Sartres existentialism, Nizans hårdföra marxism - betraktade universitetssociologin i durkheimianernas tappning som själva inbegreppet av en förkvävande statsideologi.¹⁸²

För vår fortsatta argumentation är det väsentligt att notera, att de durkheimianer som tjugotalets studentgeneration mött och tagit avstånd från inte var vilka durkheimianer som helst. De hade mött män som erövrat ledande positioner inom universitet och utbildningsväsendet. I *Les chiens de garde* från 1932 öste således Nizan sitt förakt över Célestin Bouglé, Paul Fauconnet och Dominique Parodi.

¹⁸¹ De "vakthundar" som är föremålet för Paul Nizans attack i pamfletten från 1932, *Les chiens de garde*, är universitetsfilosoferna (epitetet kom för övrigt till användning även i *Aden Arabie*, 1987 [1932], p. 56). Bland dessa intar Durkheim och hans disciplar bland universitetsfilosoferna (Bouglé, Fauconnet, Parodi) en framträdande plats. Det var Durkheim som försåg det borgerliga universitetet med dess egen doktrin (Nizan, 1982 [1932], p. 97). Durkheims sociologi är ett redskap "för att pacificera alla människor och få dem att glömma sin kamp" (*op. cit.*, p. 138), en doktrin i vars namn - sedan sociologin introducerats på lärarseminarierna - "folkskollärarna lär barnen att respektera det franska Fosterlandet, rättfärdiga klassarbetet, acceptera allt, deltaga i kulten av fanan och den borgerliga demokratin" (*op. cit.*, p. 98).

¹⁸² Mycket mer kunde sägas om sociologins - i Frankrike vid denna tid identifierad med durkheimianismen - bekymmersamma ställning under trettioalet. Ett märkligt utspel var Le Collège de Sociologie, en kortlivad sammanslutning (1937-39) vars verksamhet kan studeras i de bevarade dokument och föreläsningar som Denis Hollier utgav 1979. Kollegiet var i praktiken en föreläsningsverksamhet, inspirerad av Nietzsches filosofi och den surrealistiska rörelsen och anförd av Georges Bataille. Detta försök att utveckla en, med grundarnas benämning, "helig" sociologi (Hollis, *op. cit.*, pp. 24, 34) befinner sig långt från Durkheims vision av en specialiserad positiv vetenskap. Bland *les normaliens* hade av allt att döma strömningar som motsvarade Collège de Sociologie ingen marknad. Roger Caillois, som både var *normalien* och Batailles parhäst i ledningen för kollegiet, utgjorde ett undantag; enligt Sirinelli (1988, p. 524) var Caillois den ende *normalien* som kom att tillhöra surrealistkretsarna. Som bekant tog Foucault starka och bestående intryck av Nietzsche och Bataille, men det skedde av allt att döma först framemot mitten av femtiotalet, det vill säga efter det att han avslutat sina studier vid École normale supérieure. Foucaults biograf Didier Eribon (1989, pp. 48, 72, 84, 174ff) vill datera Nietzsches stora betydelse för Foucaults tänkande från och med 1953; Foucault själv, som talat om sin ungdoms "nietzscheanska kommunism" antedaterade möjligen sin omvändelse till nietzschean. Över huvud taget tycks den breda Nietzsche-renässans som haft så genomgripande betydelse för de senaste decenniernas franska filosofi ha tagit fart på allvar först 1962, i och med publiceringen av Deleuzes *Nietzsche et la philosophie*.

Fauconnet och i synnerhet Bouglé uppfattades under tju- och större delen av trettioalet som samtidens ledande sociologer. I institutionellt hänseende var Bouglé centralt placerad inom universitetsfältet, alltsedan 1909 innehavare av en lärartjänst vid Sorbonne, egen stol 1919, grundare av och förste ordförande för Société des amis de l'École normale supérieure (1920), ledare för Centre de documentation sociale vid École normale supérieure (1920), biträdande rektor (1927) och rektor (1935) för samma skola, betrodd med ett stort antal akademiska och officiella uppdrag i styrelser och nämnder.¹⁸³ Bouglé var utan tvivel den mest synlige förvaltaren av arvet från Durkheim. Han var en synnerligen offentlig person, en bekant föreläsare och debattör, som inte minst i egenskap av ledare för Centre de documentation sociale¹⁸⁴ samlade yngre sociologer och utländska besökare kring sig (man skulle kunna uppräta en lång lista över vetenskapliga arbeten i vilka Bouglé avtackas i förordet). Fauconnet undervisade sedan 1921 i sociologi vid Sorbonne och utnämndes i början av trettioalet till ordinarie innehavare av stolen i "sociologie".¹⁸⁵ Parodi, en nära vän till Bouglé, intog redan från början en perifer position inom durkheimianernas krets och blev i första hand utbildningsadministratör¹⁸⁶, från 1911 rektor i Toulouse; han agerade också försvarsadvokat för den universitetsfilosofi som dominerat under nittonhundralets första decennier¹⁸⁷. För författaren till *Les chiens de garde* framstod Bouglé, Fauconnet och Parodi som samtidens reaktionära mörkmän som nyttjade universitetsfilosofin (i vilken Nizan inkluderade den durkheimiska doktrinen) till att förhärja det borgerliga klassherraväldet. Vi bör i sammanhanget kanske också nämna en fjärde durkheimian, Paul Lapie, som framför allt kom att ägna sig åt utbildningsfrågor, både i sin forskning om utbildningens betydelse för den sociala mobiliteten och senare i egenskap av administratör. Han var *Directeur* för de franska folkskolorna och beklädde under de sista åren av sitt liv (1925-1927) en uppsatt post inom universitetsadministrationen, *Vice-Recteur* för l'Académie de Paris.¹⁸⁸

Ytterligare några noteringar om universitetssociologins dominerande gestalt under denna period, Célestin Bouglé, kan bidra till att belysa durkheimianismens officiella framtoning. Som nämnts råkade Bouglé redan när *L'Année sociologique*-projektet skulle sjösättas i polemik med Durkheim om

¹⁸³ Ch. Charles, 1986, pp. 35-37; P.W. Vogt, 1976, pp. 123f.

¹⁸⁴ Grundandet av Centre de documentation sociale vid École normale supérieure har undersökts av Brigitte Mazon, se Mazon, 1983; 1985, tome I, pp. 28-32, 36-39; 1988, pp. 30-34.

¹⁸⁵ Ch. Charles, 1986, pp. 79f.

¹⁸⁶ Ph. Besnard, "La formation...", 1979, p. 21 not 54.

¹⁸⁷ Jfr J.-L. Fabiani, 1985, pp. 380, 403f not 22; 1988, pp. 121, 123.

¹⁸⁸ För en kort presentation av Paul Lapiés position se M. Cherkaoui, 1979.

sociologins förhållande till psykologin. Av större betydelse för perioden efter första världskriget var Bouglés sätt att handskas med förhållandet mellan sociologi och filosofi. Han upprätthöll mycket nära band med tidens som regel nykantianskt präglade etablerade universitetsfilosofi. Sociologin framstod för Bouglé snarare som ett komplement än som en utmanare till filosofin. Durkheim själv hade som bekant vid upprepade tillfällen tagit strid med filosoferna. Så icke Bouglé, som i olika sammanhang hävdade att Durkheim underskattat förnuftets och intentionernas betydelse när människors handlande skall förklaras. Sociologin kunde inte undvara teleologiska förklaringar. Allt enligt Bouglé¹⁸⁹, som således önskade återinföra subjektstilosofiska element av ett slag som Durkheim försökt fördriva ut ur sociologin¹⁹⁰. Vidare betonade Bouglé starkare än många andra durkheimianer sociologins sociala uppgift i samband med medborgarnas moralfostran. Han var exempelvis behjälplig då Paul Lapie införde sociologin i folkskollärarseminariernas läroplaner, som ett obligatorisk ämne med en veckotimme under andra årskursen - ett initiativ som utlöste starka reaktioner från durkheimianernas fiender, i synnerhet från konservativa och katolska kretsar som motsatte sig en sekulariserad moralundervisning¹⁹¹. Från den motsatta änden av den politiska skalan fördömde Paul Nizan samma reform.¹⁹² Bouglé var, sammanfattningsvis, beredd att acceptera sociologins nära förbindelser med psykologin, filosofin, pedagogiken och den statliga administrationen, och därmed jämförelsevis mindre engagerad i kampen för ämnets autonomi.

"1930 års män", det vill säga tjugotalets studentgeneration, hade således inte mött vilka durkheimianer som helst. De hade mött de durkheimianer som var synliga i offentligheten, som omvandlat sociologin till ett undervisningsämne, som undervisade vid Sorbonne, som sammanställde läroböcker, läroplaner eller utredningar och beklädde poster inom skol- och universitetsadministrationen. Dessa innehade ett avsevärt mått av utbildningskapital: samtliga de fyra ovan nämnda institutionellt dominerande durkheimianerna var *agrégés* i filosofi, Bouglé och Parodi var *normaliens*, samtliga utom Parodi var *docteurs ès*

¹⁸⁹ Jfr P.W. Vogt, 1979, pp. 125ff; W. Logue, 1979, pp. 146-148.

¹⁹⁰ Som Johan Heilbron (1985, pp. 217f) noterat, kunde Bouglés ambition att närma den durkheimiska sociologin till universitetsfilosofin ta sig uttryck som i eftervärldens ögon liknar förfälskning: i det av Bouglé sammanställda, mycket lästa och till många språk översatta urvalet Durkheimtexter, *Sociologie et philosophie* (1924), saknades de mot filosofin och filosoferna mest kritiska texterna, och i de texter som tagits med hade Bouglé strukit åtskilliga passager där Durkheim markerar sin distans till de samtida filosoferna.

¹⁹¹ Denna strid om sociologiämnets plats i lärarutbildningen är utredd av Roger Geiger, 1979.

¹⁹² "Införandet av Sociologin vid lärarseminarierna har konsekrerat den administrativa segern för denna officiella moral." (P. Nizan, *Les chiens de garde*, 1982 [1932], p. 97)

lettres.¹⁹³ De var nära lierade med såväl universitetsfilosofin som utbildningsadministrationen. Med undantag för Fauconnet gjorde de sig inte bemärkta för några forskningsinsatser som givit eftervärlden anledning att minnas dem: Bouglés sociologiska huvudarbeten (avhandlingen om jämlikhetsidéerna och framför allt monografin om det indiska kastsystemet¹⁹⁴) skrevs redan åren kring sekelskiftet, och efter första världskriget skrev han i huvudsak introduktioner, läromedel, översikter och andra sammanställningar av andras arbeten¹⁹⁵. Parodi och Lapie var framför allt utbildningsadministratörer.¹⁹⁶ Den durkheimiska sociologin kom därmed att identifieras med universitetsetablissemangen, "det nya Sorbonne", vars republikanska och antiklerikala patos, nykantianska filosofi, samhällsingenjörssambitioner och statsvänlighet för mellankrigstidens intellektuella avantgarde framstod som en dammig kvarleva från sekelskiftet.

Det var de ovan nämnda "universitetsmännen" som efter första världskriget framträdde som de ledande durkheimianerna och som därmed kom att prägla bilden av durkheimianismen. I dag är de (med undantag för Fauconnet) tämligen bortglömda. Bland de övriga durkheimianerna fanns de - låt oss kalla dem "forskarna" - som inte alls var lika synliga i samtidens offentliga liv men vilkas arbeten överlevt. Hit kan vi räkna Marcel Mauss och Henri Hubert, Marcel Granet, Maurice Halbwachs och François Simiand.

"Universitetsmännen" hade sina främsta positioner vid Sorbonne. Mauss, Hubert, Granet och Simiand undervisade inte alls vid universitetet utan vid École pratique des hautes études, den institution som tillkommit för att efter tyskt föredöme utgöra ett mer forskningsinriktat alternativ till Sorbonne. Halbwachs var under större delen av sitt liv verksam i provinsen och kom till Sorbonne först 1935.

"Universitetsmännen" och "forskarna" skilde sig åt i många avseenden. Relationerna till universitetsfilosofin är betecknande. De förra var måna om allianser med universitetsfilosofin och universitetsfilosoferna. "Forskarna" däremot strävade snarare efter att befria samhällsvetenskapen från filosofins dominans. De var vetenskapsmän och hade investerat i olika slag av

¹⁹³ Se Ph. Besnard, "La formation...", 1979, tabellen pp. 29f.

¹⁹⁴ *Essais sur le régime des castes* publicerades 1908, men bokens första del hade redan år 1900 införts i fjärde volymen av *L'Année sociologique*.

¹⁹⁵ P.W. Vogt, 1979, p. 125.

¹⁹⁶ Lapie var dessutom utbildningssociolog, med intresse för sambanden mellan utbildning och social mobilitet, begåvningsreserven etc, dvs. just de teman som ett halvsekel senare skulle komma att dominera utbildningssociologin. Lapiés sätt att bedriva utbildningssociologi väckte dock ingen entusiasm bland de övriga durkheimianerna, enligt Ph. Besnard, 1985, p. 255.

specialistkompetens: Mauss besatte avsevärda språkkunskaper; han lär, förutom utmärkt förtrogenhet med ett antal europeiska språk, inklusive ryska, ha behärskat grekiska, latin, sanskrit, keltiska och hebreiska¹⁹⁷. Hubert var historiker, specialist på Europas fornhistoria, Granet sinolog och Halbwachs och Simiand vägröjare i fråga om tillämpning av statistiska metoder inom sociologin.

Tillfogas bör, att "universitetsmännens" position knappast tillät empirisk forskning. Vid denna tid saknade universitetet i stort sett forskningsresurser. Det var i första hand en utbildnings- och framför allt en examinationsanstalt.

Förhållandet till utbildningsadministrationen och utbildningspolitiken var ett annat särskiljande drag. "Universitetsmännen" hade starka positioner inom utbildningsadministrationen, skrev läroplaner och läroböcker och betonade sociologins omedelbara samhällsnytta som ett instrument för moralfostran. "Forskarna" var noga med att slå vakt om forskningens autonomi. Sålunda var Mauss, Granet, Halbwachs och Simiand motståndare till Bouglés och Lapiés initiativ att införa sociologin som ett undervisningsämne vid folkskollärarseminarierna.¹⁹⁸ För övrigt skulle förmodligen även Durkheim själv ha opponerat sig mot en sådan reform. Han hävdade som nämnts att sociologiundervisningen bör förläggas till universitetet, varifrån upplysningen sedan skulle spridas i allt vidare cirklar.

"Universitetsmännen" var i många fall publika personligheter. Så icke "forskarna". Mauss är ett legendariskt exempel. Han publicerade sig inte i bokform¹⁹⁹, utan i uppsatser och hans viktigaste inflytande torde ha förmedlats via lärjungar och lärjungars lärjungar²⁰⁰. När han invaldes vid Collège de France lär han ha försäkrat sig om att hans föreläsningar skulle försiggå i en liten sal.²⁰¹

Etnologins utveckling erbjuder ett tydligt exempel på durkheimianismens

¹⁹⁷ E. E. Evans-Pritchard, 1970, p. viii.

¹⁹⁸ J. Heilbron, 1985, pp. 219f.

¹⁹⁹ Under Mauss' livstid utkom två bokutgåvor, varav dock ingen kan betraktas som en monografi i vanlig mening: 1909 publicerade Mauss och Hubert en samling *Mélanges d'histoire des religions*, som inkluderar några av deras tidigare publicerade uppsatser (nytryck i Mauss, *Oeuvres*, 1, 1968, pp. 3-39, 193-307; *Oeuvres*, 3, 1969, pp. 319-369). År 1947 (ny upplaga 1967) utgavs en sammanställning, byggd på en students anteckningar, av de föreläsningar om etnografisk observationsmetod som Mauss gav vid Institut d'Ethnologie under perioden 1926-1939. I övrigt utgjordes hans under livstiden publicerade arbeten enbart av uppsatser.

²⁰⁰ Victor Karady presenterade i första bandet av sin stora Mauss-utgåva en lista över Mauss' direkta elever (V. Karady, 1968, p. L), men inflytandet sträckte sig mycket längre än så. För att citera Claude Lévi-Strauss: "Få lärargärningar har förblivit så esoteriska, och få har samtidigt utövat ett så djupgående inflytande som Marcel Mauss". [---] Sammantaget har Mauss' verk och tänkande varit mer verksamt förmedlat av kolleger och lärjungar, vilka haft regelbunden eller tillfällig kontakt med honom, än direkt, i form av anföranden eller skrifter." (C. Lévi-Strauss, 1980 [1950], pp. IX f)

²⁰¹ J. Heilbron, 1985, p. 220.

uppsplittring. Att avdelningen om religionssociologi (dvs. i praktiken etnologiska ämnen) var den i särklass mest omfattande i *L'Année sociologique*, att observationer och data från "primitiva" samhällen givits en framträdande plats i Durkheims senare kunskaps- och religionssociologi, att Mauss och Henri Hubert vid École pratique erövrade ett avsevärt renommé och lyckades etablera etnologin som en respekterad disciplin - allt detta bidrog till att de ditills inom universitetsvärlden ringaktade "primitiva" fenomenen blev legitima undersökningsobjekt. Samtidigt framstod dock etnologin som alltmer oberoende av den durkheimiska sociologin, och de unga etnologer som i stora skaror drogs till Mauss' undervisning vid l'Institut d'ethnologie uppfattade sig som specialister inom ett eget fält²⁰². Samtiden tycks inte längre ha uppfattat kopplingen mellan durkheimianismen och etnologin som självklar.

Jag skall inte uppehålla mig längre vid denna motsättning mellan "universitetsmän" och "forskare".²⁰³ Vi behöver inte ta ställning till om den ena eller andra fraktionen utgjorde Durkheims sanna arvtagare. Mästaren själv utkämpade strider på många fronter; han pläderade onekligen för statlig moralfostran och annat som "universitetsmännen" efter hans död strävade efter att institutionalisera, men samtidigt tog han strid med filosoferna, med granndisciplinernas företrädare, med dem som ville låta statsnyttans omedelbara intressen styra samhällsvetenskapen - kort sagt, med allt och alla som stod i vägen för den autonomi som krävdes för att sociologin skulle mogna till en positiv vetenskap. För vår fortsatta argumentation räcker det med att konstatera att durkheimianerna under mellankrigstiden inte längre var en samlad skola, att huvudmotsättningen var den som skilde "universitetsmännen" från "forskarna" och att de förra kom att prägla den offentliga bilden av durkheimianismen.

2.4 Efterkrigstiden

2.4.1 Den första efterkrigstidens dominansförhållanden

Den franska sociologin levde länge, även i institutionellt avseende, under filosofins dominans. Först 1958 blev sociologin ett eget examensämne, i och med införandet av en *licence de sociologie* och ett *doctorat de troisième cycle*. Innan dess var den som ville anträda en akademisk bana som sociolog tvungen att förvara sin avhandling inför en betygsnämnd vilken som regel var

²⁰² V. Karady, 1982, p. 35 not 59; 1988, p. 32.

²⁰³ För en utmärkt sammanfattande framställning, se J. Heilbron, 1985, pp. 213-230.

sammansatt av filosofer och historiker.²⁰⁴ Sociologin var en marginell disciplin, i början av efterkrigstiden fanns fortfarande blott de fyra redan nämnda stolarna (två i Paris, en i Bordeaux och en i Strasbourg). Dess intellektuella anseende var obetydligt. Nedgången av antalet kurser fortsatte under den första efterkrigstiden. Ingen professionell utbildning av sociologer förekom, lika litet som någon professionell organisering.²⁰⁵

Georges Davy kan från och med fyrtioalet sägas ha intagit en position som durkheimianernas ledande "universitetsman"²⁰⁶, även om han knappast var en lika dominerande gestalt som Bouglé under tjugo- och början av trettioalet. Medan Bouglé och Fauconnet rekryterades av Durkheim redan under Bordeaux-tiden, tillhörde Davy de något yngre studenter som enrollerades sedan Durkheim flyttat till Paris. Även han var *normalien*, *agrégé de philosophie* och *docteur ès lettres*, och under åren 1944-55 innehavare av Bouglés stol vid Sorbonne. Han mottog i likhet med Bouglé många akademiska och officiella utmärkelser och anförtröddes centrala universitetsfunktioner, bland annat som dekanus för humanistiska fakulteten i Dijon och därefter för humanistiska fakulteten i Paris. Under ett kvartssekel (1940-1966) var han ordförande för agrégationsjuryn i filosofi; att en "trogen durkheimian"²⁰⁷ tilläts beklåda denna för filosofkårens reproduktion centrala befattning väckte mycket ont blod bland filosoferna.

Davy och andra överlevande durkheimianer återupptog 1949 utgivningen av *L'Année sociologique*. Att tiden sprungit förbi projektet framgår av att

²⁰⁴ M. Pollak, 1976, p. 106.

²⁰⁵ Institut français de sociologie, grundat 1924, var ingen professionell organisation utan närmast ett lärt samfund, till att börja med ett exklusivt och slutet sådant. Dess historia har skrivits av Johan Heilbron, ur vars uppsats (1983) de följande uppgifterna är hämtade. Institutets förste ordförande var Mauss, och det dominerades under mellankrigstiden av durkheimianerna (enligt en uppgift från Halbwachs var dess ursprungliga syfte att underlätta anskaffandet av subsidier till *L'Année sociologique*). Under femtioalet blev institutet ett öppnare sällskap som rekryterade åtskilliga nya framstående medlemmar: Lévi-Strauss, Braudel, Merleau-Ponty, Piaget m.fl., jämte yngre sociologer varav nästan samtliga var fiendliga till den durkheimianska sociologin. Institutets siste ordförande var den stridbare anti-durkheimianen Aron, innan det 1962 avlöstes av La société française de sociologie, den första egentliga professionella organisationen för franska sociologer.

²⁰⁶ Enligt sociologihistorikerna var det Davys avhandling om *La Foi jurée*, framlagd 1922, som utlöste den mest synliga offentliga konfrontationen mellan de två fraktioner bland durkheimianerna som ovan benämnts "universitetsmännen" och "forskarna". Mauss var starkt kritisk till avhandlingen men offentliggjorde inte sina invändningar. Det gjorde däremot Granet, vilket var ett uppseendeväckande brott mot universitetets dekorum eftersom han suttit med i betygsnämnden. Philippe Besnard, som i en uppsats utrett denna konflikt (Besnard, 1985), gissar att det var denna behandling som drev Davy - som ursprungligen stått Durkheim mycket nära - bort från "forskarnas" läger, för att i stället så småningom ägna sig åt universitetsadministration.

²⁰⁷ J. Stoezel, 1976, p. 161.

redaktionens medelålder enligt Johan Heilbrons beräkning var 64 år²⁰⁸, att jämföras med den första serien, 1898-1913, där medarbetarnas medelålder var 33,6 år²⁰⁹.

Inom det trängre sociologfältet torde dock Georges Gurvitch under den första efterkrigstiden ha varit den dominerande sociologen.²¹⁰ Gurvitch, som 1935 övertagit Halbwachs' stol i sociologi i Strasbourg, utnämndes 1948 till en av sociologistolarna vid Sorbonne. Han var redaktör för *Cahiers internationaux de sociologie* och hade tagit initiativet till Centre d'Études Sociologiques (1946; ett CNRS-center som ironiskt nog skulle bli det första starka fästet i Frankrike för den USA-inspirerade empiristiska sociologi som var Gurvitch så förhatlig). Gurvitch hänvisade visserligen gärna till bland annat den durkheimianska traditionen, men lika mycket till den marxistiska - han hade varit och förblev på sätt och vis en den ryska revolutionens kommissarie. Över huvud taget var Gurvitch' sociologi, inriktad mot uppställandet av invecklade typologier och klassifikationer, av utpräglat pluralistisk art, och han förefaller ha lutat sig mot alla tänkbara traditioner som kunde utgöra en motvikt till den amerikanska sociologi som började skölja in Frankrike; i det syftet grundade han 1958 den alltjämt existerande sammanslutningen AISLF (Association internationale des sociologues de langue française). Gurvitch hade få egentliga elever och lyckades aldrig bilda skola.²¹¹ Hans udda bakgrund - han var rysk immigrant, utbildad i Tyskland, och lärde sig aldrig att på övligt vis bemästra det franska språket - bidrog otvivelaktigt till hans omvittrade isolering vid Sorbonne.

Gurvitch' plats som den centralt placerade sociologen intogs efter hand av Raymond Aron, som år 1955, efter en lång period som publicist, i synnerhet i *Figaro* och andra konservativa organ, och som lärare vid elitskolor utanför universitetet - nämligen vid l'Institut d'Études politiques och École Nationale d'Administration - utnämndes till stolen i sociologi vid Sorbonne²¹². Som vi sett var Aron en utpräglad anti-durkheimian. Sin egen ståndpunkt har han i många sammanhang definierat genom att hänvisa till Max Weber, och Arons inträde i det egentliga universitetsfältet bidrog starkt till weberianismens senkomna

²⁰⁸ J. Heilbron, u.å., p. 19.

²⁰⁹ J. Heilbron, 1985, p. 207.

²¹⁰ M. Pollak, 1986, pp. 14, 16; M. Hirschhorn, 1988, pp. 61 *et passim*. Aron nämner i sina memoarer (1983, pp. 342f) att Gurvitch "innehade nyckelpositionen, den potentielle mandarinens position; det var genom honom de flesta avhandlingar skulle gå".

²¹¹ M. Hirschhorn, 1988, pp. 55-84.

²¹² Aron hade redan 1948 konkurrerat med Gurvitch om en stol vid Sorbonne. I synnerhet på grund av durkheimianen Davys motstånd hade Aron förlorat med knapp marginal. Det avgörande argumentet mot honom var att han blivit för mycket av politisk journalist; han ansågs passa bättre på den konservativa tidningen *Figaro* än vid Sorbonne - allt om vi får tro Arons memoarer, 1983, p. 219.

genombrott i Frankrike.

Samtidigt med Aron utnämndes en annan militant anti-durkheimian, Jean Stoetzel, grundaren av den franska opinionsmätningssociologin, till en stol vid Sorbonne, närmare bestämt till en nyinrättad stol i socialpsykologi. Durkheimianernas era syntes vara förbi.

Därtill bidrog även andra förhållanden. Av särskild betydelse var omvälvningen inom en av granndisciplinerna. Vid sekelskiftet hade durkheimianerna som nämnts efterlyst en modern historievetenskap. De blev så att säga bönhörda i övermått. Från och med slutet av tjugotalet förkastades den alltjämt dominerande så kallade "händelsehistorien" à la Ernest Lavisse av en ny generation historiker, "Annales-skolan". Banerförarna Marc Blochs och Lucien Febvres projekt uppvisade många likheter med durkheimianernas: Blochs intresse för sociala, ekonomiska och demografiska faktorer till skillnad från politiska, Febvres syn på individen som representant för sin epok snarare än som historiens motor, etc. Med sin tvärvetenskaplighet (i betydelsen avskaffandet av skrankorna mellan historiska, sociologiska, geografiska, demografiska, religionsvetenskapliga, antropologiska studier) var *Annales*-projektet ett slags upprepning av durkheimianernas utspel trettio år tidigare. Febvre och Bloch gjorde aldrig någon hemlighet av att de tagit djupa intryck av durkheimianerna, men hade minst av allt för avsikt att acceptera sociologin som något slags paraplydisciplin. Tvärtom, *Annales* var och förblev historikernas företag, till vilket medarbetare från en rad discipliner rekryterades - såtillvida ett kanske inte mindre imperialistiskt företag än durkheimianernas.

Relationerna mellan den första generationen *Annales*-historiker och de överlevande durkheimianerna är komplicerade och kan inte redas ut här. Konkurrens förekom men även viktiga allianser mellan de nya historikerna och några bland de durkheimianer som ovan kallats "forskarna". Faktum kvarstår ändå att historikernas utomordentliga framgång²¹³ - i synnerhet från och med den andra generationen (Ferdinand Braudels institutionella imperium, regerat från sjätte sektionen av École pratique, senare EHESS) - krympte sociologernas

²¹³ Inte ens under grundarperioden var Bloch och Febvre så obetydliga och marginaliserade som de gärna själva velat framhålla. Det senaste decenniets forskning om Annalesskolans framväxt har inskräpvt att denna fortfarande populära uppfattning är en myt. I själva verket var grundarna väl rustade med utbildningskapital och kulturellt kapital (båda *normaliens*, båda söner till framgångsrika akademiker etc) och universitetet i Strasbourg, där de sedan 1919 hade sina professorer och varifrån de förberedde sin attack mot historikeretablissemangen i Paris, var under tjugotalet Frankrikes modernaste och intellektuellt mest livaktiga universitet (A. Burguière, 1979, pp. 1349, 1352f; F. Dosse, 1987, pp. 39-41). Strax efter grundandet av *Annales* (1929) erhöill mycket riktigt Febvre en stol vid Collège de France (1933) och Bloch en stol vid Sorbonne (1936). (För biografiska data, se Charle och Telkès, 1988, resp. 70-73 resp. Charle, 1986, pp. 29-31.)

utrymme.²¹⁴

2.4.2 Disciplinens expansion

Sociologiämnets stora expansion tog fart åren kring 1960. År 1958 var en vändpunkt. Detta år inrättades två nya examina, *licence de sociologie* och *doctorat de troisième cycle*, och de humanistiska fakulteterna, *facultés des lettres*, döptes om till *facultés des lettres et sciences humaines*²¹⁵; det blev nu för första gången möjligt att utbilda sig till sociolog vid universitetet. Åren kring 1960 grundades en rad samhällsvetenskapliga tidskrifter²¹⁶, liksom under den följande perioden ett stort antal nya samhällsvetenskapliga forsknings- och utredningscentra, samtidigt som gamla centra stärktes. Åtskilliga av dessa centra erbjöd i jämförelse med universitetsfakulteterna betydligt bättre villkor för empirisk forskning: anslag från externa uppdragsgivare, bibliotek, dokumentationstjänster, tekniska hjälpmedel, assistenter²¹⁷. En viktig materiell grund för denna anmärkningsvärda expansion var de pengar som amerikanska fonder pumpade in i fransk samhällsvetenskap.²¹⁸

Med andra ord, sociologernas marknad expanderade. Att sociologin blivit ett examensämne innebar att fler universitetslärare i sociologi behövdes. Dessutom byggde expansionen i hög grad på utredningsuppdrag åt den statliga administrationen eller åt näringslivet, uppdrag av ett slag som var svårförenliga med den traditionella franska (dvs. durkheimianska) uppfattningen om seriös vetenskaplig sociologi. Här passade den från USA importerade empiristiska sociologin bättre, och fick stort genomslag. Samhällsvetenskapens frammarsch

²¹⁴ Hervé Coutau-Bégarie noterar i sin historik över Annalesskolan (1989, p. XVIII): "utbytet med samhällsvetenskaperna var i stor utsträckning enkelriktat: medan historievetenskapen vann mycket på kontakterna med sociologin och etnologin, kan man inte säga att det omvända var fallet."

²¹⁵ Se t.ex. M. Pollak, 1976, p. 110; A. Drouard, 1985, p. 170; M. Hirschhorn, 1988, p. 110.

²¹⁶ Nämligen tidskrifterna *Sociologie du travail*, *Études rurales*, *Archives européennes de sociologie*, *Revue française de sociologie*, *Communications*, *L'Homme*, *Problèmes de planification* (jfr P. Bourdieu, *Sociologie et philosophie*, 1966, p. 30 not 1; M. Pollak, 1976, p. 110, P. 113 samt tabellen pp. 112f; M. Hirschhorn, 1988, p. 110).

²¹⁷ Ett mått på detta förhållande är att de sociologiska centra som tillhörde École pratique och CNRS hade dubbelt som många assistenter per forskare i jämförelse med de centra som tillhörde universitetet. Än mer biträdande arbetskraft fanns på de privata instituten, och vid INSEE, Frankrikes SCB, betjänades sju forskare av hundra medhjälpare. (Se de siffror för året 1968 som redovisas i M. Pollak 1976, p. 110 not 15, p. 111, p. 114.)

²¹⁸ De amerikanska fondernas betydelse för fransk samhällsvetenskap och i synnerhet för utvecklingen av sjätte sektionen av École pratique (1975 omvandlad till en egen självständig institution, École des hautes études en sciences sociales) har mest grundligt utretts i Brigitte Mazons avhandling från 1985 (reviderad och förkortad bokversion 1988).

var givetvis dessutom kopplad till att de klassiska disciplinernas ställning börjat vackla.²¹⁹ Före sextioalet var universitetslärarna i sociologi som regel *agrégés* i filosofi och demonstrerade sällan nämnvärda ambitioner i fråga om egna empiriska insatser. Gurvitch, fram till mitten av femtioalet den institutionellt dominerande sociologen, betraktade inflödet av amerikanska undersökningstekniker som en katastrof.²²⁰ Den intellektuellt kanske mest dominerande sociologen, Raymond Aron, förespråkade en historiefilosofiskt orienterad sociologi och visade föga intresse för empirisk forskning.

Merparten av den yngre generationen av sociologer saknade filosofiskt kapital av den omfattning som deras förgångare förfogat över.²²¹ Många hade erhållit sin skolning genom handböcker och framför allt i det praktiska arbetet, i ständigt nya utredningar för staten eller näringslivet. De var piskade att på kort tid få fram tabeller och rapporter, för att sedan kastas in i nästa uppdrag. Vid universitetet expanderade antalet lärare i underordnad ställning, medan få nya professorer tillkom efter 1960, ett förhållande som kunde göra de yngre sociologerna mer benägna för investeringar utanför universitetet än för satsningar på en osäker universitetskarriär. I och med 1968 års universitetsreform blev det för övrigt även för universitetsanställda betydligt lättare att ägna sig åt konsultverksamhet, expertuppdrag och snabba utredningsuppdrag.²²²

I den offentliga franska debatten hade dock företrädarna för den empiristiskt och administrativt inriktade sociologin vissa svårigheter att vinna gehör efter 1968 års händelser. Deras verksamhet kom att framstå som motpolen till kritisk vetenskap.²²³

Den 31 december 1975 inträffade en omvälvning av dessa arbetsvillkor i och med att ett stort antal sociologer över en natt erhöill tjänster inom CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique, den franska forskningsrådsorganisationen, vars fasta forskare är förordnade på livstid och uppbär sin lön antingen de gör någon nytta eller ej). Men den tid då sociologer förutsattes ha gjort betydande filosofiska investeringar tycks vara förbi.

²¹⁹ Det är nästan frestande att se något symptomatiskt i att den stol i sociologi vid Collège de France som i början av åttiotalet tilldelades Bourdieu dessförinnan var en stol i latinsk litteratur (se *Annuaire du Collège de France*, exempelvis vol. 84, 1984, p. 55).

²²⁰ M. Hirschhorn, 1988, pp. 64, 85f.

²²¹ Som J. Heilbron (u.å., p. 27) noterat, fanns bland det växande antal sociologiska fältarbetare som var verksamma vid Centre d'Études Sociologiques - plantskolan för empiristiska sociologer - knappast några *normaliens* eller *agrégés* (år 1960 fanns 42 fältarbetare varav en *normalien* och två *agrégés*).

²²² M. Pollak, 1976, p. 116.

²²³ M. Pollak, 1986, p. 121.

2.4.3 École des hautes études en sciences sociales

Utanför de filosofiskt dominerade universitetsfakulteterna och utanför det empiristiska utredningsväsendet fanns miljöer där en mer autonom samhällsvetenskap kunde odlas. Viktigast var sjätte sektionen²²⁴ av École pratique des hautes études, det vill säga sektionen för ekonomi och samhällsvetenskap, grundad 1947 av Lucien Febvre och Ferdinand Braudel.

Sjätte sektionen var en institution med högt intellektuellt anseende som attraherade yngre ambitiösa heterodoxa studenter. Den var Annales-historikernas främsta fäste, och där undervisade även välrenommerade filosofer, som Alexandre Koyré och Eric Weil, liksom antropologen Claude Lévi-Strauss. Dessutom blev sjätte sektionen från femtioalets mitt en av de viktigaste sociologiska forskningsmiljöerna; hit knöts Gernet, Gurvitch, Le Bras och andra och här ledde Georges Friedmann sitt industrisociologiska seminarium. Det var här som de unga män som skulle bli nästa generations ledande sociologer, Touraine, Bourdieu och Boudon, under sextioalet skapade sina forskargrupper. Innan sociologin blev ett examensämne i slutet av femtioalet hade studenterna i ämnet varit fåtaliga, men därefter hade undervisningsbehovet mångdubblats. Ambitiösa och heterodoxa studenter sökte sig gärna till den ansedda sjätte sektionen av École pratique, där undervisningen normalt skedde i seminarieform och möjligheter erbjöds att vistas i närheten av forskningsfronten.

Vid École pratique odlades forskningsriktningar som gavs föga utrymme inom universitetet. Den huvudsakliga verksamheten var forskning och forskarutbildning, varför lärarna slapp början av en tung grundutbildning. Genom sin seminariekaraktär skilde sig undervisningen från universitetets föreläsningstradition. De vetenskapliga ledarna (som bar titeln *Directeur d'Études*, den med universitets- och gymnasievärlden förknippade titeln *professeur* används ej) rekryterades enligt mindre formella kriterier i jämförelse med universitetet; vid École pratique kan man (Bourdieu är ett exempel) erhålla en stol utan att ha doktorerat, vilket är omöjligt vid fakulteterna. École pratique levde med andra ord upp till de ambitioner som låg bakom dess grundande på 1860-talet: att - då närmast efter tyskt mönster - utgöra ett mer modernt och forskningsinriktat alternativ eller komplement till det ålderdomligare lärdomsförmedlande universitetet (det ursprungliga förhållandet mellan École pratique och Sorbonne kan närmast liknas vid Stockholms och Göteborgs

²²⁴ I mitten av sjuttioalet omvandlades sjätte sektionen av École pratique till en självständig institution, École des hautes études en sciences sociales. Benämningarna används fortfarande idag huller om buller.

högskolors förhållande till universiteten i Uppsala och Lund).

Efter denna översikt av sociologins institutionella utveckling efter andra världskriget skall vi nu vända intresset mot några traditioner som under samma period kom att få betydelse för ämnet - och som därmed blev positioner som Bourdieu hade att förhålla sig till när han konstituerade sitt projekt.

2.4.4 Weberianismen

Verklig betydelse för fransk samhällsvetenskap fick Max Weber först från och med senare hälften av femtiotalet, då Raymond Aron installerat sig vid Sorbonne. Den första breda franska Weber-receptionen var i utomordentligt hög grad knuten till Arons projekt, ungefär som den nordamerikanska till Talcott Parsons' projekt; i båda fallen innebar dessa importbetingelser en synnerligen selektiv läsning av Webers arbeten.

Det dröjde länge, till åren kring 1960, innan några av Webers texter blev tillgängliga på franska.²²⁵ Man läste Arons tolkningar i stället. Den skrift som framför andra introducerade Weber för en fransk publik var Arons *La sociologie allemande contemporaine*, 1935. Den lilla boken bestod av tre kapitel, det sista helt och hållet ägnat åt Max Weber, "utan varje tvivel den störste tyske sociologen"²²⁶, dittills tämligen obekant i Frankrike²²⁷. Den första generationen durkheimianer hade, fränsett några insatser från Halbwachs' sida²²⁸, négligerat Webers arbeten²²⁹; under seklets första decennier översattes

²²⁵ Den första översättningen publicerades först 1959. Fortfarande när detta skrivs saknas en fullständig översättning av *Wirtschaft und Gesellschaft*. Michaël Pollak (1986, särsk pp. 6f, 24-28, 58) har genom att intervjua förläggare och översättare kartlagt omständigheterna kring de franska Weberöversättningarna.

²²⁶ R. Aron, 1981 [1935], p. 81.

²²⁷ Arons utsaga att "alla [franska] sociologer känner till *Wirtschaft und Gesellschaft*" (*loc. cit.*) var uppenbarligen en stark överdrift. Enligt de två grundläggande studierna av Webereceptionen i Frankrike, M. Pollak, 1986, och M. Hirschhorn, 1988, skedde det verkliga genombrottet för Weber i fransk sociologi först under senare hälften av femtiotalet. Hirschhorn gör dock gällande att det före 1955 - dvs. innan Aron intog sin centrala position inom det sociologiska fältet - förekom en trevande Weberreception i kretsen kring Gurvitch (Hirschhorn 1988, p. 60). Den sistnämndes hållning till Weber var tvetydig. Han hänvisade till denna som en av sociologins grundläggare, kanske för att på så sätt hålla stånd mot inflödet av amerikansk empirism, men fann anledning kritisera Webers "individualistiska" uppfattning av den sociala verkligheten, liksom nominalismen och frånvaron av totalitetsbegrepp och dialektik (jfr M. Hirschhorn, 1988, pp. 64-75).

²²⁸ Halbwachs publicerade 1906 i *L'Année sociologique* ett kort omnämnande av *Die protestantische Ethik* och 1925 en längre uppsats om samma arbete (jfr M. Pollak, 1986, pp. 9-11). Liksom fallet blev i USA, var *Die protestantische Ethik* det första arbete som uppmärksammades på allvar - och länge i stort sett det enda som lästes. Även Aron tillmätte detta arbete en nyckelposition i Webers författarskap, se R. Aron, 1981 [1935], pp. 112ff,

Sombart och Michels²³⁰, och Simmel var en i Frankrike uppburen författare, men Webers genombrott lät vänta på sig.

Med Arons läsning blev Weber portalfiguren för en sociologi vars främsta uppgift är att "studera vår västerländska civilisations historiska egenart, dvs. rationaliseringen"²³¹. Webers författarskap blev ett vapen i kampen mot de sociologer som fortfarande i början av trettioalet dominerade Arons hemmaplan, durkheimianerna, i Arons ögon dogmatiska positivisterna som i Comtes efterföljd ville imitera naturvetenskaperna²³², uppställa generella lagar²³³ och utplåna egenarten hos kulturforskningen i allmänhet och historieforskningen i synnerhet. Weber kan som bekant läsas på många sätt. Aron framställde honom som en Rickerts trogne lärjunge som tar fasta på det specifika, på engångskaraktären hos varje historisk situation - i Webers fall det särskilda hos vår moderna västerländska civilisation - och som söker förstå skeenden genom att sätta dem i förbindelse med kulturvärden. Aron framhöll en enda avgörande skillnad mellan Rickert och Weber: den förre ansåg att varje historiskt skede skulle förstås utifrån dess egna kulturella värden medan den senare ville förbinda historiska fakta med vår egen tids värden: "Weber talar mest om förhållandet till våra värden. Det förflutna förbinds med nuet, eller snarare: det är vi som ställer frågor till det förflutna, frågor utan vilka ingen historievetenskap skulle finnas."²³⁴

Med sin lansering av Weber 1935 blåste Aron med andra ord till strid mot durkheimianernas monopol över den legitima universitetssociologin. När han ett par år senare försvarade sin avhandling hamnade han i konflikt med den ortodoxe durkheimlärjungen Paul Fauconnet, som satt i betygsnämnden och gav uttryck för sin motvilja mot Arons weberskt färgade historiefilosofi.²³⁵ Detta torde ha varit det första tillfälle²³⁶ då weberianism och durkheimianism offentligen drabbade samman på fransk botten. Arons attack mot vad han uppfattade som positivism utlöste dock inte alls någon diskussion som kan jämföras med de tyska motsvarigheterna (Rickerts och andra nykantianers plädering för kulturvetskapernas egenart, frankfurtianernas insatser under

särsk. p. 116.

²²⁹ Att durkheimianerna négligerade Max Weber och omvänt är ett förhållande som retat många sociologers och sociologihistorikers nyfikenhet.

²³⁰ M. Pollak, 1986, pp. 8, 39 not 11.

²³¹ R. Aron, 1981 [1935], p. 139.

²³² R. Aron, 1981 [1935], pp. 83, 128, 134.

²³³ I Arons introduktion av Weber var motviljan mot en samhällsvetenskap som söker lagbundenheter ett genomgående tema - givetvis i polemik med traditionen från Comte till durkheimianerna (se R. Aron, 1981 [1935], pp. 82, 83, 85, 86, 91, 94, 98, 100, 121, 130).

²³⁴ R. Aron, 1981 [1935], p. 84.

²³⁵ Jfr Arons minnesbild av denna disputation, R. Aron, 1938, pp. 105ff.

²³⁶ Enl. M. Hirschhorn, 1988, pp. 57f.

sextiotalets *Positivismusstreit*).

Hela Arons fortsatta författarskap är genomsyrat av det program som utlades i boken från 1935, där inte bara Webers lära utan även dennes person framställdes som förebildlig: en man som tog ställning till vår tids politiska ödesfrågor, som i massamhällets epok försvarade friheten och individen mot socialistisk eller annan byråkrati²³⁷. Med Arons läsning fick Weber därmed representera motpolen till en Durkheim som, fortfarande enligt Aron, framför allt strävade efter att återskapa en kollektivmoral²³⁸. I enlighet med detta program blev Aron varken kammarlärd systembyggare eller närsynt empiriker. Han var visserligen väl förtrogen med sociologins idéhistoria men ville i motsats till Parsons inte infoga Weber i något eget teoribygge (allt systembyggande är Aron motbjudande), och omfattade den empiriska sociologiska forskningspraktiken med svalt intresse. Arons sociologiska verksamhet kom i stället att flyta samman med historiefilosofiska analyser, inlägg i tidens stora politiska frågor och journalistiska insatser i konservativa organ som *Figaro* och *Contrepoint*.

Först från och med senare hälften av femtiotalet tog Weberreceptionen fart bland franska sociologer.²³⁹ Vid universitetet i Strasbourg, med dess traditionellt goda kontakter med det tyska språkområdet, hade Julien Freund, Freddy Raphaël och andra redan tidigare odlat ett intresse för Weber som nu leddes fram till arbete med översättningar, varav den första publicerades 1959. I början av sextiotalet cirkulerade dessutom i vissa universitetsmiljöer (bl.a. på Bourdieus och Passerons seminarier i Lille) inofficiella stencilerade översättningar av Webers texter.²⁴⁰ Och framför allt hade Aron nu trätt in i centrum av den egentliga universitetssociologins fält.

Att weberianismen i Frankrike i så hög grad kom att identifieras med Arons position²⁴¹ innebar att den investerades med ett alldeles bestämt politiskt värde²⁴²; konflikten mellan tidens två dominerande sociologer, Gurvitch och Aron, framstod som en konflikt mellan en vänsterman och en högerman, och weberianismen kom att förknippas med politiska högersympatier.

2.4.5 Antropologin och Lévi-Strauss' strukturalism

Claude Lévi-Strauss demonstrerade för den forskargeneration som anträdde sina banor under femtio- eller sextiotalet att man inte behöver räkna sig som filosof för att åstadkomma ett intellektuellt framstående arbete. Även om Lévi-Strauss var utbildad till filosof gjorde han inte anspråk på att agera som en sådan.²⁴³ Han var för övrigt inte heller *normalien*, vilket kan vara en delförklaring till hans fria ställning i förhållande till filosofin.

Eftersom vi här är intresserade av förhållandena då Bourdieu anträdde sin vetenskapliga bana, kan vi uttrycka saken så, att Lévi-Strauss gjorde det tänkbart för en filosof att ägna sig åt samhällsvetenskap. Lévi-Strauss har väckt de franska humanvetenskaperna ur deras empiristiska slummer, fastslog Bourdieu och Passeron 1966 i uppsatsen om sociologi och filosofi²⁴⁴. Senare har Bourdieu vittnat om det oerhörda intryck som Lévi-Strauss gjorde. I hans arbeten, skriver Bourdieu i den självbiografiska inledningen till *Le sens pratique*, mötte en hel generation ett nytt sätt att uppfatta intellektuell verksamhet, rakt motsatt det av Jean-Paul Sartre förkroppsligade idealet om den "totale" intellektuelle. Lévi-Strauss demonstrerade ett på en och samma gång mer ödmjukt och ansvarigt sätt att bedriva samhällsvetenskap.²⁴⁵

Detta Bourdieus omdöme om Lévi-Strauss liknar Foucaults ovan citerade omdömen om epistemologerna. Det finns, som vi skall se i följande kapitel, åtskilliga beröringspunkter mellan Lévi-Strauss' strukturalism och den äldre tradition som den historiska epistemologin utgjorde. I början av sin bana kallades tänkare som Bourdieu eller Foucault ofta "strukturalister", i enlighet med tidens språkbruk som under denna rubrik inrangerade snart sagt alla samtidens disparata försök att bryta med subjektstilfilosofin å ena sidan och den empiristiska samhällsvetenskapen å den andra.²⁴⁶ När vi i dag blickar tillbaka på Bourdieus inträde i sociologin, förefaller det dock rimligare att säga att han

²⁴³ Jfr ovan, fotnot 58.

²⁴⁴ P. Bourdieu och J.-C. Passeron, *Sociologie et philosophie...*, 1966, p. 46 (eng. version "Sociology and philosophy...", 1967, p. 197).

²⁴⁵ P. Bourdieu, *Le sens pratique*, 1980, p. 8.

²⁴⁶ Den strukturalistiska vågens slutpunkt brukar dateras till maj 1968 (C. Lévi-Strauss och D. Eribon, 1988, p. 132). Uppenbart är under alla omständigheter att det sedan dess varit svårt att använda uttrycket som samlingsbeteckning. Ett uttryck härför var att Lévi-Strauss, när han 1983 publicerade den volym som var en direkt fortsättning på *Anthropologie structurale* och *Anthropologie structurale deux*, avstod från att kalla den nya boken nummer tre och i stället valde en helt annan titel (*Le regard éloigné*). "Ty under mellantiden hade ordet strukturalism blivit så degraderat och missbrukats så mycket att man till sist inte längre vet vad det betyder. Själv vet jag fortfarande vad det betyder, men jag är inte säker på att så är fallet för läsarna, i synnerhet de franska läsarna. Ordet har tömts på sitt innehåll." (*Op. cit.*, 1988, p. 131)

²³⁷ R. Aron, 1981 [1935], pp. 125f.

²³⁸ R. Aron, 1981 [1935], p. 139.

²³⁹ M. Pollak, 1986, p. 24.

²⁴⁰ M. Pollak, 1986, pp. 17, 54.

²⁴¹ M. Hirschhorn, 1988, *passim*, t.ex. pp. 80f: "Under hela perioden från krigsslutet till sextiotalet utövade Aron ett faktiskt monopol på weberskt tänkande."

²⁴² Michaël Pollak har dock i sin uppsats om Weberreceptionen i Frankrike påtalat att även andra grupper än de liberala och konservativa hade bruk för Weber; däribland den nya arbetssociologins proselyter (Pollak, 1986, p. 31) samt dessförinnan trotskister och andra vänsterpolitiska grupper som använde Webers rationaliserings- och byråkratiseringstes som ett vapen i kampen mot stalinismen (*op. cit.*, pp. 20-24).

(både vad gällde företagets legitimitet och forskningens inriktning) snarare stödde sig på arvet efter durkheimianerna och, något senare, på den historiska epistemologin än på Lévi-Strauss.

2.4.6 Marxismen

För att förstå marxismens ställning i Frankrike under femtiotalet och sextiotalet bör vi hålla i minnet att Marx lästs med avsevärd fördröjning och synnerligen selektivt. Det vanliga bruket av Marx var ideologiskt och politiskt. Marxismen hade haft stor betydelse inom det intellektuella fältet alltsedan andra världskriget - och inte minst bland *khâgneux* och studenter som var motståndare till kolonialkriget i Algeriet - men var nära knuten till de kommunistiska rörelserna. Det har sagts att för kommunistpartiet fick marxismen ersätta sociologin, och att marxismen under den första efterkrigstiden utgjorde ett hinder för sociologin.²⁴⁷ Före althusserianernas framträdande under sextiotalets första hälft betraktades marxismen knappast som en vetenskaplig tradition av betydenhet, och även althusserianernas marxism var under åtskilliga år tätt knuten till det striderna inom det politiska fältet²⁴⁸. Att Althusser dessutom införde Marx på pensumlistorna var förvisso en sensation²⁴⁹, men det är värt att notera den tidiga althusserianismens karaktär av utspel inom det filosofiska fältet. I centrum av det sociologiska fältet hade Gurvitch under ett antal år representerat en, visserligen ganska vag, affinitet med den marxistiska traditionen, men det breda genombrottet för försöken att använda marxismens redskap i sociologiska analyser synes ha inträffat först i och med 1968 års händelser.

²⁴⁷ A. Drouard, 1985, p. 173.

²⁴⁸ Därför var det en stor händelse när Althusser tog avstånd från stalinismen (se särskilt Althusserns förord till Dominique Lecourts bok om Trofim Lysenko, *Histoire réelle d'une science prolétarienne*. Paris: Maspéro 1976).

²⁴⁹ För såväl filosofistudenterna som partikadern tycks Althusserns dekret att Marx skulle *läsas* ha framstått som en innovation av stora mått: "han införde Marx på kurslistan. Otroligt! Ingen hade vågat göra det inom det kanoniska Universitet - i Sorbonnes filosofiska repertoar återopades författaren till *Die heilige Familie* blott som en zombie som raskt kunde avfärdas. Ingen hade heller vågat det inom kommunistpartiet, där sega handböcker eller populariseringar, kraftigt sockrade av generationer av apparattjiker, fått ersätta införingen i mästarens tänkande." Så minns Robert Linhart, antagen till École normale supérieure 1963 och snart en ledande gestalt bland de hårda althusserianerna, sitt intryck av Althusserns undervisning (enligt Hamons och Rotmans krönika över sextiotalets studentgeneration, 1987, p. 259).

2.4.7 Fenomenologin

Det är ingen tillfällighet att vi redan behandlat fenomenologin i samband med diskussionen av det filosofiska fältet. Även om fenomenologin var en utomordentligt inflytelserik strömning för hela det intellektuella livet i Frankrike under den period vi här beaktar, så var det inom filosofin som den intellektuella fronten stod att finna. Förvisso förekom även sociologer som försökte ympa sin egen disciplin med fenomenologiska perspektiv - eller som till och med en gång i världen medverkat till importen av den tyska fenomenologin²⁵⁰ - men filosofernas övertag bidrog sannolikt till att den franska sociologin inte uppvisar de mer profilerade fenomenologiska skolor som under denna period växte fram i vissa andra länder²⁵¹; i Frankrike innebar filosofins dominans över samhällsvetenskaperna att förtrogenhet med fenomenologin minst av allt var en tillgång med vars hjälp unga ambitiösa sociologer kunde utmärka sig. Dessutom talar vi här om en generation av intellektuella som strävade efter att finna vägar ut ur den art av fenomenologi som i Frankrike kommit att legeras med subjektphilosofin.

2.4.8 Utredningssociologin och den amerikanska empirismen

Under efterkrigstiden klövs den franska sociologin i å ena sidan en universitetsbaserad sociologi, mer eller mindre rotad i filosofin, och en empiristisk sociologi²⁵² av amerikanskt märke å den andra. Empirismens

²⁵⁰ Georges Gurvitch, som trettio år senare skulle komma att bli en institutionellt synnerligen centralt placerad sociolog, gav 1928-30 en serie öppna föreläsningar vid Sorbonne om samtida tysk filosofi, utgivna i bokform under titeln *Les Tendances actuelles de la Philosophie allemande*, 1930. Boken inleddes med ett kapitel om Husserl och avslutades med ett om Heidegger.

²⁵¹ Exempelvis den breda våg av fenomenologiskt inspirerad sociologi som i USA från slutet av sextiotalet utgått särskilt från Alfred Schütz' lärjungar och lärjungars lärjungar. Ett västtyskt exempel är den anmärkningsvärda fenomenologiska prägeln (med dess inriktning på "arbetarnas medvetenhet") hos den industrisociologi som Hans Paul Barth och andra utvecklade under femtiotalet och som fick sin fortsättning med Horst Kerns och Michael Schumanns riktningssgivande undersökningar under senare hälften av sextiotalet.

²⁵² Med "empirism" avser jag här kort sagt samhällsvetenskapliga strömningar som "låter data tala". Inom dessa traditioner har man vanligen låtit vetenskapligheten garanteras av bestämda procedurer för urval, insamling och presentation av data. Med data avses då resultat av observationer; man har i hög grad avstått från att konstruera sina objekt. Även slutsatserna har ofta legitimerats med hänvisning till bestämda, ofta formaliserade tekniker för dataurval, hypotesprövning etc. Jag använder således ordet "empiristisk" i kunskapssteoretisk mening (motsatsordet är "rationalistisk"). Att jag undvikit den annars vanliga benämningen "positivistisk" beror framför allt på att jag i detta arbete valt att reservera ordet "positivism" för Comte-traditionen samt (i sammansättningen "den logiska positivismen") för Wienkretsens vetenskapsfilosofi och dess närmaste efterföljare. Ytterligare en alternativ term.

uppsving innebar en utmaning mot den traditionella filosofiskt dominerade universitetssociologin. Både inflödet av nya resurser (nyinträttade lärar-, forskar- och utredartjänster, växande skaror av studenter, friska pengar till forskning och utredningar, nya centra och tidskrifter, etc.) och de empiriska forskningspraktikernas utveckling främjade sociologkårens professionalisering. Allianserna med fält utanför universitetet (administrationen, näringslivet) innebar en försvagning av autonomin såtillvida att andra än universitetskollegerna tilläts diktera forskningens villkor och bedöma dess kvalitet. Samtidigt vann den nya empiristiskt orienterade sociologin en viss autonomi i förhållande till universitetets - och i synnerhet det filosofiska fältets - bedömningskriterier. Att den franska sociologin slingrade sig ur filosofins grepp var förutsättningen för den professionalisering som bl.a. innebar att en utbildning i det sociologiska hantverket för första gången blev möjlig. Tidigare hade de ledande sociologerna på sätt och vis alla varit autodidakter. Systemet hade tvingat dem att skola sig till filosofer.

Den empiristiska sociologin fick sitt första stora genomslag²⁵³ inom den första generationen av franska arbets- eller industrisociologer, dvs. kretsen kring Georges Friedmann. Deras hemvist var det Centre d'Études Sociologiques som på Gurvitch initiativ skapades vid CNRS i början av femtiotalet. Här samlade Georges Friedmann kring sig unga proselyter som i stället för den filosofiskt och historiskt orienterade universitetsfilosofin ville skapa en tidsenlig, professionell empirisk forskning. Den traditionella teoretiska, abstrakta, fria och osäljbara verksamhet som bedrivs på kammaren av mossiga professorer skulle ersättas av en empirisk, konkret, nyttig, säljbar sociologi som bedrivs på fältet av moderna forskare.²⁵⁴ En tidig programtext, publicerad år 1953 av Georges Friedmann och Jean-René Tréanton, manade till uppror mot "den spekulativa inriktning som Durkheim och de flesta av hans efterföljare givit åt universitetssociologin", i vars ställe borde sättas sociologiska undersökningar av nittonhundratalets ekonomiska och sociala problem, undersökningar som inriktades på "praktiskt handlande" och gjorde bruk av effektiva

"empiricism", är redan uppknuten till speciella innebörder och har väl idag i de flestas öron en pejorativ klang. Tilläggs bör kanske, att empirismens program inte alls är bundet till kvantitativa undersökningar; inom den amerikanska inflytandesfären har åtskilligt av efterkrigstidens s.k. kvalitativa samhällsvetenskap varit av utpräglat empiristisk karaktär. Vi skall återvända till empirismen bl.a. i kapitel IV, avsnitt 2.1.3 samt i kapitel V.

²⁵³ Empiristisk sociologi tycks inte ha utgjort en stark obruten tradition i Frankrike.

Visserligen var Le Play-skolans program utpräglat empiristiskt, men enligt Victor Karady finns ingen påvisbar historisk kontinuitet mellan LePlayisterna och efterkrigstidens empiriska sociologi (Karady, 1984, p. 4).

²⁵⁴ Karaktäristiken av Friedmannkretsens tidiga program är hämtad från D. Monjardet, 1985, p. 123.

undersökningstekniker.²⁵⁵

Bland Friedmanns unga disciplar - Jean-René Tréanton, Alain Touraine, Michel Crozier, Jean-Daniel Reynaud och andra - fanns flera som skulle bli betydande företrädare för den nya amerikanskt inspirerade empiristiska sociologin eller för det slag av sociologi som strävar efter att vara till omedelbar nytta för bestämda intressegrupper, inte minst för arbetarrörelsens organisationer. Den militante empiristen Michel Crozier, med sin inriktning mot uppdragsforskning, sitt förakt för parisintelligentians filosofiska hårklyverier och sin annorlunda utbildningsbakgrund - han hade studerat juridik och var varken *normalien* eller filosof²⁵⁶ - förkroppsligade den nya typ av sociolog som skulle bli allt vanligare.

Samhällsreformatoriska ambitioner spelade stor roll för den sociologi som utvecklades av Friedmanns krets. Friedmann, själv innan andra världskriget clartéist och medlem av redaktionen för *La Revue Marxiste*²⁵⁷, utgav 1946 pionjärbrevet *Les problèmes humains du machinisme industriel*. De samtida universitetssociologerna hade föga intresse för det moderna arbetslivets problem, och Alain Touraine berättar i sina memoarer om vilken betydelse boken fick för honom själv. Han hade just då flytt från sina studier vid École normale supérieure för att uppsöka "verkligheten" (gruvarbete i norra Frankrike) då han kom över Friedmanns bok, hänfördes av läsningen och skrev ett brev till författaren, som uppmanade honom att återuppta sina studier och klara av sin *agrégation*. Det var också Friedmann som skickade Touraine till Renaultfabriken, där denne genomförde sin första stora empiriska studie, och som 1950 åstadkom den CNRS-tjänst som tillät honom att arbeta inom Centre d'Études Sociologiques.²⁵⁸ I slutet av femtiotalet erhöll Touraine och flera andra av Friedmanns disciplar tjänster hos Friedmann vid sjätte sektionen av École pratique, och Crozier, Reynaud, Tréanton och Touraine grundade tidskriften *Sociologie du travail*. De institutionella förutsättningarna för ett nytt slag av sociologi hade skapats.

En annan viktig stödjepunkt för efterkrigstidens nya empiristiska sociologi var den USA-inspirerade opinionsundersökningsverksamheten. Pionjären var Jean Stoetzel, en Lazarsfeld närstående socialpsykolog, som redan 1945 grundat IFOP, det franska gallupinstitutet.

²⁵⁵ Programtexten (som jag inte lyckats leta fram) referas i J. Heilbron, 1986, p. 70. Det rör sig enligt Heilbron om en duplicerad text, "Remarques sur les activités et responsabilités professionnelles des sociologues en France", i *Papiers*, tome I, International Sociological Association, Liège, 1953.

²⁵⁶ Om Croziers bana, jfr J. Heilbron, u. å., p. 39.

²⁵⁷ Se J.-F. Sirinelli, 1988, pp. 664-666.

²⁵⁸ A. Touraine, 1977, pp. 44-52.

Till sist bör matematiseringen av sociologin nämnas. Lazarsfelds gästföreläsningar i början av sextioalet hade stor betydelse, och i synnerhet Raymond Boudon lanserade Lazarsfelds metodologi i Frankrike. I början av sextioalet började också kurserna i matematik för samhällsvetare att öka i antal, och i mitten av sextioalet blev matematiska och statistiska kurser obligatoriska i sociologernas och psykologernas D.U.E.L.-examen.²⁵⁹ (Tilläggas bör, att epokens intresse för matematik inte alls bara hade med införseln av amerikansk empirism att göra. Inom den tidiga strukturalismen fanns åtskilligt intresse för matematiseringens möjligheter²⁶⁰ och även de som tagit intryck av den historiska epistemologin hade anledning att fundera över hur de inom denna tradition högt skattade matematiska redskapen kunde användas. Sextioalets massiva import av amerikanska statistiska tekniker skall heller inte förleda oss att tro att kvantitativa metoder var något nytt inom fransk samhällsvetenskap. Tvärtom, till de bestående insatser som kan tillskrivas de tidiga durkheimianerna²⁶¹ och Annales-historikerna hör att de introducerade nya sätt att bruka demografiska och liknande statistiska material - ett sakförhållande som alltför litet uppmärksammats utanför Frankrikes gränser, där man oftast lyft fram andra sidor hos durkheimianernas verk och ibland satt likhetstecken mellan Annalesskolan och mentalitetsforskning.)

Det är viktigt att notera att matematiseringen - eller bättre: formaliseringen - av sociologin inte bara berodde på en intern vetenskaplig utveckling. Den franska empiristiska sociologin, som således under femtioalet haft arbetarnas arbets- och livsvillkor som sitt främsta studieobjekt, kom under sextioalet att domineras av organisationssociologin, studier av förvaltningsproblem och beslutsprocesser. Även opinionsundersökningarna hade fortsatt betydelse. Det

²⁵⁹ M. Armatte et al, 1988, pp. 7f.

²⁶⁰ Lévi-Strauss' tidiga släktskapsanalyser innebar på sitt sätt en matematisering av etnologin, och samtida matematiker lät sig därav inspireras att försöka uttrycka släktskapsrelationerna i algebraiskt språk (jfr M. Armatte et al, 1988, p. 19). Jean Piaget, för att välja ett annat exempel, hämtade i sitt sökande efter psykets generella strukturer åtskillig inspiration från den vid denna tid i Frankrike mycket uppburna Bourbaki-gruppen, som han (Piaget, 1979 [1968], p. 21) utnämnde till "den strukturalistiska skolan inom matematiken". (Nicolas Bourbaki var en fiktiv författare, under vars namn en anonym grupp företrädesvis franska författare med början år 1939 publicerade ett stort antal volymer, *Éléments de mathématique*, där den nyare matematikens olika problemområden gavs en starkt axiomatiserad och generaliserad behandling.)

²⁶¹ Till durkheimianernas pionjärinsatser hörde det innovativa bruket av befolkningsstatistik, konsumtionsstatistik, lönestatistik etc. I synnerhet Halbwachs' och Simiands insatser härvidlag fick bestående betydelse. Den förres massiva studier av hushållens budgetar blev mönsterbildande (se bl.a. avhandlingen, 1913), liksom den senares bruk av lönestatistik (se bl.a. avhandlingen från 1904 om kolgruvearbetarnas löner samt *Le salaire, l'évolution sociale et la monnaie* i tre band 1932; utdrag ur det sistnämnda verket finns tillgängliga i Simiand, 1987, pp. 343-514).

var således fråga om konvergerande och sammanflätade utvecklingslinjer:

Å ena sidan utvecklade sociologerna *survey*-tekniker och statistiska procedurer som var empiristiska såtillvida att "data" fick tala för sig själva, data som utgjorde sammanfattande kvantitativa mått på isolerade aspekter av den sociala världen. Därmed försvann de historiska sammanhangen ur sikte, liksom de komplicerade relationer som kan avtäckas med hjälp av etnografiska metoder. Empirismen avstod med andra ord från att studera det mesta av det som durkheimianerna räknat till "det sociala". (Det är så jag här och i fortsättningen använder ordet "empiristisk", icke att förväxla med "empirisk". Beträktad ur durkheimianernas synvinkel framstår empirismen som formalistisk snarare än empirisk, om vi med det senare attributet avser ett närgånget och jämförelsevis förutsättningslöst studium av den sociala världen.)

Å andra sidan hade administratörer, politiker och representanter för näringslivet och fackföreningarna behov av detta slag av forskning, som avkastade resultat som harmonierade med epokens förhärskande administrativa planeringsideologi. Sociologins bidrag ansågs ligga i dess förmåga att förutse och lösa sociala kriser. Den ekonomiska vetenskapen tjänade som modell. USA framstod som en föregångsnation inte bara vad gällde modern samhällsvetenskap, utan också i fråga om ekonomisk utveckling. Michaël Pollak, som analyserat denna epok, talar om den nästan magiska roll som hänvisningarna till den amerikanska modellen spelade under slutet av femtio- och början av sextioalet, som en garanti för såväl vetenskaplig som ekonomisk framgång.²⁶²

Paul F. Lazarsfeld och dennes Bureau of Applied Social Research vid Columbia University framstod som en förebild. Det gällde kriterier för vetenskaplig kvalitet, men också hållningen till forskningens styrning, organisation och finansiering, samt uppfattningen om sociologens bidrag till samhällsutvecklingen. Lazarsfeld-inspirationen erbjöd näring för en sociologi där vetenskapligheten garanterades av en bestämd formaliserad metodologi och bestämda statistiska tekniker. Inom denna strömning kom sociologin att identifieras med insamling, statistisk bearbetning och formaliserad presentation av data om kraftigt aggregerade populationer. Opinionsundersökningar, väljarundersökningar, konsumtionsvaneundersökningar etc bildade modell. Den lazarsfeldska sociologin, som exporterades till Frankrike liksom till så många andra europeiska länder²⁶³, var, för att låna Michaël Pollaks karaktäristik, "en

²⁶² M. Pollak, 1976, pp. 108-110 *et passim*.

²⁶³ Det var fråga om en målmedveten export av amerikanska metoder och arbetsformer: 1961-1965 erhöi Maison des sciences de l'homme - den stiftelse i vars hus bl.a. Centre de sociologie européenne är inrymt - bidrag från Ford Foundation uppgående till en miljon dollar (Pollak, 1979, p. 57 not 62; för en undersökning av de amerikanska stiftelsernas

multinationell koncern" och erhöll frikostigt exportstöd från Ford- och Rockefellerstiftelserna²⁶⁴. Den exempellösa framgången för Bureau of Applied Social Research demonstrerade att empiristisk sociologisk forskning kunde vinna anseende och forskningsanslag genom att ingå allianser med den statliga administrationen och näringslivet, och att sociologen kunde bevisa sin samhällsnyttighet genom att predicera sociala problem och föreskriva botemedel. Från en sådan plattform kunde empirismen, som till att börja med var lågt placerad i universitetshierarkien, utmana de inom universitetsfältet mer ansedda varianterna av sociologi, såsom i USA den strukturfunktionalism av Parsons' märke vars nedgångsperiod kan dateras från slutet av femtiotalet, eller i Frankrike den traditionella filosofiskt och historiskt orienterade universitetssociologin.

2.4.9 En durkheimiansk motreformation

Det är rimligt att sätta punkt för denna skiss över det franska sociologifältets utveckling genom att återknyta till startpunkten, durkheimianismen. Mot slutet av den här behandlade perioden började nämligen arvet från durkheimianerna åter att stiga i kurs, efter nära ett halvsekel av nedvärdering.

Vi nöjer oss tills vidare med att notera förändringen, som kan dateras till det sena sextiotalet. En närmare diskussion skulle spränga ramen för denna

betydelse för efterkrigstidens franska samhällsvetenskap, se B. Mazons avhandling, 1985, bokversion 1988). En nordbo har anledning att notera att genombrottet för amerikansk empirism inträffade betydligt tidigare och att segern var mer total i Sverige och Norge än i Frankrike. Lazarsfeld var 1948 rådgivare åt norska regeringen i samband med upprättandet av det socialforskningsinstitut, där han sedan verkade som lärare. I Sverige fyllde George A. Lundberg en liknande funktion som länk till den amerikanska empirismen - vid sidan av ett stort antal yngre svenska sociologer som stod för en direktimport: "Under 1950-talet var det nästan ett 'måste' bland svenska och nordiska sociologer att besöka och skaffa sig tilläggsutbildning och forskarutbildning i USA. Praktiskt taget alla av den första generationens svenska sociologer besökte amerikanska universitet [...]" (E. Allardt, S. Lysgaard och Aa.B. Sørensen, 1987, p. 43). Även från Frankrike för många unga sociologer för att lära i USA, men den amerikanska dominansen blev aldrig lika total.

²⁶⁴ Den som något känner till Lazarsfelds biografi - hans tidiga socialistiska engagemang och ambitionen att skapa en marxistisk socialpsykologi - kanske förvånas över att han så förbehållslöst lät sig enrolleras som en prominent representant för de amerikanska intressena i det kalla kriget. Michaël Pollaks förklaring är, att Lazarsfeld, som till skillnad från många andra bland sina kolleger förlorade sina europeiska rötter, betraktade sin USA-exil som permanent men utan att kunna identifiera sig med det amerikanska politiska livet. Från sina österrikiska läroår, då empirismen betraktades som förenlig med Marx, och från projektet att låta den sociologiska forskningen bidra till utvecklingen av socialistiska reformstrategier, bevarade Lazarsfeld blott det formella mönstret, nämligen det slags kontraktsförhållande mellan uppdragsgivare och forskare som förverkligades vid Bureau of Applied Social Research. (M. Pollak, 1979, p. 59)

inledande diskussion av förutsättningarna för konstitueringen av Bourdieus sociologi; som vi skall se har Bourdieu själv haft avgörande betydelse för durkheimianismens renässans i Frankrike.

KONKLUSION

Vi förfogar nu över tillräckligt många pusselbitar för att skönja de sociala villkoren för Bourdieus inträde på sociologins fält under första hälften av sextiotalet.

Bourdieu hade ingen formell utbildning som etnolog eller sociolog. Han var utbildad till filosof och i besittning av ett maximalt mått av utbildningskapital: *la khâgne* vid det främsta humanistiska elitgymnasiet Louis-le-Grand, studier vid den humanistiska sektionen av École normale supérieure vid rue d'Ulm, *agrégation* i filosofi. Han hade med andra ord ackumulerat de symboliska tillgångar som i Frankrike identifierades med akademisk briljans. Från och med durkheimianerna och fram till Bourdieus generation hade så gott som alla ledande franska sociologer varit filosofer och *normaliens*. Det gällde för Émile Durkheim och flertalet av hans mer framstående proselyter. Under så gott som hela nittonhundratalet har varje periods institutionellt ledande sociolog varit *normalien*. Successionen kan tecknas så här: Durkheim under nittonhundratalets två första decennier, Célestin Bouglé efterträdd av Georges Davy under mellankrigstiden, Georges Gurvitch under den första efterkrigstiden, Raymond Aron från och med mitten av femtiotalet, och i dag Pierre Bourdieu - med undantag för immigranten Gurvitch hade de alla varit elever vid École normale supérieure vid rue d'Ulm och avlagt *agrégation*-examen i filosofi. Som sociologer var de så att säga autodidakter. Ja, även Georges Friedmann och Jean Stoetzel, det vill säga femtiotalets pionjärer för den nya empiristiska sociologi som bröt med den traditionella franska universitetssociologin och dess filosofiska traditioner, var *normaliens*. Om vi räknar Bourdieu, Raymond Boudon och Alain Touraine som de senaste decenniernas dominerande franska sociologer, kan vi notera att alla tre är *normaliens* och de två första *agrégés* i filosofi (Touraine är *agrégé* i historia).

När Bourdieu gav sig in i samhällsvetenskapen var han således utrustad med just den utbildningsbakgrund som dittills avkrävts en dominerande sociolog. Det var inte bara en fråga om examenstitlar. Vid dessa skolor formades en mycket speciell förmåga att hitta rätt i filosofihistorien och att föra en diskurs som fyllde kraven på språklig och intellektuell briljans, och här förvärvade man den personkännedom och grundlade de vänskaper och fiendskaper som möjliggjorde en framtid inom den akademiska eliten.

Dessutom kunde Bourdieu, även sedan han lämnat det filosofiska fältet, hämta legitimitet och vetenskapsfilosofisk inspiration från en bestämd filosofisk tradition, nämligen den historiska epistemologin (Gaston Bachelard, Georges Canguilhem, Jean Cavaillès m.fl.). Det var han inte ensam om, åtskilliga jämgamla eller något äldre - Michel Foucault var ett exempel - filosofer spelade under sextiotalet ut den historiska epistemologin mot de alltjämt dominerande medvetandefilosofiska strömningarna, det vill säga den traditionella spiritualistiska skol- och universitetsfilosofin (i nykantianska eller bergsonska varianter) samt tidens intellektuellt dominerande skola, existentialismen. Den historiska epistemologin visade vägen bort från föreställningen om ett självtillräckligt sammanhållet subjekt som tillägnar sig världen, och mot ett annat sätt att tänka, närmare specialvetenskaperna, mer hantverksmässigt, mer inriktat på avgränsade studier av väl definierade - eller snarare väl konstruerade - objekt. Bourdieu har utan tvivel betytt mer än någon annan för att överföra den historiska epistemologins program till sociologin.

Som sociolog kunde Bourdieu återknyta till traditionen från durkheimianerna. Denna strategi innebar ett slags motreformation, en uppvärdering av durkheimianismen vid en tidpunkt då dess aktier sedan decennier stått lågt i kurs. Sedan seklets början har durkheimianerna satt sin prägel på fransk sociologi. Det var de som under perioden fram till första världskriget både skapade sociologin som institutionaliserad legitim universitetsdisciplin och monopoliserade densamma. De med Durkheim samtida konkurrerande inhemska riktningarna - de gamla positivisterna, den katolska sociologin, Le Play-skolan samt kretsen kring René Worms, Gaston Richard och *Revue Internationale de sociologie* - hade formligen krossats under trycket av durkheimianernas dominans. Durkheimianismens upplösning och nedgångsperiod under mellankrigstiden innebar en försvagning av hela disciplinen. De nya generationer av sociologer och samhällsfilosofer som framträdde från och med trettiotalet gjorde uppror mot det durkheimianska arvet, och efterkrigstidens empiristiska sociologi avgränsade sig i hög grad från den traditionella, dvs. durkheimianska universitetssociologin. I denna halvsekelånga process mot durkheimianerna blev åklagarna allt fler och försvararna allt färre. Först mot slutet av sextiotalet började durkheimianismen ånyo uppfattas som ett respektabelt arv, och Bourdieu tillhörde dem som mest aktivt bidrog till denna uppvärdering.

Bourdieu återknöt dock inte till den durkheimianska traditionen i största allmänhet. Under mellankrigstiden hade den durkheimiska skolan spruckit, och den viktigaste motsättningen var den mellan "universitetsmän" som Célestin Bouglé, Paul Fauconnet, Georges Davy å ena sidan och "forskare" som Marcel

Mauss, Henri Hubert, Maurice Halbwachs, François Simiand, Marcel Granet å den andra. Det var arvet efter den senare fraktionen som Bourdieu - utan att någonsin ha formulerat detta som ett explicit program - anknöt till. Det är lätt att finna paralleller mellan å ena sidan Bourdieus insatser och positioner och å andra sidan "forskarna" bland durkheimianerna ett knappt halvsekel tidigare. Även Bourdieu placerade sig utanför Sorbonne, vid École pratique, som varit "forskarnas" främsta bastion. Några av etapperna i Bourdieus akademiska bana - *agrégé de philosophie*, men ingen avhandling och därmed ingen universitetskarriär, i stället en position vid École pratique, samt en stol med benämningen sociologi vid Collège de France - är desamma som dem Marcel Mauss tillryggalade. Många inslag i Bourdieus forskningspraktik leder tankarna till "forskarna" bland durkheimianerna: attackerna på filosofins dominans, tonvikten vid den sorgfälliga konstruktionen av forskningsobjektet, uppvärderingen av den hantverksmässiga sidan av forskningspraktiken, strävan efter en rigorös vetenskaplig hållning och en därmed förenad skepsis mot andra hållningar såsom den intellektuelles traditionella profetiska roll eller samhällsingenjörrens knäfall inför utifrån kommande krav.

Med denna återknytning till traditionen från durkheimianerna skapade Bourdieu samtidigt ett utrymme för sitt eget projekt. Durkheimianernas nedgång hade öppnat ett tomrum utan att något nytt akademiskt monopol etablerats. Över huvud taget var sociologins ställning svag vid tiden för Bourdieus inträde. Under de år då Bourdieu skaffade sig sin formella utbildning hade universitetssociologin dominerats av Georges Gurvitch och Raymond Aron. Gurvitch, som envist försökte hålla stånd mot den amerikanska empirismens anstormning, företrädde trots sin centrala institutionella placering ingen egentlig skola. Aron var en intellektuellt tyngre gestalt, en uppburen tänkare och skribent som tjänade som förmedlare mellan universitetssociologin och journalistikens och politikens fält, men just denna funktion gjorde att det inte heller kring honom växte upp någon sammanhållen sociologisk skola.

Fortfarande då Bourdieu gav sig in i det sociologiska fältet åtnjöt disciplinen föga intellektuellt renommé. Durkheimianismen framstod som hopplöst föråldrad. Webertraditionen fick först från och med senare hälften av femtiotalet nämnvärd betydelse för fransk sociologi, och identifierades allmänt med Arons historiefilosofiska tolkning och ofta med dennes politiska konservatism. Marxismen hade snarare betydelse för det bredare intellektuella fältet och för filosofin än för den empiriska sociologin. Detsamma gällde för fenomenologin; försök att förena sociologi och fenomenologi saknades inte, men de tongivande fenomenologiska strömningarna ledde bort från samhällsvetenskapen och in på filosofins marker. Universitetssociologin dominerades alltjämt av de mer

ansedda filosofiska (och i någon mån de historiska) disciplinerna, vilket innebar att tomrummet efter durkheimianernas sorti knappast kunde fyllas av den amerikanska empirism som under dessa år i stor skala infördes till Frankrike. Under den första efterkrigstiden hade denna empiristiska sociologi, importerad av Michel Crozier, Raymond Boudon, Alain Touraine, Jean-Daniel Reynaud, Jean-René Tréanton och andra som inspirerats av amerikanska modeller, förvisso utgjort en reell utmaning mot den traditionella universitetssociologin, men den empiristiska sociologins växande marknad var framför allt lokaliserad utanför den traditionella universitetssociologin och dess intellektuella anseende ringa.

En materiell förutsättning för framgången för Bourdieus projekt var att hans inträde på sociologins fält ägde rum under disciplinens remarkabla expansionsperiod i samband med empirismens definitiva genombrott. Under åren från och med slutet av femtiotalet hade sociologin blivit ett examensämne, studenterna strömmade till, lärar- och forskartjänsterna ökade i antal, de amerikanska fondpengarna började flöda, tidskrifter grundades och nya forskningscentra växte fram, däribland det Centre de sociologie européenne som Bourdieu tog över under första hälften av sextiotalet. Det snabbt växande antalet studenter och lärar- och assistenttjänster innebar i kombination med uppdragsforskningens genombrott nya resurser och framväxten av en mer kollektiv, eller snarare arbetsdelad, verksamhet som avlöste det traditionella individuella sättet att bedriva sociologi.

Dock användes de nya empiriska teknikerna oftast i sammanhang som åtnjöt föga intellektuellt anseende och de attraherade knappast de mest ambitiösa studenterna. Den undervisnings- och forskningsmiljö som Bourdieu från och med början av sextiotalet kunde erbjuda vid universitetet i Lille och vid sjätte sektionen av École pratique var ovanlig såtillvida att omfattande empiriska undersökningar förenades med en grundlig vetenskapsteoretisk reflexion.

Sammanfattningsvis: I klyftan mellan den traditionella filosofiskt förankrade universitetssociologin och den nya, från USA importerade empiristiska sociologin öppnades en position som väntade på att besättas. Det blev Bourdieu som kom att intaga den. I åtskilliga avseenden påminner denna position om den som en bestämd fraktion (som vi här kallat "forskarna") bland durkheimianerna intog under tjugo- och trettitalen; att Bourdieu blåste nytt liv i arvet från durkheimianerna var en viktig betingelse för hans projekt, vad gällde såväl legitimiteten som inriktningen. Vidare var hans bakgrund som filosof en förutsättning för att företaget skulle lyckas. Att han medförde sitt filosofiska kapital i boet innebar dels att projektet inte kunde negligeras i den akademiska och intellektuella världen (han kunde inte utan vidare avfärdas som närsynt

empiriker), dels att han var i stånd att förnya sociologin genom att flytta över den historiska epistemologins (natur)vetenskapsfilosofiska program till samhällsvetenskapens domän. Samtidigt förstod han - här var hans tidigaste etnologiska och sociologiska undersökningar i Algeriet åren kring 1960 av avgörande betydelse - och hans medarbetare att använda sig av empiriska forskningsmetoder som varit den traditionella franska universitetssociologin främmande.

Kapitel II

FÖRFATTARSKAPET OCH RECEPTIONEN

"Jag har över huvud taget inget till övers för fabrikationen av världsåskådningar. Sådant kan man överlåta på filosoferna, vilka som bekant inte tror att jordevandringen låter sig genomföras utan en sådan Baedeker som ger besked om allting. Låt oss ödmjukt finna oss i det förakt varmed filosoferna från sina högre behovs ståndpunkt ser ned på oss. Men då inte heller vi kan förneka vår narcissistiska stolthet, skall vi söka tröst genom att begrunda att alla dessa 'livsguider' snabbt blir föråldrade, och att det är just vårt kortsiktigt inskränkta gnetande som gör det nödvändigt att ge ut dem i nya upplagor, och att till och med de modernaste bland dessa Baedeker är försök att ersätta den gamla, ack så bekväma och fullständiga katekesen. Vi är väl medvetna om hur föga ljus vetenskapen hittills kunnat kasta över denna världs gåtor; filosofernas myckna buller kan inte ändra på den saken, det är bara det tålmodiga fortsättandet av ett arbete enbart underordnat kravet på visshet som långsamt kan skapa en förändring."

(S. Freud, "Hemmung, Symptom und Angst" [1925-1926], *Studienausgabe*, Band VI, 1982, p. 241)